

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**2002-2010 ARASI TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU
POLİTİKASI: ORTADOĞU’DA DEĞİŞEN TÜRKİYE
ALGISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa YETİM

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

HAZİRAN-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2002-2010 ARASI TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU
POLİTİKASI: ORTADOĞU’DA DEĞİŞEN TÜRKİYE
ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa YETİM

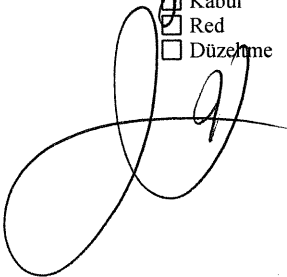
Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 28.06.2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Gedik Yalçınkaya

Jüri Başkanı

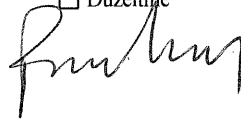
Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Fuat Sekmen

Jüri Üyesi

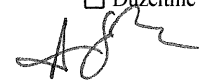
Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Ali BAICI

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığı beyan ederim.

Mustafa YETİM

28.06.2011

ÖNSÖZ

“2002-2010 Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Ortadoğu’da Değişen Türkiye Algısı” konusu, AKP dönemiyle birlikte Türkiye’nin Ortadoğu bölgesinde farklılaşan imajı ve algısını anlayabilmek açısından araştırılmaya değer bir konu olarak değerlendirilmiştir. Çalışma süresince destek ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA’ya teşekkürlerimi sunmayı isterim. Ayrıca, bu çalışma süresince sabır ve anlayışı ile birlikte bana yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım. Yine, bu çalışmanın hazırlanması ve ortaya çıkmasında, yönlendirici oldukları ve farklı bakış açıları kazandırdıkları için tüm hocalarıma en içten saygı ve sevgilerimi ifade etmek isterim.

Mustafa YETİM

28 Haziran 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	ii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	iv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: AKP: DÖNÜŞÜMLER, DIŞ POLİTİKA VE TÜRK-ARAP	
İLİŞKİLERİ.....	8
1.1. AKP'nin Ortaya Çıkışı: Meşruiyet Arayışında Yaşanan Dönüşümler	8
1.1.1. “Siyasi İslam”dan “Sivil İslam”a	8
1.1.2. MÜSİAD: AKP'nin Başarısında Anadolu Sermayesi'nin Katkısı.....	18
1.1.3. AB: Dönüşümün Aracı mı Amacı mı?	20
1.1.4. 11 Eylül Olayları Sonrası Uluslararası Alandaki Değişimler ve AKP.....	24
1.2. AKP Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası: Konstruktivist Söylem, Liberal Araç, Realist Amaç	27
1.3. AKP Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri: Algıların Değişmesi.....	36
BÖLÜM 2: ORTADOĞU'DA DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: FAKTÖRLER,	
SINIRLAR VE İMKÂNLAR	44
2.1. 1 Mart Tezkeresi: Ortadoğu'da Türkiye Algısında Tarihi Değişim	44
2.2. AB Sürecinin Ortadoğu'da Değişen Türkiye Algısına Etkisi	50
2.3. Türkiye'nin Ortadoğu'ya İlişkin Yeni Vizyonu: Yumuşak Güç	55
2.4. Bölge İstikrarına Yönelik Gerçekleştirilen Roller: Arabuluculuk ve Kolaylaştırıcılık.....	61
2.5. Türkiye'nin Değişen Filistin Politikası ve İsrail ile İlişkiler	66
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ADL	: İftira ve Karalama ile Mücadele Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AJC	: Amerikan Yahudi Komitesi
AM	: Anayasa Mahkemesi
ANAP	: Anavatan Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FP	: Fazilet Partisi
HSYK	: Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
MGH	: Milli Görüş Hareketi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi

MÜSİAD	: Müstakil Sanayici İşadamları Derneği
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme
RP	: Refah Partisi
SP	: Saadet Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNIFIL	: BM Lübnan Geçici Kuvveti
YDSİK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

Tezin Başlığı: 2002-2010 Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Ortadoğu'da Değişen Türkiye Algısı	
Tezin Yazarı: Mustafa YETİM	Danışman: Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA
Kabul Tarihi: 28 Haziran 2011	Sayfa Sayısı: 1x (ön kısım) + 103 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
<p>21. yüzyılın başlarında olduğumuz şu günlerde, algı konusu devletlerin ve toplumların birbirlerini tanımlaması ve kimliklendirmesi açısından oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir devletin diğer devleti dost ya da düşman olarak algılamasının, bu iki devlet arasındaki ilişkilerin de seyrini belirlediği söylenebilir. Bu bağlamda, söz konusu çalışma Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde değişen algısını ve bu durumun ikili ilişkilere yansımaları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede özellikle 2002 sonrası, yani AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikası incelenmiştir. Bu dönem incelenirken, AKP döneminde Türkiye'nin bölgedeki algısının ne şekilde değiştiği sorusuna cevap aranmaya ve hangi faktörlerin söz konusu değişime katkı sağladığı irdelenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken;</p> <p>a) AKP'nin bir siyasi hareket olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayan dönüşümler incelenmeye ve bu değişimler ile AKP iktidarının Türkiye'nin iç ve dış politikasına getirmeye çalıştığı yeni söylem ve anlayış değerlendirilmiş,</p> <p>b) Dış politikada meydana gelen söylem ve anlayış değişikliği ile tezin temel amacı olan Ortadoğu'da farklılaşan Türkiye algısı analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, son dönemde Türkiye'nin bölgede yükselen imajına katkı sağlayan faktörlerin irdelendiği bu çalışmada, bölge ülkelerinin ve halklarının Türkiye'yi algılayışındaki değişimin daha iyi anlaşılabilmesi amacı ile Türkiye ve Ortadoğu arasındaki tarihi ilişkilere de zaman zaman değinilmiştir.</p> <p>Bu amaç ile bölgedeki Türkiye algısının değişimini gösteren çeşitli kamuoyu yoklamaları, bazı devlet başkanlarının demeçleri, bölgedeki önemli bazı akademisyenlerin ve yazarların Türkiye'ye ve Ankara'nın bölgedeki rolüne ilişkin yorumları ile farklı ülkelerdeki bazı gazetelerde yer alan Türkiye ile ilgili değerlendirmeler incelenmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Ortadoğu arasında geçmiş ve günümüzdeki ticaret hacimleri ile karşılıklı ziyaretler konusunda bir kıyaslama yapılmış ve böylelikle bölgede değişen Türkiye algısının, bölge ülkeleri ile ikili ilişkilere yansımaları tartışılmıştır. Sonuç olarak, 1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi, AB ile ilişkilerin gelişmesi, "yumuşak güç" söyleminin benimsenmesi, İsrail ile ilişkilerin yapısının değişmesi ve Filistin konusunda daha aktif ve bölge ülkelerine yakın bir politika benimsenmesi gibi faktörlerin, Ankara'nın bölgedeki algısını olumlu bir şekilde değiştirdiği söylenebilir. Fakat çalışmada da vurgulandığı üzere, söz konusu durumun kalıcı olup olmadığı henüz belirgin değildir.</p>	
Anahtar Kelimeler: AKP, Algı, İsrail, Ortadoğu	

Title of the Thesis: Turkey's Middle Eastern Policy in 2002-2010: Turkey's Changing Perception in the Middle East	
Author: Mustafa YETİM	Supervisor: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Date: 28 June 2011	Nu. Of pages: 1x (pre text) + 103 (main body)
Department: International Relations	Subfield: International Relations
<p>The concept of “perception”, which is quite important in the 21st century, can shape the nature of interstate relations. Perception as a friend or as an enemy can have essential repercussions on diplomatic affairs.</p> <p>Accordingly, this study aims to explore changing perception of Turkey in the Middle East and to analyze its role in relations between Turkey and countries in the region. In this context, Turkey's Middle East Policy, especially during the AKP government, is examined to evaluate the factors behind changing perception of Turkey. While examining this period, this thesis tries to explain how Turkey's perception has changed and which factors has contributed to Turkey's increasing image in the region. While doing this;</p> <ol style="list-style-type: none"> This study seeks to observe key transformations that contributed the emergence of the AKP as a political party and to analyze the effect of the AKP's new understanding of foreign and domestic policy, After reviewing AKP's political background, this thesis examines changing perception of Turkey in the Middle East. In addition, to see clearly the changes concerning the perception of Turkey in regional countries and among nations, we occasionally mention historical relations between the Middle East countries and Turkey. <p>Therefore, we try to explain the details and meanings of public opinion polls and to investigate Turkey's influence, using presidential statements, articles of academicians' and columnists' related to Ankara's role in the region. What is more, this thesis aims to explore principal reasons behind developing economic, cultural and political relations of Turkey with the regional countries by comparing contemporary trade volumes and reciprocal visits with previous decades.</p> <p>This work concludes that some factors such as the refusal of Bill of 1 March, improving relations with the EU, adoption of “soft power” as a foreign policy principal, changing nature of relations between Tel-Aviv and Ankara, and Turkey's active and constructive participation in regional conflicts enhance its image in the region. It is, however, uncertain whether Turkey's positive image is durable or not.</p>	
Key Words: AKP, Perception, Israel, Middle East	

GİRİŞ

2002 seçimlerinin ardından tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Türkiye'nin dış ve iç politikasına getirmiş olduğu değişimler ile birlikte yurtdışı ve yurt içi pek çok makalenin, kitabın ve tartışmanın odağında olmuştur. İslam'ın siyasi oluşum ve faaliyetlerinde başat bir rol oynadığı Milli Görüş Hareketinin (MGH) dördüncü partisi olan Fazilet Partisi'nden (FP) ayrılan kişilerce kurulan AKP "Muhafazakâr Demokrasi" kavramını kullanarak merkez bir parti olmaya çalışmaktadır. 2002 ve 2007 ulusal, 2004 ve 2009 yerel seçimlerinden birinci parti olarak çıkan ve bir siyasal partinin gösterebileceği ender başarıları elde eden AKP'nin bu başarısının arkasındaki nedenler çeşitli defalarca analiz edilmiştir (Barkey ve Çongar, 2008; Eligür, 2009; Eroğul, 2007; Öniş ve Keyman, 2003).

Bazıları bu başarıları koalisyon döneminde meydana gelen ekonomik krizler ve deprem felaketlerinin ardından AKP'nin ekonomik alanda gerçekleştirdiği iyileşmelere bağlarken (Özel, 2003), bazıları ise "İslamcı" bir parti olarak devlet imkânlarını oy toplama yönünde iyi kullanmasına bağlamıştır (Çınar, 2009). Muhakkak ki AKP'nin başarısı ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili tartışmalar devam edecektir. Fakat 'dönüşüm' ya da 'değişim' kavramının boyutları bilinmeden yapılan analizlerin eksik kalma ihtimali vardır. Tezin birinci bölümünü oluşturacak kısımda AKP'de yaşanan bu dönüşümler ve bu dönüşümlerin dış politika ve Ortadoğu ile ilişkileri çeşitli düşünce ve kaynaklardan faydalanılarak açıklanılmaya çalışılacaktır.

Burada birinci bölümün ilk alt başlığında AKP'nin yeterince anlaşılabilmesi için bu siyasi hareketi ortaya çıkardığı düşünülen dört "dönüşüm" ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. İncelenecek dönüşümlerden birincisi, AKP'nin önde gelen kurucuları olan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç gibi isimlerin kendi fikir dünyalarında gerçekleştirdikleri gelişmelerdir. İkincisi Türkiye'nin 1980'li yıllarda başlatmış olduğu liberal politikalar sonucu yaşam tarzı muhafazakâr ve ekonomik anlamda liberal bir Anadolu burjuvazisinin, Müstakil Sanayici İşadamları Derneği (MÜSİAD), ortaya çıkmasıdır. Üçüncüsü ise 2004'teki Brüksel Zirvesi ile 2005 yılında Türkiye ile AB arasında müzakere sürecinin başlaması ve Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda hızlı bir reform sürecine girmesidir.

Sonuncusu ise 11 Eylül 2001 Afganistan Savaşı ile başlayan ve 2003 Irak Savaşı ile süren uluslararası alanda yaşanan dönüşüm ve değişimlerdir. Bu dönüşümler AKP'nin ortaya çıkmasına katkı sağlayarak, onun Türk siyasi ve politik hayatına önemli bir şekilde etki yapmasını sağlamıştır. Böylelikle AKP'nin "İslamcı" yönüne ilişkin tartışmalara değinilerek, Milli Görüş Hareketi ile başlayan ve "Muhafazakâr Demokrasi" kavramı ile dönüşen AKP'nin kurucu isimlerinin siyasi hayatı ve görüşleri incelenecektir. Sonrasında Türkiye'nin 1990'lı yıllarda başlayan ve 2000'li yıllarda hızlanan demokrasi alanında yaşadığı reform süreci ve ekonomik düzlemde görülen dönüşümler ve bu sürece etki eden uluslararası alanda meydana gelen olaylara değinilecektir.

AKP'nin dış politikasının inceleneceği birinci bölümün ikinci alt başlığında ise, yaşanan dönüşümlerin çerçevesinde AKP döneminde Türkiye'nin dış politikasında öne çıkan faktörler belirlenerek, bu faktörlerin Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerine yansımaları analiz edilecektir. Türkiye'nin iç politikasında yaşanan değişim süreci ile birlikte dış politikasında da bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bu durumun açıklanmasında ise farklı görüşler dile getirilmektedir. Türkiye'nin dış politika uygulamaları bazılarınca "Avrupa merkezli", bazılarınca "İslami kimlikli" ve AKP'li yöneticilerince "Ankara Merkezli" olarak açıklanmıştır. Böylelikle bu kısımda farklı görüşlerden geniş bir tartışma sağlanarak, dış politikanın "merkezlerinden" ziyade, hangi temellerde açıklandığı ve yeni dış politikanın fırsat ve limitleri ortaya konulacaktır.

Bu bölümün son alt başlığında ise iç ve dış politikada yaşanan dönüşüm neticesinde Türk-Arap ilişkileri tarihsel bir süreç içinde kısaca açıklanarak, bu ilişkilerin AKP döneminde nasıl şekillendiği açıklanacaktır. Kuruluş döneminden itibaren Türkiye ve Ortadoğu ilişkilerinin incelendiği bu kısımda Türkiye'nin hangi parametre ve temellerde Ortadoğu'yu algıladığı ve anladığı açıklanacaktır. Bunu yaparken Arap toplumunun da Türkiye ile ilgili değerlendirmeleri ve görüşlerine yer verilerek bu ilişkilerin çerçevesi daha sağlam bir zeminde oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu tarihsel perspektifin verilmesindeki temel amaç ikinci bölümde geniş bir şekilde incelenecek olan Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde değişen algısını daha iyi açıklayabilmektir.

İkinci bölümde, AKP dönemi ile birlikte iç ve dış politikasında önemli değişimler geçiren Türkiye'nin, Ortadoğu'da geliştirdiği barışçıl söylem ve bu söyleme paralel olarak yürüttüğü dış politika faaliyetleri ve Ankara'nın bölgede değişen algısı¹ bölge medyası, siyasi liderlerin demeçleri ve akademisyenlerin fikirleri çerçevesinde tartışılacaktır. Suriye ile cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir şekilde gerçekleştirilen yakınlaşma, "İslam aleminin meseleleri özellikle Filistin sorununu" savunması nedeni ile "Kral Faysal İslam'a Hizmet" ödülüne layık görülmesi (Suudi Arabistan Kralı, 2010) ve "Davosta'ki çıkışı"nın da önemli katkısı ile CNN Arabic'te Yılın Adamı seçilmesi (CNN's Arabic, 2011) ile Erdoğan'ın bir Türk lideri olarak bölgedeki popülaritesinin önemli bir şekilde artması, değişen algının önemli sinyalleri olarak görülebilir.

Ayrıca, bölgeyi refah havzasına dönüştürmeyi amaçlayan Türkiye öncelikle Suriye, Lübnan, Ürdün ve Libya gibi bölgedeki bazı ülkeler ile arasındaki vize uygulamalarını kaldırmıştır.² Ardından Irak, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan gibi bölge ülkeleri ile arasında yüksek düzeyli stratejik işbirliği konseylerini kurarak ortak bakanlar kurulu toplantılarının gerçekleştirilmesini (Pope, 2010a) ve bölgesel sorunlarının karşılıklı işbirliği çerçevesinde çözülmesine çaba göstermiştir. İlişkilerin bu şekilde yoğunlaşması son dönemlerde karşılıklı ziyaretlerin kayda değer bir oranda artmasını da beraberinde getirmiş ve Türkiye Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Dışişleri Bakanı veya diğer bakanlardan biri hemen hemen ayda bir bölge ülkelerinden birini ziyaret eder bir duruma gelmiştir.

Türkiye ve Ortadoğu arasında yoğunlaşan ilişkiler neticesinde, bölge medyasında öne çıkan Al-Ahram Weekly, Jordan Times, Dar-Al Hayat gibi bazı gazeteler, Halid El Sercani (Sercani, 2010), Fehmi Hoveydi (Yıldız, 2010) gibi yazarlar, Shatlyk Amanov (Amanov, 2011) gibi akademisyenler ve Suriye lideri Beşar El Esad (Özkök, 2010) gibi

---

¹ Zaman içerisinde karşılıklı olarak Arapların Türkiye'ye bakışının "Korkunç Türk" ve Türklerin Araplara bakışının "Hilekâr Arap" şeklinde oluşması iki toplum arasındaki ilişkilerin daha iyi bir seviyeye varmasında engel olduğu söylenebilir. Bu algıların zaman içerisinde değiştiği ve Türkiye'nin Arap toplumundaki imajının arttığı söylenebilir. Bakınız, Dietrich Jung, "Turkey and Arab World: Historical Narratives and New Political Realities", *Mediterranean Politics*, 2005, Vol. 10, No. 1, s. 1-17.

² Bu çalışma, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk hareketlerinin başlamasından öncesine kadar (2010 sonu) gelişmelerini ele almaktadır. Tez içerisinde konunun daha rahat anlaşılması amacı ile bu halk hareketlerine vurgu yapılmıştır.

liderler, Türkiye'nin değişen rolünü tartışmaya ve bölge açıdan getirilerini ve kayıplarını anlamaya çalışmaktadırlar. Tarihsel gerçekliklerin yeniden ve daha sağlıklı bir şekilde ele alındığı bu tartışmalar bazen Türkiye'nin bölge ülkelerine bir model olup olmayacağı ile ilgili olabilirken (Tunus İçin, 2011; Assay, 2010), bazen de Türkiye'nin İran'ı dengeleyebilecek bir güç ve model olarak görülüp görülmeyeceğı ile ilgili olabilmektedir (Nafaa, 2007). Türkiye'nin neden bu kadar yoğun bir şekilde tartışıldığı, bu tartışmanın ne zamandan itibaren yoğunluk kazandığı ve hangi faktörlerin bu tartışmaları yönlendirdiğini incelediğimiz bu bölümde Türkiye'nin yeni rolünün sınır ve imkânlarını da anlamaya çalışmaktayız.

Bu bölümün birinci alt başlığında incelenen 2003 Irak savaşı öncesi ve sonrasında Türkiye'nin gösterdiği tutum, Ankara'nın bölge ülkeleri ile ilişkilerinde yumuşak güce yönelmesini, AB ile ilişkilerini yoğunlaştırmasını, İsrail ile ilişkilerinde Arap yanlısı bir politika izlemesini ve bölge sorunlarına çözüm bulmak amacı ile arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık rollerini oynamaya çalışmasını kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede 1 Mart Tezkeresinin bazı önemli sonuçları olduğu söylenebilir. Öncelikle, ABD askerlerinin Türkiye topraklarına konuşlanmasını öngören tezkereye Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) "hayır" demesi, uluslararası meşruiyeti tartışmalı olan Irak'a askeri bir müdahalede Türkiye'nin yer alamamasını sağlamıştır. Bu tutum Türkiye'nin bölge ülkelerine ve Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerine daha yakın bir tutum sergilemesini beraberinde getirmiştir. Böylece, Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin ABD'den bağımsız bir yaklaşım sergileyebileceğı düşüncesi oluşmuştur (Salem, 2008: 14).

Bu nedenle, küresel alanda ABD'ye karşı bir denge unsuru görülen AB'ye yönelim, Irakla ilgili ABD ile yaşanan krizler neticesinde (Öniş, 2003: 6) 2003'ten itibaren Türkiye'de artarak devam etmiştir. Ankara'nın dış ve iç politikasında önemli demokratik etkiler meydana getiren bu yönelim, ikinci ve üçüncü alt başlıkta geniş bir şekilde incelendiğı gibi, Türkiye'nin bölgede yumuşak güç olabileceğı tartışmalarını başlatmıştır. ABD ve AB gibi küresel güçler, Türkiye'nin iç ve dış politikasında görülmeye başlayan bu değişimlerin bölge ülkelerince memnuniyetle karşılandığını fark etmiştir. Bu nedenle, bu güçler, Türkiye'nin İslam ve demokrasiyi uyumlaştırmış bir

ülke olarak bölgeye model olabileceğini (Fuller, 2004: 51-64) ileri sürmeye başlamışlardır.

Aynı tartışmalar özellikle Mısır ve Tunus'taki devrimlerde Mısır Lideri Hüsnü Mübarek ve Tunus Lideri Zeynelabidin Bin Ali'nin de devrilmesi ve Ortadoğu'da çoğu ülkede halk hareketlerinin başlaması ile, bölgede de yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. Bu tartışmalarda, Türkiye'nin bölgeye bir esin kaynağı olup olamayacağı sorusuna cevap aranılmıştır (Çelik, 2011). Türkiye'nin bölgesel rolünün önemini artıran faktörlerden dördüncüsünün, Vehhabi Suudi Arabistan ya da Şii İran gibi bölgesel üstünlük mücadelesinde mezhebe dayalı bir dış politika geliştirmeyi kabul etmemesinden ve bölgedeki her aktörle temas halinde kalarak, bu aktörlere eşit mesafede kalmaya özen göstermesinden olduğu söylenebilir. Her ne kadar Irak seçimlerinde Sunni-Şii blok olan İbrahim Caferi'yi destekleyerek Irak'lı Kürt Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve Irak'lı Şii Başbakan Maliki'nin seçilmesine itiraz etmiş olsa da taraflar arasında kesin bir tavır takılmaktan uzak durmuştur (Aydıntaşbaş, 2010b).

Bu durum bölge ülkeleri veya bu ülkeler içindeki gruplar arasındaki herhangi bir kriz durumunda Türkiye'nin taraflarla direkt bir temasa girmesini sağlayarak bölgesel istikrarın yeniden sağlanmasında Ankara'nın arabulucu ve kolaylaştırıcı olarak yapıcı bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu değişimler ile birlikte, beşinci alt başlıkta vurgulandığı gibi, bölgede sert güç olarak algılanan ABD-İsrail ekseninden uzaklaşan Türkiye'nin İsrail'i Filistin sorunu nedeni ile, bazı Arap liderlerinin tereddüt ettiği noktalarda bile, sert bir şekilde eleştirdiği görülmektedir. Filistin-İsrail veya İsrail-Arap geriliminde Arap ve kendi kamuoyunun hissiyatını dikkate alan Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin bozulmasına paralel olarak Arap kamuoyundaki saygınlığının arttığı söylenebilir. Bölgede İsrail'i en önemli tehdit unsuru olarak değerlendiren Arap kamuoyunun Türkiye'nin İsrail'i eleştirmesinden memnun kaldığı söylenebilir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacı, AKP döneminde Ortadoğu'da Türkiye'nin algısının değişip değişmediğinin ve değişti ise bu değişimi sağlayan faktörlerin neler olduğunun anlaşılmasını sağlamaktır. 3 Kasım 2002 tarihinde iktidara gelmiş ve halen iktidarda olan AKP'nin bir siyasi kimlik olarak nasıl ortaya çıktığının ve dış ve iç politika

anlayışının belirlenmeye çalışıldığı birinci kısmın katkısı ile, Ortadoğu'ya ilişkin Türkiye'nin yaklaşım değişikliği açıklanmaya çalışılmıştır. AKP'nin değişim süreci tek ya da iki faktörün incelendiği diğer çalışmalardan farklı olarak kişisel, ulusal ve uluslararası faktörler ele alınarak bu dönüşüm açıklanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, Türkiye ve Ortadoğu arasındaki ilişkileri tarihsel perspektifte de değerlendiren çalışma, Ankara'nın Ortadoğu'ya ve Ortadoğu ülkelerinin de Türkiye'ye bakışının nasıl değiştiğini geniş bir çerçevede açıklamaya çalışmaktadır. Ortadoğu kamuoyunun geçmişteki Türkiye algısını inceleyerek, bu coğrafyada belirleyici olan faktörleri vurgulayan çalışma, Türkiye'nin günümüzde bu faktörleri ne kadar dikkate aldığını tanımlamayı hedeflemektedir. Böylelikle bir siyasi kimlik olarak AKP'yi ve bu siyasi kimliğinde etkisi ile, son dönemde Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin neden yoğun bir şekilde tartışıldığını irdeleyen bu çalışma, bu alandaki çalışmaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın temel konusunu son dönemde dış ve iç politika da etkili olmaya başlayan AKP yönetiminin, Ortadoğu bölgesine yönelik geliştirmeye çalıştığı yeni vizyon ve bakış açısının bölgedeki Türkiye imajını nasıl etkilediği oluşturmaktadır. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi hedefi ile ilk kısımda, Milli görüş hareketinden başlayarak kurulan ve Türkiye'de "İslamcı" partiler olarak görülen partilerin, genel ve tarihi bir çerçevede ele alınması ve bu süreçten sonra AKP'nin "muhafazakâr demokrat" bir parti olarak ortaya çıkışının nedenlerinin sorgulanması oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın güvenilir bir zeminde olabilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için kaynak ve fikir çeşitliliğine önem verdiği söylenebilir. Bu çalışma süresince yöntem olarak söylem analizinin benimsendiği söylenebilir. Bu çerçevede, öncelikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki algısının daha iyi anlaşılabilmesi için, bir hazırlık niteliğindeki AKP'nin bir siyasi hareket olarak dönüşümünün incelendiği birinci kısımda, örnek olarak seçilen söz konusu siyasi hareketin kurucularının geçmişteki ve günümüzdeki demeçleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca, çalışmamız sınırlarında ulaşabildiğimiz farklı düşüncedeki yabancı ve yerli akademisyenlerin görüşleri de incelenmiştir. Sonuç olarak, partilerin oy oranları ve liderlerin kamuoyu desteği ile ilgili

bazı sayısal veriler de kullanılarak objektif bir bakış açısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezin asıl konusu olan, Ortadoğu'da Türkiye'nin algısını değiştiren faktörlerin incelendiği ikinci kısımda ise, bu faktörlerin belirlenebilmesi amacı ile Ortadoğu bölgesinde yayınlanan ve farklı ülke ve fikirlere ait olan gazete ve köşe yazarlarından seçilenlerin yazılarından faydalanılmıştır. Ayrıca ülkemizde Ortadoğu'da Türkiye'nin konumu ve imajı ile ilgili kaynaklardan bazılarına da başvurulmuştur. Bunun yanı sıra Arap dünyasının bazı olaylara ilişkin görüşlerinin ve bakış açısının belirlendiği uluslararası alanda yapılan bazı kamuoyu yoklamaları da incelenmiş ve Türkiye ile paralellik oluşturup oluşturmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine siyasi liderlerin, Arap kamuoyunda önemli bazı akademisyenler ve gazetecilerin Türkiye'de ve kendi ülkelerindeki bir kısım demeçleri incelenerek ortak söylemler yakalanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: AKP: DÖNÜŞÜMLER, DIŞ POLİTİKA VE TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ

1.1. AKP'nin Ortaya Çıkışı:¹ Meşruiyet Arayışında Yaşanan Dönüşümler

“Political actors seem to learn more from their failures than from their successes.”²

(Çavdar, 2006: 481)

1.1.1. “Siyasi İslam”dan “Sivil İslam”a

Siyasi İslam kavramı 19. yüzyılda batılılaşma ve emperyalizme karşı Müslüman ülkelerde oluşan tepki sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede dini söylemi merkez alan ilk kişiler, İslam'ın batı değerlerinin üstünde olduğunu savunan Osmanlı entelektüelleridir. Bu kişiler İslam'ın modern sosyal ve politik sorunlara alternatif çözümler getirebileceğini iddia etmekteydiler. Cumhuriyetin kurulması ve devletin seküler politikalara ağırlık vermesi ile bu politikalara muhalefet eden dini kesimlerin üstüne gidilmiş ve dini kesimlerin siyasi alandaki gücü kırılmıştır. Bu süreçte söz konusu kesimlerin genelde sessiz kaldığı gözlense de 1950'li yıllarda başlayan (Tanıyıcı, 2003: 470) ve darbeler nedeni ile kesintilerle günümüze kadar devam eden çok partili demokratik hayatta, farklı oluşum ve fikirlerle ve bazen bölünerek ya da değişerek aynı iddiaları devam ettirdikleri söylenebilir.

Bu çerçevede, dini söylemi 1970'lerden itibaren siyasi alanda benimseyen (Cizre ve Çınar, 2003: 14), batılılaşma karşıtı ve İslami değerlere dayalı devlet tasavvur eden Milli Görüş Hareketi (MGH) (Erbakan, 1975) Türkiye'de ilk “İslam temelli” (Ünal, 2010) siyasi partilerin kurulmasına kaynaklık etmiştir. 1970 öncesi dönemde

---

¹ AK Parti olarak açıklanan partinin isminde “AK” kavramı “temiz ve beyaz” anlamında kullanılmakta yani parti yönetimi bu kavram ile “yolsuzluktan uzak duracağını ve temiz devlet yönetimi” gerçekleştireceklerini belirtmekteydi. Bakınız, R Quinn Meham, “From the Ashes of Virtue, a Promise of Light: the Transformation of Political Islam in Turkey”, *Third World Quarterly*, 2004, Vol. 25, No. 2, s. 349. 1999 Deprem ve 2001 ekonomik krizi nedeni ile yolsuzluk, yoksulluk ve ihmalkârlıkların yoğunlaştığı Türkiye'de AKP kurucularının partinin ismini bu şekilde belirlemesi stratejik bir tercihi yansıtmaktadır. AKP'nin seçim başarısının nedenleri ile ilgili bakınız, Soli Özel, “After the Tsunami”, *Journal of Democracy*, 2003, Vol. 14, No. 2, s. 89-93. Türkiye'deki ekonomik gerçekliklerin farkında olan AKP Genel Başkanı Erdoğan yapmış olduğu ilk grup toplantısında şunları dile getiriyordu: “...halkımız maruz kaldığı açlıktan, işsizlikten, horlanmaktan kurtulmak için... bizi tek başımıza iktidar yaptı... öyleyse bizlere düşen... halkımızın beklenti ve taleplerine cevap vermektir...”. Erdoğan'ın Gurup Konuşması, 19 Kasım 2002, www.belgenet.com.

² Türkçesi, “Siyasi Aktörler başarılarından çok başarısızlıklarından ders aldıkları söylenebilir.”

muhafazakâr eylem ve söylemleri bünyesinde barındıran partilerle hareket eden dini eğilimli kesimler (Yavuz, 2003: 30-34) Milli Nizam Partisi'nin (MNP, 1970-1971) hem kurulmasına destek vermiş hem de bu partinin oluşumunda önemli rol almıştır (Tanıyıcı, 2003: 470). Fakat MNP'de dahil olmak üzere, her ne kadar farklı politika ve söylemleri olsa da, Milli Görüş (MG) çizgisinde siyaset üreten Milli Selamet Partisi (MSP, 1972-1980), Refah Partisi (RP, 1983-1998) ve FP'ne (1997-2001) Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından “toplumu din kurallarına dayandırmaya çalıştıkları” iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nde (AM) kapatma davası açılmış ve 12 Eylül 1980 darbesi ile kapatılan MSP dışındaki üç parti “lâik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle” Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.¹

Milli Görüş hareketini siyaset sahnesine çıkararak teoriyi “Milli Görüş” olarak formüle eden ve çevresinde “hoca” olarak anılan kişi Necmettin Erbakan'dır. Erbakan'ın teorisine göre, “adil bir düzen” olacak, hiç kimse aç ve açıkta kalmayacaktı (Tekin, 2004: 53). Bu harekete bağlı olarak ortaya çıkan partiler, her ne kadar bazı dönemler pragmatik hareket ederek sistem karşıtı söylemini yumuşatsa da, temelde politik söylemini din eksenli belirlemiştir. Bu görüşü temel alarak günümüze kadar MNP, MSP, RP, FP, Saadet Partisi (SP) olmak üzere beş tane parti kurulmuştur (Özbudun, 2006: 544-546; Özbudun ve Hale, 2010: 34-43; Atacan, 2005: 189-191). Siyasi partilerin laiklik karşıtı faaliyetleri üzerindeki anayasal ve kanuni yasaklar, bu partilerin İslami kavram ve sembolleri açıkça kullanmalarına izin vermiyordu. Fakat Hale ve Özbudun'a göre “ milli görüş ile kastedilen bir İslami” görüştü ve “ bu partilerin milli ve manevi değerleri yüceltme vaadini, İslami değerleri yüceltme anlamında anlamak” gerekliydi (Hale ve Özbudun, 2010: 34).

2000'li yıllara kadar milli görüş çizgisinde Erbakan'ın talebeleri olarak siyaset yapan başta Bülent Arınç, Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül olmak üzere, daha sonra milli görüşün tam zıttı bir siyasi söyleme sahip olacak AKP'nin kurucu liderliğini yapacak olması, siyasi düşüncelerindeki dönüşümü anlamak açısından önemlidir. Bu kişiler “milli görüş gömleğini” çıkarmadan önce laiklik, demokrasi, batı medeniyeti ve

---

¹ Kapatma kararları ve Cumhuriyet Başsavcılarının bu konularda hazırladıkları iddianameler için bakınız. Olaylar Belgeler, 1999, <http://www.belgenet.com/menu.html>, (25.10.2010)

İslam gibi konularda bu dönemlerde sistem karşıtı bir söyleme sahiptirler.¹ Bu durum her ne kadar parti söylemi ile paralel davranmak şeklinde açıklanabilse de temel gerçekliği değiştirmeyecektir. Örneğin 1995 yılında Gül, AB'ni "Hıristiyan Kulübü" olarak nitelerken partisinin Türkiye siyasetinde "AB'ye karşı" olan tek parti olduğu için "onur duyduğunu" ifade etmekteydi (Tanıyıcı, 2003: 471). Erdoğan ise yine 1990'lı yıllarda "Demokrasi amaç değil araçtır"; "Atatürkçü olmadığımızı her zaman söylüyoruz"; "Hem laik hem Müslüman olunmaz" şeklindeki düşüncelerini dile getirmekteydi (Hale ve Özbudun, 2010: 40).

Diğer taraftan 1990'lı yılların ortalarından itibaren, bu kişilerin siyaset anlayışlarında bazı değişimler görülmeye başlanmıştır. RP'de siyaset yaptığı sıralarda, 1980 öncesinde milli görüşün meşhur sloganlarından "illa devlet" sloganını terk ederek, 1994 yerel seçimlerinde "illa iktidar" sloganını kullanarak başarılı olan Erdoğan'ın siyasi anlayışından ve yükselişinden RP'nin parti yönetimi ve lideri Erbakan'ın rahatsız olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede Erdoğan'ın 1991 seçimlerini "RP'yi kitle partisine dönüştürebilmek için" fırsat olarak gördüğü ve partinin meclise girmesi durumunda Erdoğan'ın milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesi ve partinin dönüşüm sürecini başlatması hesaplanıyordu (Çakır ve Çalmuk, 2001: 56-64). Erdoğan 1991 seçimlerinde meclise girememişti fakat RP'nin geniş halk kesimlerine hitap edebilecek bir partiye dönüşmesi ve 1994 yerel seçimlerinde başarılı bir parti olabilmesi için çalışmalarına hız vermişti.

Erdoğan bu düşünceden hareketle toplumun her kesimine ulaşmaya çalışmış, kahvelere, meyhanelere ve hatta genelevlere (Çakır ve Çalmuk, 2001: 66-68) dahi girerek oy istemiştir. Nihayetinde, Erdoğan izlemiş olduğu siyasetin başarısını 30 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde İstanbul Belediye Başkanı seçilerek kanıtlamıştır (Gümüüşcü ve Sert, 2009: 962). Tüm bu çalışmalar Erdoğan'ın parti içinde ve halk nezdinde popülarlığını artırmıştır. Temmuz 1998 tarihinde İstanbul'da yapılan bir ankette Erdoğan 15.2 yüzde ile o dönem Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel (7.4) ve Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Başbakan Bülent Ecevit'i (7.6) geride bırakarak, halk tarafından

---

¹ AKP kurulduğu andan itibaren batı yanlısı bir profil çizmiş ve Avrupa Birliği (AB) hedefini yakalama konusunda Türkiye'de önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca İslami söylemini de bir tarafa bırakarak, daha pragmatist bir politika izlemiş ve sistem karşıtı politikalara başvurmamıştır. Bu çerçevede demokrasi, insan hakları ve özgürlükler konusunda önemli adımlar atmıştır.

Türkiye'nin en iyi politikacısı olarak görülmekteydi (Heper ve Toktaş, 2003: 2). Erdoğan'ın bu dönemde olgunlaşmaya ve Erbakan'dan farklılaşmaya başlayan yeni siyasi görüşüne destek bulmak amacı ile Avrupa ve ABD'ye ziyaretler düzenleyerek burada diplomatlara, hükümet yetkililerine ve bölge ile ilgilenen diğer kişilere görüşleri hakkında bilgiler verdiği bilinmektedir (Turunç, 2007: 81).

Dağı'ya göre "İstanbul'daki tecrübeleri Erdoğan'ın pragmatik" ve "hizmet odaklı bir siyasetçi" olmasına hız kazandırmış ve onun "siyaseti ideolojik yönelimli bir İslami topluluk kurmaya değil, insanların gündelik sorunlarını çözmeye dönük bir araç olarak" görmesini sağlamıştır. (Dağı, 2010: 125). Bu sırada Erdoğan Aralık 1997 tarihinde Siirt'te okuduğu şiir¹ sebebi ile 21 Nisan 1998 yılında Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) tarafından "toplumsal huzursuzluğa yol açtığı ve dini nefreti körüklediği" gerekçesi ile belediye başkanlığı görevinden alınmış ve bu şiir nedeni ile Erdoğan'a ömür boyu siyaset yasağı getirilmiştir (Yeşilada, 2002: 68).1994 yılından itibaren önemli değişimler geçiren MGH ve RP ise, Aralık 1995 seçimlerinde yüzde 21.4 oy alarak meclise en güçlü parti olarak girmeyi başarmıştır. Bu değişim sürecinin partinin iktidara gelmesi ile devam ettiği belirtilebilir. 28 Temmuz 1996'da Doğru Yol Partisi (DYP)-RP hükümetinin kurulması sonrasında ilk kez "milli görüş" geleneğinden bir lider Türkiye Cumhuriyeti'nde Başbakanlık koltuğuna oturmaktaydı (Toprak, 2005: 175).

Bu durum başta ordu olmak üzere, iş dünyası, yargı, sivil toplum örgütleri ve medyanın büyük bir kısmı tarafından endişe ile karşılanmıştır. Bu durumun farkında olan Erbakan, Başbakanlık görevini aldıktan sonra "adil düzen" kavramını seyrek kullanmaya çalışmış ve partisinin Kemalizm'e sadık olduğunu belirterek modern bir imaj çizmeye çalışmıştır (Tanıyıcı, 2003: 472). Diğer taraftan Erbakan parti içindeki "şahin" kanadı dinlemeye ve bu çerçevede dış ve iç politika oluşturmaya (Yavuz, 2009: 64) başladığında kamuoyundaki endişeler tekrar ortaya çıkmıştır. Başbakanlığa tarikat liderlerini iftar için davet etmesi, ilk yurtdışı gezilerini Libya'nın da bulunduğu İslam Ülkelerine düzenlemesi ve bu bölge ile yakın ilişki kurmaya çalışması (Yılmaz, 2005: 401) medya,

---

¹ Erdoğan'ın 10 ay mahkûmiyetine, İstanbul Belediye Başkanlığı görevinden olmasına ve bir daha seçimlere katılamayacağı kararına neden olan Ziya Gökalp'e ait şiir şu şekildedir; "Camiler kışlarımız, kubbeler miğferimiz, minareler süngümüz ve inananlar askerimiz." M. Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 67.

yargı, sivil toplum örgütleri, iş dünyası ve ordudan oluşan bloğun parti politikalarına karşı eleştirilerini yükseltmesine yol açmıştır. Erbakan'ın Başbakanlığından rahatsız olan sadece içindeki seküler ve ulusalcı gruplar değil, ABD ve batı da bu durumdan endişelenmekteydi.

Fakat bazı kesimler, Erbakan hükümetinin iktidar olması ile “ehlileşebileceğini” düşündüklerinden hükümetin iktidardaki uygulamalarını görmek istemekteydi. Buna rağmen, ABD’de Erbakan hükümetine yönelik bazı endişeler dile getirilmiştir. ABD’li bir üst düzey diplomat Erbakan’ın Türkiye’de başbakan olmasını “radikal zenci Müslüman lider Farrakhan’ın ABD’de Beyaz Saray’a kurulması”na (Öke, 2004: 119) benzetmiştir. Bu endişelerin farkında olan Erbakan, Batı dünyasında ortaya çıkan kaygıları gidermek amacı ile bazı adımlar atmıştır. RP’li Devlet Bakanı Abdullah Gül, ABD ve batı ile diyalog kurmak amacı ile Washington’a önemli bir ziyaret düzenlemiştir. Ayrıca muhalefetteyken karşı çıkılan Çekiç Güç¹ün süresi, Temmuz 1996 tarihinde 6 ay uzatılmıştır. Fakat diğer taraftan İran ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması ve bu ülke ile 20 milyar dolarlık doğal gaz anlaşmasının imzalanması ve Erbakan’ın Libya ile ilişkileri geliştirme arzusu, (Dağı, 1998: 100-104) ABD’nin Erbakan hükümetini eleştirmesine yol açmıştır.

İç ve dış siyasi ortamda yaşanan gelişmelerin de etkisi ile RP ve Erbakan Hükümeti 28 Şubat 1997’de yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında ordu tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu toplantıda seçmeni ile uzaklaşma ihtimaline rağmen Erbakan ordu tarafından yapılan baskılara direnmeyerek, irtica ile mücadele kapsamında dini okulların ve kıyafetlerin sınırlandırılmasını da içeren MGK’ca alınan kararlara imza atmıştır (Mecham, 2004: 344). Diğer taraftan bu kararların imzalanması ne Erbakan hükümetinin ne de RP’nin siyasi alanda kalmasını sağlamıştır. Ordu, medya, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinden gelen yoğun baskılar sonucu hükümete geldikten 11 ay sonra, Haziran 1997 tarihinde Erbakan Başbakanlık görevini DYP lideri Tansu Çillere bırakırken, 16 Ocak 1998 tarihinde ise, RP irticai faaliyetlerin odağı olduğu gerekçesi

---

¹ Temmuz 1991 tarihinde kurulan ve Türkiye’de 6 ayda bir uzatılması nedeni ile çok fazla siyasi tartışmalara yol açan Çekiç Güç, Birinci Körfez Savaşı sırasında Kuzey Irak’tan Türkiye’ye iltica etmek isteyen mültecilere koruma kalkanı oluşturmayı amaçlayan Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan kuvvetin adıdır. Bu isim ve işlev daha sonra değişmiştir. Detaylı bilgi için bakınız, Baskın Oran, “Kalkık Horoz” Çekiç Güç ve Kürt Devleti, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1996.

ile Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Dahası Anayasa Mahkemesi bu karar ile, Erbakan ve diğer altı ileri gelen RP üyesine beş yıllık siyaset yasağı getirmiştir (Hale ve Özbudun, 2010: 33).

28 Şubat sürecinde¹ yaşananlar ve eleştirdikleri AB sürecinin kendi siyasi yaşamları için öneminin parti yöneticilerince fark edilmesinin etkisi ile (Tanıyıcı, 2003: 478), 17 Aralık 1997 kurulan FP, parti programı ve siyasi söyleminde önemli bazı değişimler² yapmıştır. Buna rağmen partinin dini söylemde siyaset üretmeye devam (Esayan, 2010) etmesi ve özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi konulara, muhafazakâr kesimin sorunlarını çözmek amacı ile yaklaştığı şeklinde kamuoyunda oluşan inanç, parti yöneticilerinin parti içindeki muhaliflerce ve parti dışındaki kesimlerce eleştirilmesine yol açmıştır. Ayrıca Erbakan'ın FP'yi otoriter bir şekilde yönetmesi (Yavuz, 2009: 75) neticesinde milli görüş içerisinde geçmişte var olan ayrılık iyice belirginleşmiş ve 'yenilikçi' olarak tanımlanan grup parti içinde kendini göstermeye başlamıştır. Parti içi muhalefet, 28 Şubat sürecinin ve partilerinin sürekli bir şekilde kapatılmasının da etkisi ile (Atacan, 2005: 196) artık FP'nin RP gibi batı ve sistem karşıtı olmaması ve demokrasiye sahip çıkarak İslam'ı siyaset arenasının dışına çıkarması gerektiğine inanmaktaydı.

Bu bağlamda, Mayıs 2000'de gerçekleşen FP kongresinde Abdullah Gül, bu parti içinde 'yenilikçi' grup olarak bilinen muhalefet liderliğini üstlenmiş ve FP Genel Başkanlığına aday olmuştur. Bu kongre öncesinde 9 Şubat 2000 tarihinde, "Şeriatçılar Marjinaldir"

---

¹ 28 Şubat 1997 tarihi Türkiye dış ve iç politikası açısından önemli bir tarihtir. 28 Şubat süreci aslında Erbakan'ın 28 Temmuz 1996'da Başbakanlık koltuğuna oturması ile başlamıştır. Ordu, Erbakan'ın iç ve dış politikadaki faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktaydı. Erbakan'ın tartışmalı İslam ülkeleri ziyaretleri, Taksim'e cami yaptırma azmi ve tarikat önderlerine Başbakanlık konutunda iftar vermesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni son derece kaygılandırmıştır. Bu nedenle, 28 Şubat'taki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Türk Silahlı Kuvvetleri uygulaması amacı ile Hükümete, 18 maddeden oluşan bir irtica ile mücadele programı vermiştir. İrticanın birincil tehdit unsuru olarak ele alındığı bu program, sekiz yıllık kesintisiz eğitim, tarikatlerle bağlantılı yurt ve okulların denetim altına alınması, irtica faaliyetleri nedeni ile ordudan ilişkisi kesilen kişilerin diğer devlet kurumlarında çalışmasına fırsat verilmemesi gibi konuları kapsamaktaydı. Bu şekilde başlayan süreç Türkiye'de belli bir dönem ordunun iç ve dış politikada önemli oranda etkili olmasına yol açmıştır. Detaylı bilgi için bakınız, Öke, "Derviş ve Komutan...", s. 275-286.

² FP bu dönemde daha modern bir parti programı hazırlamıştır. Bu programda Pazar güçlerini ve özelleştirmeyi savunan FP ayrıca bireysel haklara vurgu yaparak AB yanlısı bir tutum takınmış ve İslami değerlere direk bir vurgu yapmamıştır. Bakınız, Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, New York, Oxford University Press, 2003, ss. 248-250.

diyerek günümüzün “en iyi sisteminin demokrasi olduğunu” belirten ve bir siyasi hareketin “güvenilir, şeffaf ve açık” olması gerektiğini ifade eden Gül, bu şekilde “toplumun güveninin” kazanılacağını vurgulamıştır (Çakır, 2000). “Yenilikçi” kanadın diğer önemli figürlerinden Erdoğan ise 6 Şubat 2000 tarihinde, “demokrasiyi içselleştirdiğini” belirterek, “siyaset sahasında dini hayata ilişkin talepleri” dillendirmenin başka, “dinin kavramlarını kullanarak ayrımcılığı tahrik etmek veya kutuplaşmaya yol açmanın” ise başka ve kabul edilemez bir şey olduğuna dikkat çekmiştir (Can, 2000). FP’nin diğer önemli figürlerinden Arınç ise, bir siyasi partinin sadece dini politikalara odaklanmasına karşı çıkararak, parti içerisinde kadınların daha etkin olmasını sağlamak amacı ile daha fazla demokratikleşmenin gerektiğini ileri sürmekteydi (Yavuz, 2009: 72).

Erbakan’ın partiyi otoriter bir şekilde yönetme isteği, partinin uygulayacağı politikalar ve sahip olacağı ideoloji konusundaki bu ayrılıklar, 17 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleşen kongrede MGH’ni ilk defa ikiye bölmüştür. Bu kongre de ‘yenilikçilerin’ lideri Abdullah Gül, delegelerden 521 oy alarak 623 oy alan ve Erbakan tarafından desteklenen Kutan karşısında yenilmiştir (Yavuz, 2009: 75-76). Fakat bu süreç bu kesim tarafından yeni bir partinin oluşumunu hızlandırmıştır. Ayrıca, uzun süredir yaşanan söz konusu gelişmeler, “yenilikçi” gruba siyasi düşüncelerinde geçirdikleri dönüşümü pratik hayata aktarmak için fırsat sağlamıştır. Nihayet FP’nin 22 Haziran 2001’de kapatılması ile Milli Görüş çizgisinden kopan ve liderliğini Bülent Arınç, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan ve Abdüllatif Şener’in yapmış olduğu “yenilikçi” gurup, 14 Ağustos 2001 tarihinde AKP¹’yi kurarken, “gelenekçi” gurup Erbakan’ın talimatı ile 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi’ni kurmuştur. Böylece hareket içindeki bölünme kopmaya ve siyasi ayrışmaya dönüşmüştür (Hale ve Özbudun, 2010: 55-56).

“İslamcı” şeklindeki tanımlamaları reddeden ve “milli görüş gömleğini” çıkarttığını (Yükselir, 2010) iddia eden AKP yönetimi, yeni dönemdeki anlayış ve politikalarını ifade edeceği kavramı, ‘muhafazakâr demokrasi’ olarak belirlemiştir. Uzlaşma arayacağını, demokratik bir parti örgütüne ve takım çalışmasına sahip olacağını belirten

---

¹ 74 üyeden oluşan AKP’nin kurucular kurulunun 13’ü kadınlardan oluşmaktaydı. Erdoğan’ın da yer aldığı Partinin temel organı olan bu kurul Cumhuriyet Başsavcısının itirazına rağmen Erdoğan’ı ittifakla parti liderliğine seçti.

(Cizre ve Çınar, 2003: 327) yeni oluşumun AB karşıtı, devletçi ve içe kapanık ve din eksenli ideolojik (Doğan, 2006) politika üreten sistem karşıtı Milli Görüş çizgisi ile farklı söylemleri olduğu belirtilebilir. Erdoğan “muhafazakâr demokrasi” kavramı (Akdoğan, 2004) ile “modern ile geleneğin”, “evrensel ile yerelin” ve “mantıksallık ile moral değerlerin” birlikte ve uyum içinde olabileceğini (International, 2004: 6) iddia etmiştir.

Yaşanılan politik öğrenme süreci neticesinde, siyasetteki önceliklerinin dini sorunları değil, toplumun yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunları çözmek olduğunu (Turunç, 2007: 87) belirten AKP’nin kurcu kadrosu, Türkiye’nin şartlarını ve uluslararası ortamı realist bir şekilde değerlendirmiştir. Böylelikle, içerideki gruplara ve dış dünyaya muhafazakâr demokrasi¹ kavramını “icat” ederek (Dağı, 2004) önemli mesajlar vermiştir. İlk önemli mesaj Türkiye’deki seküler gruplara olmuştur. Bu kesimlerin laiklikle ilgili hassasiyetlerinin² farkında olan AKP yönetimi, partiye ilişkin endişeleri gidermek amacı ile parti ideolojisi olarak, Batı dünyasındaki “Hıristiyan Demokrat” örneğine rağmen, İslami bir kimliği çağrıştırabilecek “Müslüman” sözcüğü yerine “muhafazakâr” kavramını tercih etmiştir (Yavuz, 2009: 87). Ayrıca AKP programı, laiklik, demokrasi ve dini söylem³ konusunda sistem karşıtı söylemi terk ederek bu gruplar ile uzlaşmacı ve diyaloga önem veren bir tutum benimsemiştir (AKP Programı, 2002).

AKP yönetimi, hem politikalarında hem söyleminde liberal ekonomi, demokrasi, laiklik, insan hakları ve özgürlüklere verdiği önemi göstererek (AKP programı, 2002: 1-

---

¹ “Muhafazakar demokrasi” kavramı ile birlikte bu kavramın Ortadoğu’daki İslam partilerine ne kadar uygun olduğu (Grahim, 2009: 79-83; Çavdar, 2006: 477-497) ve ayrıca bu kavramın “Hıristiyan Demokrat” kavramı ile paralellikleri ve farklılıklarının (Hale, 2005: 293-307) ne olduğu tartışmaları da başlamıştır. Her ne kadar bu iki karşılaştırma da belli benzerlikler ve paralellikler söz konusu olsa da AKP’nin siyasi söylemini oluşturan muhafazakâr demokrasi söyleminin kendi koşulları içinde değerlendirilmesi gerekir. Türkiye’de laikliğin ve modernleşmenin önemi bilinmeden ve İslami kesimlerin geçirmiş olduğu dönüşümler göz önüne alınmadan muhafazakâr demokrasiye yönelik değerlendirmeler eksik kalabilecektir.

² Laikliğin iç ve dış güvenliğin sağlanması amacı ile Türkiye’deki savunucular tarafından önemli bir olgu olarak görüldüğünü ileri süren bir çalışma için bakınız Pınar Bilgin, “The Securityneeds of Secularism? The Case of Turkey, *Security Dialogue*, 2008a, Vol.39, No. 6, s. 593-607.

³ Bu çerçevede Yavuz’un “sivil din” olarak dini “doğmalara veya herhangi bir ritüele dayalı olmayan diğer taraftan sosyal düzenin sağlanması yönünde ve moral değerlerin teşvik edilmesi için sivil bir görev üstlenmesi” şeklindeki tanımlaması AKP’nin din söylemine daha yakın durduğu söylenebilir. Bakınız, Yavuz, “Secularism and Muslim Democracy...”, a.g.e., ss.23.

6) batı ve özellikle AB ülkelerine “kurulu düzenin makul bir politik aktörü olduğu”(Sarıbay, 2003) mesajını vermiştir. Aynı zamanda, üçüncü olarak, Çavdar’a göre muhafazakârlık kavramı, “dine yaptığı” çağrışım nedeni ile “İslamcı parti tabanının oylarını güvenceye” almayı amaçlamakta (Çavdar, 2007: 69) ve bu kesimle olan bağ ve ilişkiler sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı ismi "İslam", uygulamaları "liberal", tutumu "demokrat", yörüngesiye "Batı" olan bu kavram, parti için bir kimlik olmaktan ziyade (Sarıbay, 2003), Tepe'nin ifade ettiği gibi, “liderlik tarafından Türkiye'nin kutuplaşmış ideolojik alanında yeni ve güvenli bir yer hazırlamak ” (Tepe, 2010: 158) amacı ile etkili bir araç olarak görülmelidir.

“Muhafazakar demokrasi” kavramını açıklarken Erdoğan, bu kavramın “diyalog ve uzlaşmaya dayandığını” ve “statüko yerine yavaş bir değişimi” önerdiğini belirtmektedir. Ayrıca Erdoğan, AKP'nin geniş temelli ve muhafazakâr bir parti” olarak “merkezi politikalar yürütmeye çalıştığına dikkat çekmiş ve muhafazakârlığın kurumlardan ziyade, değerler üzerine inşa edildiğini vurgulayarak toplumun doğal bir şekilde gerçekleşen dönüşümünün destekçisi olacaklarını vurgulamıştır. Dinin siyasetçiler tarafından kullanılmasının ve bir siyasi hareketin dine dayalı olmasının sosyal barışa, siyasi ahlaka ve dinin kendisine zarar vereceğini belirten Erdoğan, laikliği devletin tüm din ve düşüncelere tarafsız kalmasını ifade eden bir kavram olarak görmektedir (International, 2004: 1-13). Bunun yanı sıra, parti yönetimine göre özgürlük ve toplumsal barış ilkesi ve demokrasinin vazgeçilmez şartı olan laiklik din düşmanlığı şeklinde yorumlanmamalıdır (AKP programı, 2002: 1-6).

Parti programı ve parti yöneticilerinin söylemleri incelendiğinde partinin duruşu ile ilgili iki temel noktanın ortaya çıktığı söylenebilir. İlk olarak parti liderleri, MG kökleri dolayısı ile seküler gruplarda var olan endişeleri gidermek ve değiştiklerini vurgulamak amacı ile dinin siyasi alanda politik amaçlar için kullanılmasına karşı çıkmıştır. Diğer taraftan, dinin, toplumun moral değerleri için olmazsa olmaz bir önemi ve toplumun çimentosu olduğunu vurgulayan parti yönetiminin dine yaklaşımının siyasal alandan sosyal ve bireysel alana (Yavuz, 2009: 95-97) kaydığı söylenebilir. İkinci önemli vurgu ise laiklik konusundadır. Laikliği, din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak gören parti yönetiminin laikliğin dini kamusal alandan dışlayan ve bireyin vicdanı ile sınırlı gören,

“aktif laiklik” anlayışına karşı çıktığı ve devletin dinler arasında tarafsız kalmasını öneren “pasif laiklik” anlayışını (Kuru, 2010: 183-191) savunduğu söylenebilir.

AKP'nin dine ve laikliğe bakış açısının, bu partinin kurucu liderlerinin geçmişteki söylemlerinden farklı olduğu ortadadır. Fakat asıl önemli soru “Türban, İmam Hatip Liseleri gibi somut; laikliğin yeniden tanımlanması, AB, ABD ve İsrail’le ilişkiler gibi daha ‘soyut’ konulardaki İslamcı talep ve itirazlar”ın (Çakır, 2010b) AKP ile birlikte dönüşüm geçirip geçirmediği ve bu grupların sistemle bütünleşip bütünleşemediğidir. AKP’yi İslam’ın siyasi alandan sosyal alana çekilmesi hareketi olarak değerlendiren Dağı’ya göre “İslam, seküler ve de otoriter devlet karşısında ‘en muhkem’ mevzisine” yani “toplumun içine” çekilmiştir (Dağı, 2004). Diğer taraftan son dönemde yaşanan ilkokula turban ile girilmesi teşebbüsü, Ahmet Mahmut Ünlü’nün (Cüppeli Ahmet Hoca) İstanbul’da yaptığı gövde gösterisi (Çakır, 2010a) ve son olarak Aczimendilerin lideri Müslüm Gündüz’ün radikal söylemlerle tekrar ortaya çıkması (Çakır, 2010c) İslami kesimlerin AKP ile dönüştüğü şeklindeki iddiaların sorgulanmasına neden olabilir. Diğer taraftan AKP yönetiminin muhafazakâr demokrat kavramı ile İslam ve demokrasiyi buluşturduğu iddiasına (Sazak, 2003) rağmen, Tepe partinin İslam’ın kamusal rolünü açıkça ele almadığı takdirde, bu konudaki partideki sessizliğin dinle demokrasinin uzlaşması olarak anlaşılamayacağını belirtir (Tepe, 2010: 177).

Diğer taraftan AKP’nin değişim söylemine rağmen bu parti ile ilgili “İslamcı” nitelermeler ve bu partiyi siyasi İslam çizgisinde değerlendirmeler de devam etmiştir. Örneğin Yıldızoğlu, AKP’deki dönüşümü, “AB karşıtı, milliyetçi-Müslüman-halkçı siyasal İslam”ın ABD’nin bölge projelerinin gereksinimlerine göre biçimlenmesi sonucunda “ılımlı İslamcı AKP”nin” (Yıldızoğlu, 2009: 115) ortaya çıkması şeklinde açıklamaktadır. AKP’yi yasallık ve meşruluk açısından inceleyen San ise, AKP’nin lider kadrosunun izlemiş olduğu söylem ve eylemlerin, Anayasa Mahkemesi tarafından şeriat devleti kurmaya kalkıştıkları gerekçesi ile kapatılan diğer partilerden farklı olmadığını ve AKP’nin diğer dinci partilerden farkının, aynı yolda taktik molalar vermek olduğu belirtmiştir (San, 2009: 134). Çınar ise AKP’nin İslamcı hareketler içinde dönüşümü en ileriye taşımış bir örnek olmasından dolayı İslamcı olarak anılması gerektiğini belirtir (Çınar, 2009: 315).

1.1.2. MÜSİAD: AKP'nin Başarısında Anadolu Sermayesi'nin Katkısı

Türkiye’de büyük sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi değişimlere yol açan 1980 darbesinin (Tekin, 2004: 75) iki temel açıdan önemli olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki darbe yönetiminin toplumsal destek sağlamak, devlete olan bağlılığı devam ettirmek (Ahmadov, 2008: 19) ve komünizm ile etkin mücadele etmek amacı ile dini kesimlere yönelik baskıyı hafifletmesi ve bu grupların serbest hareket etmesine müsaade etmesidir (Toprak, 2005:179). İkincisi ise Başbakan Özal’ın da teşviki ve desteği ile 24 Ocak Kararları ile hızlanan liberalleşme ve Türkiye’yi dünyaya açma politikaları sonucunda, “İslami hayat tarzını benimsemiş fakat yüzleri dışa dönük” (Dağı, 2010:148) yeni ekonomik sınıfların ortaya çıkması ve güçlenmesidir. Bu iki sürecin sonucunda kimliklerini İslami olarak tanımlayıp, piyasa güçlerini ilerleten, devlet müdahalesine karşı olarak neo-liberal projeleri destekleyen, Kayseri ve Konya gibi Anadolu illerinde gelişen yeni bir ekonomik sınıf MÜSİAD¹, 5 Mayıs 1990’da ortaya çıkmıştır. Bu sınıf bulunduğu liberal koşullarda güçlenmeye ve siyasi olarak ta özellikle 1994’ten sonra RP tarafından desteklenmeye başlanmıştır (Yavuz, 2010: 11-12).

Devletin laik ve geniş ölçüde İstanbul merkezli büyük burjuvazi gruplarını, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), ithal ikameci ekonomi politikaları ile desteklemesi, Anadolu temelli oluşan küçük ve orta büyüklükteki burjuvazinin 1980’li yıllara kadar sistem dışında ve marjinal kalmasına yol açmıştır. İstanbul merkezli işadamları sınıfına yapılan devlet tahsisatlarını tenkit eden bu grup 1980 sonrası dönemin eğitim, ekonomi ve siyasi şartlarından faydalanmasını bilerek kendilerini ekonomi alanında konumlandırmayı bilmişlerdir (Yavuz, 2009: 53-54). Özal’ın liberal politikalarının önemli bir destekçisi ve sonucu olan bu yeni ekonomik sınıfın İslami bir kimliğe sahip olmasına rağmen kapitalist sistemle bütünleştiği belirtilebilir (Yavuz, 2010: 10-12). Ayrıca, 1996 yılında Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanması MÜSİAD’ın Türkiye’nin ihracat sanayilerinde önemli bir yere sahip olmasını ve kapitalist sınıflarla ilişkilerini yoğunlaştırmasını sağlamıştır (Thumann, 2010: 3).

---

¹ Bu sınıf ekonomik olarak liberal, siyasi olarak ulusalcı, hafif bir şekilde otoriter ve kültürel olarak muhafazakâr guruplardan oluşmaktaydı. Ahmet İnsel, “The AKP and Normalizing Democracy in Turkey”, *South Atlantic Quarterly*, 2003, Vol. 102, s. 298.

Diğer taraftan Uzgel'e göre, "gerek sık değişen iktidarların özelleştirme gibi kapsamlı işlevleri yerine getirememesi, gerek İslamcı hareketin nereye yöneleceği konusundaki belirsizlik, gerekse Kürt sorununun askeri yöntemlerle çözülmesi konusundaki ısrarın Türk Silahlı Kuvvetlerin rolünü ve önemini artırması ve bütün bunlara eşlik eden ekonomik krizler", 1980 askeri yönetimi ve Özal tarafından başlatılan neoliberal politikaların 1990'lı yıllarda hız kaybetmesine (Uzgel, 2009: 25) yol açmıştır. 1990'lı yıllarda girilen bu belirsizlik ortamının MÜSİAD'ın konumunu da zora soktuğu söylenebilir. RP iktidar partisiyken siyasi ve ekonomik anlamda önemli destek görmelerine ve RP belediyelerinin sunduğu imkânlar neticesinde gelişmeye devam etmelerine rağmen 1990'lı yıllarda yaşanan bazı gelişmeler MÜSİAD'ın RP'ye mesafe koymasına yol açmıştır (Toprak, 2005: 181-182).

İlk olarak MÜSİAD, Erbakan'ın devletin ekonomiye önemli bir şekilde müdahalesini uygun gören "Adil Düzen" anlayışını olumlu bulmamaktaydı. Bu nedenle, MÜSİAD'ın kurucu başkanı Erol Yarar, Erbakan'ın "Adil Düzen Ekonomik Programı"ndan rahatsız olduklarını ve iyi işleyen serbest pazar mekanizmalarının kendilerince daha tercih edilir olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu sınıfı RP'den uzaklaştıran diğer önemli nedenler ise Erbakan'ın devlet kurumları ile gerilimli ilişkilere sahip olması ve MÜSİAD'ın ekonomik liberalleşme ve 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması sonucu Avrupa ülkeleri ile geliştirdiği olumlu ilişkilerdir (Gümüşçü ve Sert, 2009: 963). Diğer taraftan, RP ile siyasi ve ekonomik ilişki içinde olduğu ve bu partiyi desteklediği bilindiği için İslami siyasetle ilintili olarak görülen MÜSİAD, 28 Şubat sonrasında siyasi partiler ve özellikle RP ile arasına mesafe koymuştur (Öniş, 2010: 273).

28 Şubat sürecinde hakkında kapatma davası dahi açılan MÜSİAD'ın Ankara'daki ağırlığının azaldığını, ekonomik ve siyasi gücünün kırılmaya çalışıldığını ve bunun sonucunda MÜSİAD'ın bazı üyelerinin istifa ettiğini görmekteyiz (Türk, 2004). 28 Şubat süreci sonunda ekonomik ve siyasi anlamda kaybedebilecek çok fazla kaynağının olduğunu fark eden ve devlet ile "İslamcı siyasetçilere" destek verdiği için çatışmak istemeyen MÜSİAD (Özbudun ve Hale, 2010: 70) ülkenin "ekonomik istikrarının ve demokratik yapısının güçlenmesi" şeklinde belirlediği misyonunu (Misyon ve Vizyon, 2011) gerçekleştirmek amacı ile paralel düşüncede gördüğü FP içindeki "şahin" kanadın karşısında olan "yenilikçi" grubu fırsat olarak değerlendirdiği söylenebilir (Gümüşçü ve

Sert, 2009: 964). FP içinde ayrılıkların oluşmaya başlaması ile MÜSİAD bu parti içindeki “yenilikçi” grubu ekonomik, insani ve siyasi kaynaklar ile destekleme yoluna gitmiştir.

Örneğin bu dönemde MÜSİAD üyesi olan Albayrak Grubu “yenilikçiler”in en önemli finans kaynağı olmuştur. “Yenilikçilere” MÜSİAD tarafından verilen bu destek Erbakan’ın alternatif bir ekonomik oluşum olan ASKON’u kurmasına yol açmıştır. Bu süreçte FP’den ayrılan “yenilikçi” kanat MÜSİAD’ın da etkisi ile kuracak oldukları yeni parti olan AKP’nin siyasi kimliğini “muhafazakâr demokrasi” kavramı ile açıklamıştır. 2002 seçimlerinde bazı üyelerini AKP listelerinde yer almasını sağlayan MÜSİAD (Gümüşçü ve Sert, 2009: 964) bu parti ile geniş bir ittifak yaparak AKP’nin kuruluş aşamasında ve bir siyasi parti olarak gelişmesinde (Öniş, 2010: 263) önemli rol oynamıştır. AKP’nin “ampulünü bir manada” kendilerinin yaktıklarını belirten MÜSİAD’ın eski başkanlarından Ali Bayramoğlu bu partinin kendi ekonomik programlarından faydalandıklarını, “bunların üzerine kendi görüşlerini de bina ederek” parti programlarını oluşturduklarını belirtmiştir (Türk, 2004).

AKP yönetimi ise parti programında MÜSİAD’ın hazırlamış olduğu ekonomik ve siyasi raporlara geniş yer vererek MÜSİAD tarafından verilen bu önemli desteğin farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin MÜSİAD’ın 2000 yılında yayınlamış olduğu Demokratikleşme ve Anayasal Reform Raporu ile AKP’nin insan hakları ve özgürlükleri genişleten, merkezileşmeyi sınırlayan ve AB Kopenhag Kriterleri ile uyuşan yeni bir anayasa istekleri paraleldir (Gümüşçü ve Sert, 2009: 964). Ayrıca Türkiye’nin demokratikleşmesinde, ekonomik büyüme ve kalkınma mücadelesinde MÜSİAD’ın çabalarının gerçekten müstesna olduğunu düşünen Erdoğan (Er, 2010) ve AKP yönetimi, Özal’a benzer şekilde ekonomik olarak liberal, sosyal olarak muhafazakâr ve siyasi olarak demokratik bir tavır sergileyerek bu grubun partilerine olan desteğini almıştır (Gümüşçü ve Sert, 2009: 964-965).

1.1.3. AB: Dönüşümün Aracı mı Amacı mı?

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni elit “muasır medeniyet seviyesine” ulaşmak amacı ile batılılaşmayı bir ideal olarak değerlendirmiş ve bu durum siyasi iktidarların değişmesine rağmen devam etmiştir. MGH ve bu çizgide siyaset üreten MNP, MSP ve RP’nin ise temelde “batılılaşma karşıtı” düşünceleri olduğu bilinmektedir (Atacan,

2005: 188). Avrupa ve batı karşıtı bir siyasi parti olarak Türkiye siyasetinde kendini konumlandıran RP'nin, batı medeniyetinin ve AB üyeliğinin karşısında olduğu ve demokrasiyi ise "Saadet Nizamı"¹ na ulaşmak amacı ile bir araç olarak değerlendirdiği (Atacan, 2005: 188) söylenebilir. Bu durum 1995 yılında RP'nin birinci parti olması ve 1996 yılında Erbakan'ın başbakan olması ile değişmeye başlamıştır (Tanıyıcı, 2003: 470-472). Partisinin siyasi alanda var olabilmesi için sistemle çatışmama yoluna giden Erbakan, Kemalizme ve seküler devlet yapısına bağlı olduğunu ifade ederek Ekim 1996'daki parti kongresinde modern bir imaj çizmiştir (Mecham, 2004: 346).

28 Şubat 1997'de gerçekleşen "post-modern darbe" sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak iktidarı terk eden RP, 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Ortaya çıkan yeni koşulları değerlendiren RP'den sonra kurulan FP batılı değerlerin kendileri için önemini fark ederek bu değerleri "yeniden düşünme sürecine girmiş ve AB, demokrasi ve laiklik konularında daha yapıcı bir tutum takınmıştır (Toprak, 2005: 183; Dağı, 2005). Dağı'ya göre, "MGH içindeki AK Parti liderleri de dahil İslamcı gruplar MGK'nın 1997'deki 28 Şubat kararlarına kadar demokrasi ve insan haklarını hiçbir zaman ciddiye almamıştı" (Dağı, 2010:129). Partinin bu şekilde bir tutum almasına yol açan nedenlerin başında Türkiye'nin siyasi hayatında var olabilme endişesi gelmektedir (Tanıyıcı, 2003). Ayrıca, 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB'ne aday ülke olarak ilan edilmesi ve sonrasında Ecevit'in Başkanlığındaki DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin gerçekleştirmiş oldukları reformlar (Özbudun ve Hale, 2010: 107-110), artık AB'nin Türkiye'de bir iç aktör olarak yer almasını sağlamış ve bu durum siyasi partilerin belirleyecekleri tutum ve politikalara yansımıştır (Keyman, 2005: 87-90).

Bu doğrultuda FP yeni parti programında demokrasiye, insan haklarına ve özgürlüklere inandığını belirtmiş ve Türkiye'de insan haklarının geliştirilmesi amacı ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Ek Protokollerinin daha sıkı bir şekilde uygulanmasını tavsiye etmiştir (Tanıyıcı, 2003: 474-475). Parti olarak Türkiye'de demokratikleşme sürecine önem vereceklerini belirten Genel Başkan Recai Kutan, ayrıca "Milli Görüş" ve "Adil Düzen"

---

¹ Erbakan Saadet Dönemini Osmanlı'nın dünyayı yönettiği bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bakınız, Fikret Bila, "Erbakan Hoca'nın Büyük İdeali", *Milliyet*, 7.11.2010c.

kavramlarının yanlış anlamalara sebep olduğu için partisine artık kullanılmayacağını ifade etmekteydi (Dağı, 2005: 28). Bu olumlu söylem değişimlerine rağmen partinin batılı değerleri sadece İslami kesimin özgürlüklerini genişletme ve yine bu kesimin sorunlarına çözüm bulma şeklinde değerlendirmesi partinin demokrasi, AB ve insan hakları konusundaki politikaları ile ilgili kamuoyunda şüphelere yol açmıştır.

Meclis'te 2 Mayıs 1999 tarihinde ortaya çıkan Merve Kavakçı olayı¹ bunun en önemli kanıtı olarak değerlendirilmiştir. “İslam temelli” politik (Ünal, 2010) geçmişe sahip olan bir gurup siyasetçinin kurmuş olduğu AKP, küreselleşme çağında ve Kemalist/laikçi kurumsal ve popüler muhalefet baskısı altında İslamcı siyasetin sınırlarının farkına varılmasını yansıtmaktadır (Dağı, 2010: 123). AB'nin Türkiye'deki dönüştürücü gücünü fark eden ve siyasi alanda var olabilmesinin Türkiye'nin liberal bir dönüşüm geçirmesine bağlı olduğunu düşünen (Özel, 2003: 93; Zucconi, 2009: 28 Çınar, 2006: 481) AKP yönetimi, parti programında demokratikleşme, insan hakları ve özgürlükler konusunda AB'ne paralel bir söylem benimsediği (AKP programı, 2002) söylenebilir. Böylelikle, FP'den ayrılan “yenilikçi” grubun oluşturduğu AKP yönetiminin batılı değerler yönünde önemli bir söylem ve politika dönüşümü gerçekleştirdiği söylenebilir.

Kopenhag Kriterlerini Ankara Kriterleri olarak ilan eden (Shankland, 2007: 369) AKP yönetimi, AB üyeliği için gerekli şart ve taahhütleri bir an önce yerine getireceğini belirtmiştir (AKP programı, 2002: 38-40). Böylelikle, AKP yönetimi, AB'yi “Hıristiyan Kulübü” olarak değerlendiren MGH'den tamamen farklı bir siyasi oluşum olduklarını da göstermişlerdir. AKP'nin cumhuriyetin en önemli hedefi olan “çağdaş dünya ile bütünleşme (AB)” hedefine sahip çıkmasını (Smith, 2005: 317) Dağı, bu partinin “devletçi merkez karşısında geniş bir cephe oluşturabilmek ve bu cephe ile mücadelesinde meşruiyet elde edebilmek” şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca Dağı, AKP yönetiminin siyasi parti olarak sivil ve siyasi haklara saygılı, demokratik yönetime sahip ve daha fazla Avrupa ile bütünleşmiş bir Türkiye'de yaşayabileceklerini kavradığını belirtmektedir (Dağı, 2005: 31).

---

¹ Seçim döneminde başörtüsünü TBMM'de iken çıkartmayacağı şeklinde kampanya yürüten Merve Kavakçı, 1999 seçimlerinde milletvekili olarak seçildikten sonra bu ısrarını sürdürmüş ve partisi bu duruma izin vermiştir. Meclise başörtüsü ile giren Merve Kavakçı yoğun baskılar sonucunda Meclisi terk etmek durumunda kalmıştır. Bakınız, Meham, “From the Ashes..”, a.g.e., s. 348.

İlk defa Milli Görüşçü köklere sahip olan bir siyasi parti (AKP), AB yanlısı bir tutum olarak reform sürecini hızlandırırken, kendilerini Türkiye’deki modernleşmenin ve batılılaşmanın öncüsü gören devletçi elit, AKP’nin “gizli ajandası”¹ olduğunu düşünerek (Çınar, 2006: 479-480) ironik bir şekilde AB üyeliği için gerekli reformların yerine getirilmesine direnç göstermektedir (Çavdar, 2006: 488). AKP yönetimi, demokratikleşme, sivilleşme ve özgürleşme alanında yürütmüş olduğu reformlar² ile Türkiye’de “sessiz bir devrim” gerçekleştirdiğini (Ahmadov, 2008: 28) öne sürmesine rağmen, AKP’nin lider kadrosunun “parti içi demokrasiden yoksun olduğu”na, “sessiz devrimin sivil girdiler olmadan” gerçekleştirildiğine dikkat çekilmektedir (Tepe, 2005: 75). Yavuz ise AKP’nin “Türkiye’nin sorunlarının çözülmesi için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve merkezileştirmenin sınırlandırılması” gerektiğini belirtirken, “karar alma mekanizması ve parti yapısında merkezileşmeye doğru gitmesinin” bu partinin önemli bir çelişkisi olduğunu vurgulamaktadır.

“Erdoğan’ın çoğu açıdan partinin kendisi olduğunu” savunan Yavuz, “bu durumun parti içi demokrasinin işleminin önünde önemli bir engel” olduğunu belirtmektedir (Yavuz, 2009: 99-102). AKP’nin “sınırlı demokrasi anlayışı”nın Türkiye’nin daha demokratik bir ülkeye dönüşebilmesi yönünde önemli engel olduğunu belirten Çınar ise, AKP’nin demokrasi anlayışının çoğulculuktan yoksun olduğunu ifade etmektedir (Çınar, 2006: 482-483). Diğer taraftan, AKP’nin ABD ve AB ile işbirliği içinde kendi

---

¹ AKP’nin İslami bir devlet kuracağı anlamına gelen “Gizli Gündem” (Gümüşçü ve Sert, 2009:960) kavramına ilişkin tartışmaların en yoğun yaşandığı yıllar 2007 yılının Nisan ayında Meclisin Cumhurbaşkanı seçimi için görüşmelere başlaması ile olmuştur. Bu dönemde AKP’nin Cumhurbaşkanı seçimine yönelik oluşan tepkiler “Cumhuriyet Mitingleri” olarak adlandırılan gösterilerin yapılmasına yol açmıştır. Bu ortamda ordu, “27 Nisan Muhtırası” olarak adlandırılan ve “Sözde değil özde Cumhurbaşkanı” istediklerini vurgulayarak Gül’ün Cumhurbaşkanlığına karşı çıkmıştır. Devam eden süreçte, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan ilk oturumda TBMM’de 367 milletvekilinin yer almadığını dile getirerek, Gül’ün Cumhurbaşkanı olmasını iptal etmiştir. 2008 yılında ise Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya’nın “laikliğe aykırı odakların merkezi olduğu” iddiası ile AKP’ye kapatma davası açmıştır. 2008 yılında başlayan “Ergenekon” tutuklamaları ile ise AKP ile yargı, ordu, bazı sivil toplum örgütleri ve medya organları arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir (Yavuz, 2009: 240-265).

² AKP 2002 seçimlerinden %34 gibi bir oy ile galip çıkarak Türkiye’de hızlı bir reform sürecini başlatmıştır. Bu çerçevede MGK’nın konumu tekrar ele alınmış ve daha sivil yapıya kavuşturulmuştur. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu’ndaki (YÖK) askeri kimlikli yetkilinin üyeliği kaldırılmış ve yine askerlerin üye olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılarak asker-sivil ilişkilerinde önemli dönüşümler sağlanmıştır. Yine gerçekleştirilen değişikliklerle DEP milletvekilleri serbest bırakılmış, Kürtçe yayın dönemi başlatılmış ve siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. AB, Türkiye’de yaşanan değişimleri olumlu görerek 2004 Brüksel Zirvesi’nde Türkiye ile 2005 yılında müzakerelere başlamaya karar vermiştir. AKP döneminde gerçekleştirilen reformlar için bakınız, Ergun Özbudun ve William Hale, “Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi...”, ss. 105-121.

konumunu sağlamlaştırırken, gerçekleştirdiği demokratikleşme faaliyetleri ile Türkiye’yi bölünmeye ve İslami bir devlete doğru yönlendirdiği iddia edilmektedir. Bu yüzden, “Yeni-Kemalist” grup olarak tarif edilen Kuvay-ı Milliye ve Vatansever Kuvvetler Güç Birliği gibi oluşumların ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. (Dönmez, 2008: 564-568).

AB süreci ile ilgili iç siyasette var olan tartışmaların yanı sıra, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin Ortadoğu ülkelerinde yoğun bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Türkiye’nin AB ile müzakere süreci içerisinde gerçekleştirdiği demokratik reformlar, Ankara’nın bölgedeki algısının olumlu bir şekilde değişmesini sağlamıştır. Türkiye’nin AB’ye üye olmasını destekleyen çoğu Ortadoğu ülkesi, bu üyelikle bölgenin daha istikrarlı bir ortama kavuşacağını düşünmektedir. Ayrıca, bu ülkeler AB sürecinde kalacak Türkiye’nin bölgede daha yapıcı ve ekonomik gelişmeyi teşvik edici bir rol oynayabileceğini tasarlamaktadır. Bu nedenle, Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün gibi ülkeler, son dönemde söz konusu sürecinde katkısı ile istikrarlı bir yapıya kavuşan Türkiye’ye yatırımlarını artırmıştır.

1.1.4. 11 Eylül Olayları Sonrası Uluslararası Alandaki Değişimler ve AKP

11 Eylül 2001 tarihinde New York’taki ikiz kulelere Afganistan’daki terörist örgüt El Kaide’nin saldırı düzenlemesi uluslararası sistemde ABD tarafından başlatılan “biz” ve “onlar” şeklindeki bir ayrıştırmayı beraberinde getirmiştir (Ural, 2009: 27). Bu saldırı sonrasında ABD, Bush doktrini olarak nitelendirilen ve teröristleri ve ona yardım eden devletleri her ne şartta olursa mağlup etmeye dayanan ulusal güvenlik stratejisini açıklamıştır. Buna göre ABD, uluslararası hukuk açısından sakıncalı bir durum oluştursa da, gerekli gördüğü takdirde terörist örgütlere ve yardımcı devletlere tek taraflı müdahale edebilecekti (Hammond, 2005). Amerikan Başkanı George W. Bush bu stratejiyi şöyle açıklamıştır; “Tüm diğer uluslar terörizmin sona ermesi için bir şeyler yapmalı... bugün özgürlüğümüz bir kez daha fakat farklı bir olgu ile tehdit edilmektedir... bu tehdit karşısında ya bizdensiniz ya da bize karşısınız” (Bush Says, 2001). Bu olay sonrasında ABD “terör ile savaş” adı altında önce 7 Ekim 2001’de Afganistan’a, ardından ise yine aynı gerekçe ile 20 Mart 2003’te diğer Müslüman ülke Irak’a müdahalede bulunmuştur. Bazılarına göre, ABD’nin işgaline uğrayan iki ülkenin

de Müslüman olması Batı ve İslam arasında ilişkilerin gerilmesine yol açmış ve bu olaylar “medeniyetler çatışması” şeklinde açıklanmıştır (Duran, 2010: 341).

Bu saldırıların gerçekleştiği tarihte siyasi kimliğini henüz inşa etme sürecinde olan AKP'nin yeni anlayışını temsil eden muhafazakâr demokrasi anlayışı için 11 Eylül sonrası uluslararası sistem hayli uygun bir ortam olmuştur. Çünkü muhafazakâr demokrasi anlayışı Batılı ve İslami değerler arasında bir uyuşmanın olduğunu kabul eden ve iki değer arasında gerilimden uzak durmaya çalışan bir olguyu temsil ettiğini iddia etmekteydi. Bu çerçevede, Müslümanlarla Batı arasındaki gerilimin arttığı bir dönemde ve ABD'nin İran ve Suriye gibi “haydut devletleri” ile komşu olunan bir ortamda ciddi problemleri barışçıl yollarla çözmeye kararlı olan AKP'nin dış politikası dünya siyasetinin istikrarına katkı sağlayabilirdi (Duran, 2009: 341). Ayrıca, yeni ortaya çıkan koşullarda laik, demokratik bir yönetime, çoğunluğu Müslüman nüfusa sahip olan Türkiye'nin (Keyman, 2010: 13) ve kendisini “İslamcı” tanımlamalarından uzak tutarak merkez parti olmaya çalışan AKP yönetiminin 11 Eylül sonrası oluşan çatışma ortamında ABD'nin aradığı bir değerler birleşimini temsil ettiği söylenebilir.

Bu çerçevede ise 2002 seçimlerinde İslam temelli siyasi geçmişi olan ve İslam ile demokrasiyi buluşturduklarını iddia eden AKP'nin iktidara gelmesinin ABD'yi memnun ettiği düşünülebilir (Pehlivanoğlu, 2004: 309).¹ 11 Eylül olaylarından sonra İslam dünyasındaki imajı kötüleşen Bush yönetiminin, El Kaide'nin temsil ettiği “aşırılıkçı İslamcı modelleri” izole etmek için (Sercani, 2010) AKP'nin “muhafazakâr ve evrensel değerler” üzerine inşa ettiği siyasi kimliğini fırsat olarak değerlendirdiği söylenebilir. AKP yönetiminin işbaşına gelmesi ile yoğunlaşan Türkiye'nin laik, demokratik ve Müslüman bir ülke olarak Ortadoğu'ya model olabileceği şeklindeki tartışmaları bu çerçevede değerlendirilebilir. Aynı şekilde AKP'nin ortaya çıkan yeni koşullarda “medeniyetler arasında uzlaşma ve diyalog” çağrılarını yaparak (International, 2004: 1-13), “medeniyetler çatışması”nda ve “biz” “onlar” ayrımında, “İslam ve

---

¹ Mısırlı ünlü gazeteci Fehmi Huveydi gerçekleştirdiği bir röportajda AKP hükümetinin 11 Eylül sonrası iktidara geldiği ve “siyasal İslam”ı reddederek “sivil İslam”ı tercih ettiği için şanslı olduklarını vurgulamıştır. Çünkü ona göre “baskı altındaki Araplar model arıyorlardı ve bir anlamda tarihteki lider Mısır modeli geri geldi.” Ayrıca, “11 Eylül sonrası ABD Müslümanlara 'siyasal İslam' etiketi altında saldırmaya başladı. AKP hükümeti ise, 'siyasi' İslam'ı değil, 'sivil' İslam'ı göstermek için Ortadoğu'ya” gelerek bu baskıdan kurtulmuştu. Şenay Yıldız'ın Fehmi Huveydi ile röportajı, “Neo-Osmanlılık'tan Araplar Rahatsız”, *Akşam*, 06.01.2011.

demokrasi arasında kurduğunu” iddia ettiği uzlaşma ile “medeniyetler birlikteliğinin” sembolü olmaya uğraştığı söylenebilir (İnat ve Duran, 2006: 15).

“Dünya’yı geleceğe taşıyacak olan yol, medeniyetler çatışmasından değil işbirliğinden geçer” (International, 2004: 7) diyen Erdoğan ve parti yönetiminin uluslararası realiteleri dikkate alarak muhafazakâr demokrat kimliğine “medeniyetler buluşması” na uyumlu biçimde “modern Batı” ve “Müslüman Doğu” arasında köprü olma işlevini de yüklemiş olduğu belirtilebilir (Doğanay, 2007: 70). Fakat buradaki medeniyet kavramını ‘İslam’ olarak değerlendiren ve bunun laik devlet yapısına zararlı etkisi olabileceğini düşünen bazı devlet kurumları (Ordu yönetimi ve dönemin Cumhurbaşkanı) bu fikrin karşısında olmuştur (Yavuz, 2009: 210-211). 11 Eylül olaylarından sonra İslam dünyasındaki radikalliğin mevcut otoriter yönetimler nedeni ile ortaya çıktığını düşünen Bush yönetimi “Türk Modeli”ni Müslüman ülkelerin çağdaşlaşması ve gelişmesi için bir esin kaynağı olarak değerlendirmiştir (Pehlivanoglu, 2004: 309).

ABD Dışişleri eski müsteşar yardımcısı David Maeckick “İlımlı bir İslami parti Türkiye’yi AB’ye giden yolda ilerletebiliyorsa, Türkiye bir deniz feneri gibi Müslüman dünyanın tümüne yol göstererek, dönüşümlerine yardımcı olabilir”, diyordu (Öke, 2003: 335). ABD bu nedenle bölgenin daha demokratik bir yapıya kavuşturulması için başlattığı Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında yapılacak reformları görüşmek amacı ile ABD’nin Georgia eyaletinde düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye’yi “demokratik ortak” sıfatı ile davet etmiştir. Bu toplantıların sonunda Ortadoğu’yu temsilen Yemen ve Türkiye’ye “Demokratik Yardım Diyalogu”nun eş başkanlığı verilmiştir (Ural, 2009: 125). “İlımlı İslam” şeklindeki tanımlamaları reddeden AKP yönetimi “Öncelikle evimize çekidüzen vermeliyiz” diyerek, İslam ülkelerine demokratikleşmeleri ve evrensel değerleri benimsemeleri yönünde çağrıda bulunmuştur (Bektaş, 2003).

Türkiye bu dönemde BOP kapsamında bölge ülkelerinin demokratik ve sivil yönetimlere doğru yapılanmasında önemli bir rol üstlenmeye çalışmıştır (Ural, 2009: 135). Diğer taraftan İslam dünyası ve Batı dünyası arasında “diyalog” ortamını geliştirmek için Türkiye Şubat 2002 tarihinde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve AB arasındaki dışişleri bakanları toplantısına ev sahipliği yapmıştır (Gül, 2004: 7). Ayrıca

BM çatısı altında “Medeniyetler Çatışması”nın karşıtı olarak oluşturulan Medeniyetler İttifakı platformunun eş başkanlığını İspanya ile birlikte Türkiye’nin yerine getirmesi (Gözen, 2006: 86) yine AKP için önemli prestij kaynağı olmuştur.

1.2. AKP Döneminde Türkiye’nin Dış Politikası: Konstruktivist Söylem, Liberal Araç, Realist Amaç

Akademik tartışmalarda AKP dönemindeki dış politika açıklanırken 2009 yılında Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun “Stratejik Derinlik” (Davutoğlu, 2008b) adlı eserine ve bu bağlamda Davutoğlu’nun dış politika vizyonuna atıfta bulunmak neredeyse geleneksel hale gelmiştir. Yurtdışı ve yurt içi çoğu akademisyen Davutoğlu’nun vizyonunu da göz önüne alarak AKP dönemindeki Türkiye’nin dış politikasını “yumuşak güce dayalı”, “demokratik ve Avrupa odaklı”, “Medeniyet Temelli”, “Konstruktivist”¹, “Liberal”, “aktif, bağımsız ve iddialı”, “Ankara merkezli”, hatta “küresel”, diğer taraftan “ılımlı İslamcı”, “İslamcı Realizm” şeklinde tanımlamıştır. Bu çalışmaların çoğunda AKP döneminde Türkiye’nin dış politikasında bir değişimin yaşandığı vurgulanmaktadır.

Bu değerlendirmelerin ışığında Davutoğlu’nun Türkiye’nin güç kaynaklarını ve uluslararası konumunu tartıştığı “Stratejik Derinlik” adlı eseri incelendiğinde kitabın,

---

¹ Konstruktivizm uluslararası sistemin iyi veya kötü olmasının bir inşa süreci ile olabileceğini ve bunların önceden belirlenmiş, sabit olgular olmadığı ileri sürmektedir. Bu çerçevede, dış politikada “rasyonel mantık” yerine “normlara uygun davranış mantığı”nı geçerli görmektedir. Buna göre uluslararası toplumda meşru bir aktör kabul edilebilmek amacı ile çoğu devlet uluslararası normlara uygun davranmayı zorunlu hisseder. Bunun yanında Konstruktivizm, karar vericilerin uluslararası değerler ile kendi ülkelerindeki toplumların paylaştığı normları içselleştirdikleri zaman dış politikanın daha etkili yürütülebileceğini savunan bir görüştür. Bu bağlamda AKP’nin dış politikada 2003 Irak savaşı öncesinde ve İran ile Batı arasındaki nükleer problem süresince takındığı tutumda görüldüğü gibi uluslararası hukuk söylemini benimsemesi ve her fırsatta adil, eşit ve paylaşımcı bir dünyanın oluşturulması gerektiğini vurgulaması konstruktivist bir dış politika anlayışının sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, AKP yönetiminin Ortadoğu bölgesine yönelik kültürel vurgu ile desteklenen “Sıfır Problem” politikasını izlemesi ve bu şekilde bölgedeki ülkelerle yeni bir ilişki modeli oluşturmaya çalışmasını da bu çerçevede değerlendirebiliriz. Konstruktivizm ve bu yaklaşımın dış politika ile ilgili varsayımları için Bakınız, Kemal İnat ve Burhanettin Duran, ““AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, Derleyen: Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar*, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, ss. 21-27; Kemal İnat ve Ali Balcı, “Dış Politika: Teorik Perspektifler”, Derleyen: Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 266-274; Jeffrey T. Checkel, “Constructivism and Foreign Policy”, (der.) Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, New York: Oxford University Press, 2008, s. 71-82; Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, 1992, Vol. 46, No. 2, s. 391-425; Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 1995, Vol. 20, No. 1, s. 71-81.

temelde Türkiye'nin dış politikasının coğrafi ve kültürel temalarla yürütülmesi gerektiğini vurguladığını görmekteyiz. Bu şekilde dış politikayı belli ilkeler ile kavramsallaştırma yoluna giden Davutoğlu, bu ilkeler ile Türkiye'nin yeni oluşan gerçeklikleri de hesaba katarak (Davutoğlu, 2010) bölgesinde “düzen kurucu” bir ülke olabileceğini düşünmektedir. Bu şekilde Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel alanda “etken” ya da “özne” bir ülke haline dönüşebileceğini düşünen Davutoğlu'nun “güç arayışına” dayalı anlayışının AKP'nin realist ve ulusal çıkar odaklı dış politika yaklaşımını benimsemesinde etkili olduğu söylenebilir (Bilgin, 2008b: 412; Ateş, 2009; Şaban, 2010; Davutoğlu, 2008a: 77-83).

Davutoğlu'nun bu güç arayışında üzerinde durduğu tarihi ve kültürel faktörlerin Türkiye'nin sahip olduğu Osmanlı geçmişi ve bu geçmişin üzerine inşa edilebilecek nüfuz alanları olduğu söylenebilir. Davutoğlu, Türkiye'nin geçmişinden alacak olduğu bu güç ile Balkanlar, Kafkasya, Hazar, Merkez Asya, Akdeniz, Körfez, Ortadoğu ve Karadeniz bölgelerinde aktif ve yapıcı bir rol alarak istikrar ve güveni sağlayabileceğini belirtmektedir (Davutoğlu, 2008a: 78-79). Duran'a göre “böyle bakıldığında Türkiye ne Batı ile İslam arasında bir köprüdür, ne Batı'nın bir cephe ülkesidir ne de bağlı olduğu tarihi, coğrafi ve kültürel bölgeler arasında parçalanmış bir ülkedir”, bu nedenle “Türk dış politikasında bir kimlik krizi” ortadan kalkmaktadır (Duran, 2009: 390). AKP yönetimi Türkiye'nin kültürel derinliğinden faydalanmak ve bu derinliği dünyaya anlatmak amacı ile Yunus Emre Kültür Merkezlerini Mayıs 2009 tarihinden itibaren yurtdışında kurmaya başlamıştır. Britanya Konseyi, Goethe ve Servantes Enstitüsü'ne benzer bir yapılanma olan bu kuruluşlar, Türkiye'nin tarihi ve kültürel zenginliklerinin “farkındalığını” dünya genelinde yaymak için oluşturulmuştur (Ersoy, 2009/2010: 122).

Davutoğlu'nun uluslararası ilişkilere yaklaşımının jeokültürel unsuruna jeopolitik anlayışı¹ da ekleyerek tamamladığı söylenebilir (Kardaş, 2010c: 124). Coğrafi vurgu

---

¹ Sayısız kullanıma sahip olan jeopolitik terimi aslen topraklar ve o topraklarda yaşayan insanlar üzerinde etkiye bulunabilme ve iktidar kurabilme rekabetiyle ilgili her şeyi ifade eder: Her tür siyasi güç arasındaki- sadece devletler Arasında değil, aynı zamanda siyasi hareketler ve az çok yasadışı silahlı guruplar arasındaki- mücadeleler, büyük veya küçük her türlü toprak üzerinde kontrol sağlamak ve tahakküm kurmak için girilen mücadeleler. Özetle, jeokültürel de kapsayan jeopolitik kavramını bir ülke konumu ve coğrafyasının o ülke dış ve iç politikasına yaptığı etki olarak değerlendirebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 8-27; Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 97-115.

Türkiye'nin konumunun soğuk savaştaki gibi sadece Batı ve Doğu arasında statik bir şekilde “köprü rolü” olma iddiası ile değil, aynı zamanda bölgesinde etkili, tüm taraflarla ilişki içerisinde olabilen ve Batı ile Doğu'nun değerlerini bütünleştirebilmiş “merkez ülke” olma iddiasıdır. Türkiye'nin mevcut coğrafi konumu nedeni ile pasif bir dış politika izlemesinin mümkün olamayacağını belirten Davutoğlu, Ankara'nın ulusal çıkarlarını gerçekleştirerek ayakta kalabilmesi için güvenliğini doğrudan etkileyen bölgelerde aktif düzenleyici bir rol alması gerektiğine dikkat çekmektedir (Davutoğlu, 2008a: 78-90). Davutoğlu'nun bu görüşlerinin “bildik” olduğunu belirten ve “Realizm temelli dış politika algısının yeniden üretimi” şeklinde açıklayan Uzgel, “bu türden tanımlamaların asker kökenli ve strateji düşkünü araştırmacılar tarafından 1990'lar boyunca tekrarlandığını” vurgulamaktadır (Uzgel, 2009: 362).

Davutoğlu, coğrafi ve tarihi faktörleri esas alarak oluşturulacak bir dış politikanın şu ilkeler üzerinden yürütülmesi gerektiğine inanmaktadır; komşularla sıfır sorun, güvenlik ve demokrasi dengesi, komşu ülkelerle ve küresel güçlerle ilişkileri geliştirme, çok boyutlu dış politika ve “ritmik diplomasi” (Davutoğlu, 2008a: 79-84). Bu ilkelerin ve vizyonun dış politikada uygulanması ile AKP'nin temel amacının Türkiye'yi bölgesinde ve uluslararası alanda “güçlü” bir aktör haline dönüştürmek olduğu düşünülebilir. Bu amacı gerçekleştirebilmesi için dinamik bir şekilde büyümesine ve çeşitlenmesine devam eden ve dünyanın on yedinci büyük ekonomisi olan Türkiye ekonomisinin “istikrar” ve “barış” ortamının hakim olduğu bir bölgeye ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu nedenle AKP döneminde dış politika yürütülürken bölgesel istikrarın sağlanması ve barışçıl bir ortamın oluşturulmasının öncelik olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Ersoy, 2009/2010: 116).

Dış politikadaki yeni stratejik kimlik arayışı ile birlikte (Torbakov ve Ojanen, 2009) AKP döneminde, Türkiye'nin dış politikada, güvenlik faktörü ve “çevirilmişlik” hissini daha ön planda olduğu 1990'lı yılların aksine, bölgesinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini önceleyen, işbirliğine dayalı liberal bir strateji geliştirdiği söylenebilir (Alpay, 2010a). Bu durumun en önemli örneği ise Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında 2011 yılında oluşturulması planlanan serbest ticaret bölgesidir (Enginsoy, 2010). Böylelikle, 1990'lı yılların “güvenlik tüketen” ülke konumundan “güvenlik üreten ülke” konumuna dönüşmeye çalışan Türkiye, “sıfır sorun” ilkesi gereği komşu

lkelerle siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu nedenle, 1990'lı yıllarda Suriye, İnan, Irak ve Yunanistan gibi ülkelerle ikili ilişkilerde yaşamış olduğu sorunları nemsizleştirmeye ve gündemden düşürmeye çalışmıştır. Ne var ki, barış temelli dış politika anlayışının AKP hkmetinden önce, DSP-Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)-Anavatan Partisi (ANAP) koalisyonu döneminde başlamış olduğunu eklemek gerekir.

Dış politikadaki bu anlayış değişikliğinin İsrail ve ABD ile ilişkilerde bazı gerilimleri ortaya çıkardığı söylenebilir. 1990'lı yıllarda İnan ve Suriye'yi "ortak tehdit" olarak gören Türkiye ve İsrail arasında siyasi ve güvenlik alanında ilişkiler gelişirken, 2000'li yıllarda AB sürecinin de etkisi ile Ankara'nın i ve dış politikasında meydana gelen değişiklikler, Türkiye'nin bölge ülkeleri algısını ve İsrail ile ilişki tarzını değişime uğratmıştır (Aras, 2008: 3-5). Demokratikleşme ile kamuoyu baskısına daha fazla hassasiyet gösteren siyasi liderler İsrail'e karşı daha eleştirel olabilmıştir (Grigoriadis, 2010: 65). İsrail ile askeri ilişkiler olumlu bir Şekilde devam etmesine rağmen kamuoyunun bilinen Filistin yanlısı eğilimi nedeni ile Erdoğan, Gazze ve Lübnan'daki saldırıları dolayısı ile İsrail'i "devlet terörü" yapmakla suçlamış ve iki devlet arasındaki siyasi ilişkiler gerilmiştir (Robins, 2007: 280-300; Bacık, 2009: 38).

"Kudüs yandıkça, Ortadoğu ve dünyamız barış ve huzura erişemez" diyen (Arap Ligi Zirvesi, 2010) ve Arap devletleri ile barışa yönelik görüşmelerde bulunduğu vakit İsrail ile ilişkilerini geliştirme yoluna giden Erdoğan ve AKP yönetimi (Robins, 2007: 300), bu nedenle İsrail'in Temmuz 2006 tarihinde Lübnan ve Ocak 2008-2009 tarihinde Gazze'de gerçekleştirdiği saldırıları istikrar ve barış odaklı bölgesel anlayışına bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu sebep ile 29 Şubat 2009 tarihinde Erdoğan, Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı'ı Şimon Peres'e dünyanın gözü önünde sert çıkmış ve İsrail devletini "barbarca" davranmakla suçlamıştır. Bölgesel anlayış farklılığı ile başlayan bu krizler (Ulutaş, 2009a: 8) yaşanan alçak koltuk krizi ve İsrail tarafından gerçekleştirilen Mavi Marmara saldırısı¹ ile devam etmiş ve İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, tarihte ilk defa kopma noktasına gelmiştir (zhan, 2010: 8; Kuloğlu, 2010: 89). AKP döneminde

¹ Gazze'ye ulaştırılmak üzere yaklaşık 10.000 ton insani yardım malzemesi ve sivil yolcular taşıyan insani yardım gemilerine İsrail'in yaptığı hukuk dışı saldırı sabah saatlerinde Gazze Kıyısının 73 mil uzağında gerçekleşmiş ve bu saldırı sonucunda 8'i Türk olmak üzere 9 kişi hayatını kaybetmiş ve 50'nin üzerinde kişi ise yaralanmıştır. İsrail bu saldırıyı 30 zodyak, 4 firkateyn, 2 deniz altı ve 3 helikopterle düzenlenmiştir. Taha zhan, "Turkey, Israel and the USA in the Wake of the Flotilla Crisis, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 3, 2010, s. 8.

değişen dış politika vizyonu ile bölgesel anlamda İsrail ile ilişkiler gerilirken küresel alanda da AKP döneminde ABD ile ilişkilerin çok fazla iyi gittiği söylenemez.

Dış politikada 1999 yılından itibaren AB ile paralel bir dış politika izlemeye çalışan ve bu çerçevede dış politikasını dönüştüren Türkiye (Gözen, 2009: 479-497) ABD ile ilişkilerinde daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Batı ile korku ya da kimlik odaklı bir anlayışla ilişkilerin devam ettirilmesinin Türkiye'nin zararına olduğunu hesap eden AKP yönetiminin bu ilişkilere çıkar odaklı bir çerçeveden bakmaya çalıştığı (Oğuzlu ve Kibaroglu, 2009: 584) söylenebilir. Böylelikle Batı ile ikili ilişkilere rasyonel ve pragmatik bir açıdan yaklaşan AKP yönetimi “fayda-maliyet” anlayışı ile birlikte Türkiye'nin Batı ülkeleri ile olumsuz ve gergin ilişkilere sahip olduğunda halkın ve siyasi liderlerin “aşırı tepki” vermesinin ve ilişkilerin “bahar havasında” olduğu zamanlarda ise aşırı “mutlu” olmasının önüne geçmek (Oğuzlu, 2008: 3-13) istemektedir. Soğuk savaş süresince olduğu gibi Türkiye'nin çoğu zaman kendisini destekleyeceğini düşünen ABD'nin ise (Oğuzlu, 2006: 397) bölgesel ve küresel dış politika eylemlerinde daha bağımsız hareket etmeye çalışan Türkiye'deki değişimleri yeterince anlayamadığı, Irak savaşının öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile ortaya çıkmıştır (Fuller, 2008: 286).

Hükümetin destek vermesine rağmen, kamuoyunun büyük kısmının, ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) karşı çıktığı ve Ordunun temkinli yaklaştığı ABD'nin Irak işgaline destek vermeyi öngören tezkere (Gözen, 2006: 90) TBMM tarafından reddedilmiştir. Böylece 1 Mart Tezkeresine TBMM'nin 264 kabul oyuna karşılık 250 red oyu vermesi ile¹ “Hayır” demesi Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır (Fuller, 2008: 283). ABD ise bu duruma tepkisini Irak'ta Kürtlerle birlikte hareket ederek ve Türkiye'nin bu ülkedeki çıkarlarını önemsemediğini

---

¹ Anayasa'nın 96'ncı maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz (Gözler, 2010: 100). 1 Mart Tezkeresinin oylamasına 533 milletvekili katılmış ve 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimsiz oy ile salt çoğunluk olan 267 sağlanamadığı için tezkere reddedilmiştir. “Hayır” oyu kullandığını açıklayan Devlet Bakanları Mehmet Aydın ve Beşir Atalay, Kültür Bakanı Hüseyin Çelik tezkerenin kabulü yönünde oy kullanmış olsalardı tezkere geçebilecekti. Murat Yetkin, *Tezkere*, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 172-180.

göstererek ortaya koymuştur.¹ Türkiye ise, ABD'nin tezkere sonrası ortaya çıkan tepkilerini yatıştırmak ve ilişkileri düzeltmek amacı ile Ekim 2003'de yılında Irak'a 10.000 Türk askeri gönderen yasa tasarısını 358 olumlu ve 183 olumsuz oyla kabul etmiştir. Fakat Türk askerinin Irak'a gönderilmesine Iraklıların ve Kürtlerin baskısının etkisi ile ABD karşı çıkmış ve istememiştir. (Yavuz, 2009: 232-237).

ABD ve Türkiye arasında gerilen ilişkiler, BOP kapsamında Türkiye'nin ABD'ye destek vermesi (Ural, 2009: 124-125) ve yine 2006 yılında Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında oluşturulan BM Lübnan Geçici Kuvveti (United Nations Interim Force in Lebanon-UNIFIL) komutası altında Lübnan'a asker göndermesi (BM Lübnan Geçici, 2006) ile gelişme göstermiştir. Yinede, iki eski müttefik arasındaki Ortadoğu bölgesine ilişkin dış politika farklılıkları artarak devam etmiştir (Grigoriadis, 2010: 55). Bush yönetiminin Türkiye'nin Irak'taki çıkarlarına saygı göstermediği ve PKK ile etkin mücadele kapsamında yeterli destek vermediğini düşünen AKP yönetimi, "sıfır sorun" politikasının da bir gereği olarak ABD'nin karşı olmasına rağmen Suriye ve İran gibi bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. Dahası PKK terörünü de içeren bölgesel güvenlik konularında bu ülkelerle ortak tutum belirlemeye çalışmıştır (Larrabee, 2010a: 164-166). Türkiye kamuoyunda artan Amerikan karşıtlığı ve Türkiye'nin ABD'den uzaklaşmaya başlaması Bush yönetiminin Türkiye'ye yönelik olumlu adımlar atmasını gerektirmiştir (Türkmen, 2009: 123-125).

Bu çerçevede 5 Kasım 2007 tarihinde Erdoğan ve Bush arasında gerçekleştirilen görüşme iki ülke arasındaki ilişkileri yumuşatmış ve ABD Türkiye'ye PKK ile etkin mücadele konusunda istihbari anlamda önemli destek vermeye (Hale, 2009: 143) başlamıştır. Arap-İsrail sorununda daha dengeli, İran ile Suriye konularında diplomatik çözüme yönelik bir tutum sergileyen ve Bush yönetiminin tek taraflı ve gücün direkt kullanımına önem veren anlayışının (Oğuzlu, 2006: 397) aksine, Barak Hüseyin Obama

---

¹ Irak'a operasyon düzenledikten sonraki ilk 5-6 ay içerisinde ABD, Türkiye'nin Irak'ta kırmızı çizgileri olarak bilinen, Kerkük ve Türkmenlerin statüsü, Kürtlerin ve PKK'nın durumu ve Irak'ın toprak bütünlüğü ile ilgili çıkarlarını korumakta yavaş hareket etmiştir. Bunun yanısıra Kuzey Irak'taki Kürt unsurları ile samimi ilişkiler geliştirmiştir. Bu olumsuzluklara rağmen Türkiye savaş içerisinde yer almayarak AB ile yakınlaşmasını hızlandırmış, Dünya çapında imajı artmış, kendi içerisinde meydana gelebilecek bir dizi potansiyel sorundan kurtulmuş ve Irak'taki iç savaşın aktörü durumuna düşmemiştir. Bakınız, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2009, s. 356-369.

2009'da ABD Başkanı olduktan sonra müttefikleri ile diyalog kurmaya ve ortak hareket etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Obama'nın, Müslüman ülkelere yaptığı resmi ziyaretlerin ilkinin Nisan 2009 tarihinde Ankara'ya yapması, Obama yönetiminin Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi açısından önem taşıdığı söylenebilir. Obama yönetiminin iktidara gelmesi ile Türkiye ve ABD tarafında hissedilen iyimserlik havasının, bir süre sonra gelişen olaylar sonrasında "Türkiye'nin eksenini" tartışmaları ile birlikte yerini olumsuz düşüncelere bıraktığı söylenebilir (Friedman, 2010; Mango 2010).

Bu gelişmeler; Mayıs 2010 tarihinde İsrail ve Türkiye arasında yaşanan Gemi Krizi ile 9 Haziran 2010 tarihinde Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde nükleer çalışmaları dolayısı ile İran'a yaptırım getiren 1929 nolu karara Brezilya ile birlikte "Hayır" demesidir (Davutoğlu: Tahran Anlaşmasının, 2010; Yanatma, 2010). Türkiye'nin İran konusunda göstermiş olduğu tutumu "ABD'nin içine sindirmesi"nin zor olacağını belirten Taşpınar, iki ülke arasındaki ilişkileri Gemi Krizi nedeni ile İsrail ile bozulan ilişkilerden ziyade, Türkiye'nin BM'de "hayır" oyu vermesinin etkilediğini düşünmektedir (Taşpınar, 2010a).

Türkiye'nin değişmeye başlayan dış politikası İsrail ve ABD ile ilişkilerde sıkıntılara yol açarken, aynı durumun AB ile ilişkilerde yaşanmadığı ve özellikle "AKP'nin altın yılları" döneminde AB ve Türkiye ilişkilerinin 2005 yılına kadar bir "balayı havasında" geçtiği söylenebilir (Öniş ve Yılmaz, 2009: 8). 2006-2010 yılları arasında açıklanan beş AB ilerleme raporu genellikle Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politikaya olumlu yaklaşmış ve "Türkiye'nin AB ortak dış ve güvenlik politikasına" uyumunun devam ettiğini vurgulamıştır (ABGS Yayınları, 2010). AB perspektifinin komşu ülkelerle istikrar ve ticaret hedefli bir boyut açtığını ve Mart tezkere krizinde görüldüğü üzere ABD ile ilişkilerde dengeleyici bir fonksiyon, üstlendiğini (Duran ve İnata, 2006: 14) fark eden AKP yönetimi, AB ile ilişkileri "kazan-kazan" mantığı ile değerlendirmeye başlamıştır (Rehn, 2008).

Bu çerçevede, Türkiye müzakere sürecinin de katkısı ile geliştirdiği sivil, ekonomik ve normatif araçlardan oluşan "yumuşak güç" unsurları (Oğuzlu, 2007: 89-92) ile bölge ve özellikle Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini derinleştirme ve karşılıklı bağımlılık kurma yoluna gitmiştir (Aydın ve Açıkmeşe, 2007: 272-273). İç siyasi

ortamında ve çevresinde barış ve istikrarı sağlamadan AB üyeliğinin mümkün olamayacağını anlamış gözükten AKP yönetimi, dış ve iç politikada başlatmış olduğu açılımlar ile AB üyeliğini kuvvetlendirme yönünde önemli adımlar atmıştır. Bu sebeple, Türkiye'deki milliyetçi ve devletçi ya da statükocu tepkileri karşısına alan AKP yönetimi, “çözumsuzlük çözümdür” anlayışını terk ederek Kıbrıs sorununda Annan planı çerçevesinde yapıcı bir tutum sergilemiş (Fırat, 2009: 443-451) ve 2009 yılında Ermenistan ile diplomatik müzakerelerin başlaması için bu ülke ile protokollere imza atmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin Yunanistan'ı bölgesel rakip olarak görmek yerine bu ülke ile arasındaki sorunların çözülmesine yönelik attığı adımlar ve ekonomik ve siyasi alanda geliştirdiği ilişkiler ve Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar bölgesindeki sorunların çözümü amacı ile yürütmüş olduğu “kolaylaştırıcı” ve “arabulucu” roller AB tarafından olumlu karşılanmış ve desteklenmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'nin 2005 yılında imzalamış olduğu Ek Protokolün Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanıması anlamına gelmediği ve limanları bu kesime açmayacağını deklare etmesi sonucu AB Türkiye ile ilgili olan sekiz başlığı askıya almış ve böylelikle müzakere süreci henüz başlamışken tıkanma noktasına gelmiştir (Ünlühisarcıklıoğlu, 2009: 74-79). Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliğine genelde karşı olan, Türkiye'ye “imtiyazlı ortaklık” öneren Angele Merkel'in Almanya'da ve “Türkiye'nin Avrupa'da yeri yoktur” diyen Nicholas Sarkozy'nin Fransa'da iktidara gelmesi AB ve Türkiye ilişkilerinde bazı gerilimler ortaya çıkarmıştır (Babalı, 2009: 30).

Bu süreçte 2004'te Türkiye'nin AB'ye üyeliğine yüzde 73 olan kamuoyu desteği 2007'de yüzde 40'a düşmüştür. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye iç dinamiklerinin de etkisi ile yargı reformunun gerçekleştirilmesi gibi demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmaya devam etmektedir (Alpay, 2010b). Türkiye'nin bölgesinde “düzen kurucu” bir aktör olabilmesinin ve “sıfır problem” politikasını uygulamasının önündeki en önemli engelin Türkiye'yi iç ve dış politikada tedirgin eden “Kürt sorunu” olduğu açıktır. Türkiye, Kürt sorununu çözüme kavuşturup iç barışını ve istikrarını tesis etmediği sürece bölgesinde “istikrar ve barışı” sağlamaya (Taşpınar, 2010b) yönelik adımları bölge ülkelerince samimi görülmebilir. Bu gerçeğin farkında olan AKP yönetimi, 2009 yılında başlattığı “Demokratik Açılım” süreci ile Türkiye'nin

Kürt sorunu gibi temel sorunlarının daha fazla demokratikleşme ile çözülebileceğini düşünmektedir.

Açılım sürecinin iki açıdan önemli olduğu söylenebilir. Birincisi bu süreç sivil bir iktidar tarafından başlatılmış ve sorunların çözümünde, askeri yöntemlerin geçerli olması gerektiğini savunan ve 2000’li yıllara kadar etkili olan “güvenlik perspektifi” dışında, insan haklarının ve kültürel özgürlüklerin geliştirilmesi şeklinde demokratik bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. İkincisi bu süreçte Türkiye’deki çoğu kesim sürece ilişkin kaygı ve eleştirilerini dile getirerek sorunun çözümü için gerekli olan demokratik zemine katkı sağlamıştır. Henüz bu sorunun çözümü yönünde somut sonuçlar alınmasa da, iktidar partisi söz konusu açılım ile Türkiye’nin aktif ve iddialı bir dış politika izleyebilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye’nin “aktif, iddialı ve çok boyutlu” bir dış politika izlemesinin önündeki diğer önemli engelin Ulusalıcı ve Laik kesimin AKP yönetiminin dış politika faaliyetlerine yaklaşımlarının çok sert ve “uzlaşma” tutumudur. AKP yönetiminin dış ve iç politikada gerçekleştirdiği girişimleri sert bir şekilde eleştiren bu kesim, AKP yönetimi ile Türkiye’nin “bölünmeye” ve ABD ve AB ile işbirliği içinde “İslami bir devlet olmaya” doğru yöneldiğini ifade etmektedir. Bu tutumun AKP yönetiminin, özellikle Ermenistan, Kuzey Irak ve Kıbrıs gibi Türkiye’nin “kırmızı çizgileri” olarak düşünülen konularda yapıcı ve uzlaşmaya yönelik bir politika belirlemesi sonucunda şiddetlendiği görülmektedir.

Ayrıca Hükümet tarafından Kürt sorununu demokratikleşme çerçevesinde çözmek amacı ile başlatıldığı belirtilen “Demokratik Açılım” sürecinin muhalefet tarafından “Yıkım Projesi” olarak görülmesi (Kökü Kazınmalı, 2010) ve bu durumun ülkeyi “Sevr’e götüreceğini”n ifade edilmesi Türkiye siyasetindeki kutuplaşmanın hala güçlü olduğunu göstermektedir (Birand, 2010b). Aktif bir dış politikanın yürütülmesi için Türkiye’nin yeterli ekonomik kapasitesinin olup olmadığı ise tartışmalıdır. Türkiye şu anda dünyanın 17. büyük ekonomisi olsa da hala milli geliri bir trilyon doları bulmuş değildir. Kafkasya, Balkanlar, Asya ve Ortadoğu’da etkili olmak isteyen bir Türkiye’nin siyasi ve dış politika faaliyetlerini destekleyecek ekonomik yeterliliklerinin olmaması bölge ülkelerince önemli bir eksiklik olarak görülebilir.

Diğer bir faktör ise Türkiye'nin bölgede izlemek istediği aktif dış politikaya bölge ülkelerinin nasıl yaklaşacağına belirsiz olmasıdır. Bilindiği gibi bazı ülkeler Yeni-Osmanlılık olarak belirtilen ve Türkiye'nin Osmanlı bakiyesinde etkili olması gerektiğini ifade eden anlayışa karşı çıkmaktadır. Özellikle Arap Ülkeleri'nin yanında Yunanistan ve Bulgaristan'ın da bu konuda hassas olduğu bilinmektedir. Bu gerçeğin farkında olduğu düşünülen AKP yönetiminin Yeni-Osmanlılık kavramını reddettiği bilinmektedir.

1.3. AKP Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri: Alguların Değişmesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Araplar ve Türkler arasında “modernleşirmeyi gerçekleştirme ve hükümetin toplumdaki” rolü ile ilgili ortaya çıkan fikir ayrılıklarının Jön Türklerin 1908'de iktidara gelmesi ve Osmanlı devletini ulusal bir Türk devleti haline dönüştürmeye çalışması ile daha da keskinleştiği söylenebilir (Karpas, 2001: 152-153). I. Dünya Savaşı'nın 1914 yılında patlak vermesi üzerine Ortadoğu'da kendi denetiminde yönetimler kurmak isteyen İngiltere ve Fransa gibi Batılı güçlerin Arap ve Türk toplumları arasındaki ayrılıkları keskinleşirmesi neticesinde Şerif Hüseyin 2 Eylül 1916'da ayaklanarak krallığını ilan etmiştir (Bıyıklı, 2006: 89-124). Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının Müslüman toplumlar arasında meşru görülmesinin etkisi ile uzun yıllar bir arada yaşayabilme iradesini gösterebilmiş Türk ve Arap toplumları, I. Dünya Savaşı sonrasında farklı devletlere ve yönetim biçimlerine ayrılmıştır. Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan yeni devletler İngiliz ve Fransız nüfuzunda kalırken Türkiye Cumhuriyeti tamamen farklı bir devlet anlayışı ile yoluna devam etmekteydi (Bıyıklı, 2006: 89-122).

Kurtuluş savaşı sürecinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının mücadelesi Arap toplumunda da destek bulmuş ve Atatürk Mısırlı Şair Ahmed Şevki tarafından Peygamberin yakın arkadaşı ve ünlü bir komutan olan Halit Bin Velit'e atfen “Türklerin Halid”i olarak tanımlamıştır (Nafi, 2009: 67). Fakat Türkiye Cumhuriyetinin 1923 yılında milliyetçi ve laik karaktere sahip bir devlet olarak gerçekleştirdiği reformlarla Batılılaşma sürecine hız vermesi ve Atatürk liderliğindeki kurucu kadronun Batı ile Lozan'dan arda kalan sorunları çözümledikçe ülkeyi önce yavaş sonra hızlı bir şekilde Batı'ya yanaştırması (Kürkçüoğlu, 1972: 6), bazı temasların olmasına rağmen Ortadoğu bölgesi ile ilişkilerin “mesafeli” bir şekilde oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca yeni

kurulan cumhuriyetin kurucu kadrosunun bölgeyi “tehlikeli ve yıkıcı” olarak algılaması (Fuller, 2008: 46) ve bölgenin büyük bölümünün İngiltere ve Fransa’nın manda yönetimleri altında bulunması da ikili ilişkilerin gelişmesini engellemiştir (Kürkçüoğlu, 1972: 6-7).

İkinci Dünya Savaşı sırasında görece olarak daha iyi olduğu düşünülen Türkiye ve Ortadoğu arasındaki ilişkiler Soğuk Savaşın keskinleşmesi ile tekrar kötüleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye Sovyetler Birliğinden algıladığı güvenlik endişeleri nedeni ile genel itibariyle Batı ile hareket ederken, çoğu anti-empyralist, milliyetçi ve Nasırcı yönetimden oluşan Arap dünyası ise Ortadoğu bölgesinde sömürgeci geçmiş olmayan Sovyetlerle birlikte hareket etmekteydi. Bu çerçevede 1950-1960 arasında Başbakan Adnan Menderes yönetiminin bölgedeki dış politika faaliyetlerini batı paralelinde yürütmeye çalışması Araplar arasında Türkiye’nin “Batı’nın sözcüsü” gibi görülmesine yol açmıştır (Karpat, 2001: 158). 1958 yılında Ortadoğu’da ortaya çıkan Irak, Ürdün ve Lübnan gibi bölgesel krizlerde Ankara’nın Batı çıkarlarını savunmada ve bölgedeki Batılı müttefikleri kollama da Batılı devletlerden çok daha gayretli görülmesi Arap toplumunda Türkiye’nin imaj ve güvenilirliğini olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu durumun Türkiye’nin menfaatine olmadığı ise yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkmıştır (Sever, 1997: 205-238).

1970’li yıllarda Batılıların Kıbrıs’ta Türk toplumunun haklarına saygı göstermemesi ve Türkiye’nin 1973’teki Petrol Krizi nedeni ile ekonomik açıdan çaresiz kalması Ankara’yı Arap ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir (Martin, 2000: 84). 1967 ve 1973 yıllarında patlak veren Arap-İsrail savaşlarında önceki savaşların aksine Arap yanlısı bir tutum sergileyen ve ABD’nin İsrail’e yardım için İncirlik’i kullanmasına izin vermeyen (Uzgel, 2009: 360) Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında var olan olumsuz algıyı yok etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede 1975 yılında BM’de oylanan ve siyonizmi ırkçılık olarak kabul eden tasarıya “olumlu” oy vermiş, Ocak 1975’te Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) Filistinliler’in tek yasal temsilcisi olarak tanımış (Robins, 2009: 229) ve FKÖ’nün 1979 yılında Türkiye’de büro açmasına izin vermiştir (Aras, 2004: 55). Diğer taraftan Türkiye, Arap devletlerince kendisine yöneltilen İsrail ile ilişkileri kesme önerilerini de redderek, İsrail ve Araplar arasında dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır.

Bununla birlikte, ihracata dayalı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine önem veren ve sosyal hayatta İslami vurguya sahip olan Özal'ın 1983 yılında iktidara gelmesi ile Müslüman devletlerle ilişkilerin daha da geliştiği görülmektedir (Fuller, 1992: 17). 1988 yılında Filistin Devleti'ni Arap devletleri dışında ilk tanıyan devlet olması, Türkiye'nin belli alanlarda bölgesinde İsrail ve Batı'dan farklı ve Araplar lehinde politika belirlemesinden kaynaklanmaktadır. 1980-1988 yılında patlak veren İran-İrak savaşında "pozitif tarafsızlık" politikası ile savaşan iki tarafla da ekonomik ilişkilerini devam ettiren az sayıda ülkeden biri olan Türkiye'nin savaştan ekonomik anlamda kazançlı çıktığı söylenebilir. Bu savaşın aksine 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan 1991'deki Körfez Savaşında ise Türkiye ekonomik ve güvenlik açısından ağır kayıplar yaşamıştır. Uluslararası ve bölgesel şartları da dikkate alarak bazı Arap devletlerinin de yer aldığı Irak'a karşı oluşturulan Koalisyon güçlerine destek veren Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasında bu ülkeden petrol temin ettiği boru hatlarını kapatarak ve İncirlik Hava Üssünün ABD uçakları tarafında kullanımını sağlayarak, bu savaşa ekonomik ve askeri destek vermiştir (Gözen, 2009: 202-203).

Özal bu savaşı ABD nezdinde Türkiye'nin stratejik değerinin artırılması için fırsat olarak değerlendirmiş (Robins, 1991: 71) ve Türkiye'nin bu savaşta yer almasında önemli katkısı olmuştur. Fakat Özal'ın beklentisinin aksine Körfez Savaşının sonucunda Ankara, ekonomik kayıpların yanı sıra Irak'ın Kuzey bölgesinde Saddam'ın gücünün kırılması ile Kürtlerin burada hâkim konuma gelmesi ve PKK'nın bu bölgeden Türk topraklarına saldırı imkânına kavuşması nedeni ile 1990'lar boyunca Kuzey Irak'tan tehdit hissetmiştir (Fuller, 2008: 186-190). Irak Savaşının ortaya çıkardığı PKK odaklı güvenlik problemi dolayısı ile Türkiye'nin bu dönemde PKK'yı desteklediğini düşündüğü İran ve Suriye gibi komşu ülkeleri ile sıkıntılı ilişkilere sahip olduğu ve İsrail'i de bu ülkeler karşısında ve PKK ile mücadelesinde askeri ve istihbarî anlamda destek alabileceği bir denge unsuru olarak gördüğü söylenebilir.

1990'lı yıllar boyunca siyasi İslam ve Kürt sorunu nedeni ile dış ve iç politika da "Sevr Fobisi" ne kendisini hapseden Türkiye, soğuk savaş sonrası dönemin realitelerini anlayamamış ve bu ölçüde daha fazla içe kapanarak (Aras, 2004: 60), kendisi gibi laik, demokratik, batılı olarak değerlendirdiği ve Ankara'nın sorunlu komşularını tehdit olarak algılayan İsrail ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini en üst düzeye çıkarmıştır (Jung

ve Piccoli, 2000: 91-95; Robins, 2009: 237). Ayrıca, İsrail ile Türkiye arasında Şubat 1996 yılında imzalanan kapsamlı askeri işbirliği anlaşması, Araplar tarafından geçmişte Türk-Arap ilişkilerini olumsuz etkileyen Bağdat Paktı gibi “tüm Araplara karşı” olan bir İsrail-Türkiye ekseninde değerlendirilmiştir (Jung, 2005: 10-11).

1990’lı yılların sonuna doğru Türkiye lehine bazı önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. 1997 Lüksemburg Zirvesi’nin aksine 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi’nde AB Türkiye’yi aday ülke olarak ilan etmiş ve Türkiye’nin AB yönünde gerçekleştirdiği demokratik ve insan haklarına yönelik reformlar iç ve dış politikada “güvenlik odaklı” yaklaşımların etkisinin azalmasını sağlamıştır (Baç, 2004: 32; Çakmak, 2003: 82). 20 Ekim 1998’de Suriye ile Adana Mutabakatı’nın imzalanması ile Suriye’nin PKK’yı desteklemekten vazgeçmesi ve PKK lideri Abdullah Öcalan’ı ülkesinden çıkarması ve İsmail Cem’in Dışişleri Bakanı olması ve 1999’da Türkiye’de yaşanan deprem sonrasında Yunanistan ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin komşuları ile iyi ilişkiler geliştirmesini sağlamıştır (Altunışık ve Tür, 2006: 238).

2002 yılında AKP’nin iktidara gelerek dış ilişkilerinde liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımının izlerini taşıyan (İnat, 2008) ve bölgesel istikrara vurgu yapan dış politika yaklaşımını benimsemesi, Türkiye’nin komşuları ve Arap dünyası ile ilişkilerine olumlu katkılar yapmıştır. 1990’ların “kötü komşuluğu” ve komşularla bol sorunlu ilişki dönemini (Tirman, 1998) bir tarafa koymaya çalışan AKP yönetiminin, “komşularla sıfır sorun” politikası gereğince Ortadoğu bölgesindeki çoğu devlet ile kültürel vurguya dayalı ve ekonomik kaygılarla belirlenen bir dış politika stratejisi geliştirdiği söylenebilir (Kalın, 2009: 89; Pope, 2010b). Bu çerçevede İsmail Cem’in (1997-2002) komşu ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için oluşturduğu kurumları devralan AKP yönetimi (Perthes, 2010: 1) yeni bölgesel vizyonu ile dış politikada ulusal sınırların varlığını önemsizleştirerek, Türkiye’nin bölgesel etki ve sorumluluğunu bu sınırların ötesine taşımaya çalışmaktadır (Aras ve Karakyapolat, 2007: 477).

Bölgeye yönelik bütüncül bir dış politika stratejisi oluşturmaya çalışan AKP yönetimi altında Türkiye’nin Ortadoğu bölgesindeki imajı ve güvenilirliğinin arttığı söylenebilir (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009: 387). Böylelikle, Türkiye, belki de Cumhuriyet tarihinde çok az görülür şekilde, Ortadoğu bölgesi ile ilgilenmeye ve bu bölge ile ekonomik siyasi ve kültürel ilişkilerini maksimize etmeye çalışmıştır (Noureddine,

2009: 43-51; Nafi, 2009: 73). Bölgesel istikrar ve barış ortamına katkı sağlamayı dış politikasında adeta bir rehber edindiği söylenebilecek AKP yönetimi, bu çerçevedeki en yoğun çabalarını ABD'nin 2003 Irak işgali öncesinde ve sonrasında göstermiştir. Türkiye bu savaşın diplomatik yollardan çözümüne katkı sağlamak amacı ile İstanbul'da 23 Şubat 2003 tarihinde Irak'a Komşu Devletler Platformu'na ev sahipliği yapmış ve gerçekleştirilen toplantıda bölge ülkeleri Irak'a ilişkin gelişmeleri değerlendirmiş ve Irak'taki süreç ile ilgili ortak bir politika oluşturmaya çalışmışlardır (Kanat, 2010: 212).

Türkiye ve bölge ülkelerinin bu çabaları ve ABD askerlerinin Türkiye'den geçişini öneren 1 Mart Tezkeresine "Hayır" demesi 2003'de ABD liderliğinde oluşturulan Koalisyon Güçlerinin Irak müdahalesine engel olamasa da, Ankara işgal sırasında ve sonrasında Komşu Devletler Platformu'nun çatısı altında gerçekleşen toplantılarda Irak'ın inşası için yapıcı bir rol almaya devam etmiştir (Balcı ve Yeşilyurt, 2006). Ayrıca Irak sorununun çözümü için bu ülkedeki tüm aktörlerle diyalog kurmayı başarabilen AKP yönetimi 2005 seçimlerinde Sünnilerin seçime dâhil edilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Aras ve Karakyapolat, 2007: 481; Taşpınar, 2008: 21).

Araplar ile ortak bir tarih ve kültürü paylaştıklarını düşünen ve Arap kamuoyu için en önemli konu olan Filistin Sorunu'nu bölgesel huzursuzluğun temel kaynağı olarak değerlendiren Erdoğan (Erdoğan İsrail'i Libya'dan, 2010) ve AKP yönetimi, Filistin-İsrail sorununda daha aktif ve Filistin yanlısı bir politika geliştirmiştir (Larrabee, 2007: 8). Bu politikanın da katkısı ile bölge ülkelerinin güveni ve saygısını kazanmaya çalışan AKP yönetimi, bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek hedeflemektedir. Bu çerçevede İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesi üzerine Erdoğan bu devleti "devlet terörü" işlemekle suçlamış (Kirişçi ve diğ., 2010: 7) ve bu saldırılar karşısında bazı Ortadoğu ülkelerinin dahi gösteremediği en sert tepkileri göstermiştir. Ayrıca, Türkiye, Filistin'deki mal varlıkları ile ilgili belgelerin yer aldığı Osmanlı arşivlerini açarak Filistin'in bu konuda uluslararası alanda İsrail'e karşı elini güçlendirdiği söylenebilir.

Bunun yanında Türkiye İsrail'in Gazze'de savaş suçu işlediğini belirten ve bu nedenle İsrail'i kınayan İnsan Hakları Konseyi'nin Goldstone Raporunu da destekleyerek (Kirişçi ve diğ., 2010: 8) bir kez daha Filistin ve Arap devletleri ile birlikte hareket

etmiştir. Siyasi desteğinin yanı sıra Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Filistin'de "Barış İçin Sanayi Girişimi" kurulması projesi kapsamında Filistin topraklarında 100 milyon dolarlık yatırım yapmayı düşünmesi (Aras ve Karakyapolat, 2007: 479), Türkiye'nin ekonomik anlamda da Filistin'e yardım etmeye çalıştığını göstermektedir. Hamas ve El Fetih arasında arabuluculuk gerçekleştirerek Filistin sorununun çözümüne katkı sağlama ve Ortadoğu bölgesinde geniş bir diplomatik rol üstlenebilme amacı ile AKP yönetimi, Filistin siyasetinin önemli bir parçası olan Hamas'ın üst düzey yetkilisi Halid Meşal'i 2006 seçimlerinden zaferle çıkması üzerine Ankara'da ağırlamıştır (Larrabee, 2007: 7).

Türkiye'nin Filistin sorununa ilişkin geliştirmeye çalıştığı ve Batılı ülkelerin izlediği politikadan farklılaşmaya başlayan bu dış politika çizgisinin ABD tarafından "haydut devletler" olarak nitelenen ve Irak savaşı sonrasında Kürt sorunu ile ilgili benzer kaygıları paylaştığı (Taşpınar, 2008: 21) İran ve Suriye ile ilişkilerde de kendini gösterdiği söylenebilir. AKP döneminde Türkiye'nin Suriye ve İran gibi 1990'lı yıllarda yoğun bir şekilde tehdit algıladığı ülkelerle Batı tarafından getirilen eleştirilere rağmen siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında yakın ilişkiler kurmaya çalıştığı görülmektedir (Kirişçi ve diğ., 2010: 4-7). Suriye ile 1998'de başlayan yakınlaşma süreci, 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın cenazesine katılması ile devam etmiştir. Sezer 13-14 Nisan 2005'te Batı'dan gelen şiddetli eleştirilere rağmen bu ülkeye tekrar önemli bir ziyaret düzenlemiş (Larrabee, 2007: 7) ve Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini geliştirebilmesi amacı ile önemli bir irade ortaya koymuştur.

Ayrıca bu iki ülke sınır geçişlerindeki vize uygulamalarını kaldırarak ve sürekli diyalog içerisinde bulunmak amacı ile aralarında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK)" mekanizmasını meydana getirerek ekonomik bütünleşme yönünde önemli adımlar atmıştır (Kirişçi ve diğ., 2010: 7). İran ile de siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi sonucunda karşılıklı ziyaretler artmıştır. Bunun neticesinde, 2000 yılında yaklaşık olarak 1.05 milyar dolar civarında olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 10.7 milyar dolara varmıştır (Ükelere Göre İhracat ve İthalat, 2010a). Bunun yanı sıra, Tahran ve Ankara arasında enerji ve güvenlik alanlarında bazı ortak çalışmalar yürütülerek, ikili ilişkilerin kapsam ve boyutu genişletilmiştir (Larrabee,

2007: 7). Türkiye, İran ile gelişen kapsamlı işbirliği sonucunda elde etmiş olduğu ekonomik, siyasi ve güvenlik alanındaki kazanımları (Sinkaya, 2009: 20-21) yitirmemek ve İran'ın 2003 işgali sonrasındaki Irak gibi istikrarsız bir yapıya sürüklenmemesi amacı ile nükleer çalışmaları dolayısı ile Batı tarafından İran'a düzenlenecek olası bir "askeri müdahale"ye karşı çıkmaktadır (Üstün, 2010: 20-21).

Bölgesinde nükleer silah istemediğini belirterek Batı ile paralel bir tutum sergileyen Türkiye, diğer taraftan bu sorunun çözümünde diplomatik mekanizmaların geçerli olması gerektiğini vurgulayarak iki tarafı dengeleyen bir politika izlemeye ve taraflar arasında "kolaylaştırıcı" bir rol oynamaya çalışmaktadır (Çetinsaya, 2006: 4). AKP döneminde diğer Arap ülkeleri olan Mısır, Ürdün, Lübnan ve Körfez Bölgesindeki ülkeler ile de ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştiğini görmekteyiz. Bu dönemde bölgesel konular ile ilgili çeşitli görüşmeler yapmak amacı ile Suudi Kralı Abdullah 40 yıl sonra Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. Yine Mart 2007 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenleyen Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Türkiye ile bölgesel güvenlik ve enerji konularını kapsayan stratejik diyalog ve ortaklık mekanizmasının kurulmasında mutabık olmuştur (Taşpınar, 2008: 25-26).

Ayrıca, başta Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan olmak üzere birçok bölge ve Körfez ülkesi Dışişleri Bakanlıkları arasında siyasi danışma mekanizmaları kurulmasının, işadamlarımızın bölgeye ilgilerinin artmasının, müteahhitlik hizmetlerine ilaveten bölgeye yönelik ticari ilişkilerimizin hacminin de hızla yükselen bir trende girmesinin ilişkilere içerik kazandırdığı gibi karşılıklı güven duygusunu da kuvvetlendirdiği görülmektedir (Öztek 2009: 18).

Bunun sonucunda ise Türkiye ve Ortadoğu arasındaki ekonomik ilişkiler 2000 yılında yaklaşık 5.4 milyar Dolar iken, Türkiye'nin bütün bölge ülkeleri ile ticaretini (Türkmen, 2010: 34) geliştirmesi sonucunda 2010 yılında bu bölge ile ticaret hacmi 2000 yılındaki hacmi yediye katlayarak yaklaşık olarak 35.8 milyar Dolara varmıştır.¹ Ekonomik

---

¹ Tabloda değerlendirmeye alınan Ortadoğu ülkeleri şunlardır: Lübnan, Suriye, Irak, İran, İsrail, Filistin, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen. Bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sitesinden derlenmiştir. "Dış Ticaret İstatistikleri: Ülke Guruplarına Göre Dış Ticaret", 2010, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (10.04.2010); Mehmet Şahin, " 'Anadolu Kaplanları' Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrika'da Etkili Kılıyor", *ORSAM Analiz*, 2010, Cilt. 2, Sayı. 17, s. 97-98.

ilişkilerin yanı sıra, İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliğine bir Türk akademisyenin getirilmesini, Arap Ligi Zirve ve Dışişleri Bakanları Toplantılarına Türkiye'nin gözlemci olarak katılmaya davet edilmiş bulunmasını ve Arap Ligi üyesi ülkelerin Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2009-2010 Dönemi Geçici Üyeliğine adaylığının desteklenmesinin oybirliği ile kararlaştırılmış olmasını Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmelerin somut neticeleri olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır (Öztek, 2009: 19).

Diğer taraftan, AKP yönetimi “sıfır sorun” politikası çerçevesinde ekonomik ilişkileri geliştirerek bölgede istikrar ve barış ortamı kurmayı hedeflerken, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Ülkeleri'nin (BAE) yer aldığı bazı Arap ülkelerinin ABD'den 120 milyar dolarlık silah almayı planlaması Türkiye'nin geliştirmekte olduğu bölgesel vizyonu olumsuz bir şekilde etkileyebilir (Çakmak, 2010). Önemli derecede Şii nüfusa sahip olan ve bu nedenle de İran'dan ciddi bir tehdit hissedilen Körfez ülkeleri bu tehdidi gidermenin yolunu ABD'nin güvenlik şemsiyesinde görmektedir (Kemal, 2010). Yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, bazı kesimlerin Türkiye'nin bölgede izlemiş olduğu dış politikayı amaçları açısından “belirsiz” olarak nitelmesi ve Türkiye'de Osmanlıcılık, Milliyetçilik ve İslamcılığın yükselişte olduğunu ve bunun Ortadoğu bölgesi için olumsuz bir gelişme olduğunu iddia etmesi Türkiye'nin bölgesel aktivizminin önünde önemli engeller olarak görülebilir (Önal, 2010).

Ayrıca bölgede Mısır, Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerin Türkiye'nin artan nüfuz ve rolünden rahatsız olduğu ve Davutoğlu'nun konuşmalarında Osmanlı dönemine atıf yapmasının, Osmanlı algısı olumsuz olan Arap toplumunda rahatsızlık oluşturduğu söylenebilir (Yıldız, 2011). AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde izlemiş olduğu dış politikanın diğer kırılma noktalarından birinin de “arabuluculuk” konusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye aralarında sorun bulunan ülkeler arasında “arabuluculuk” ve “kolaylaştırıcılık” rolünü gerçekleştirirken sorunun tarafı olma riski ile karşı karşıya kalabilmekte ve bu durum Türkiye'yi ister istemez bölgesel sorunların içine çekmektedir (Perthes, 2010: 4). Bunun yanında bazılarına göre, Türkiye'nin bölgedeki çoğu konuda “arabulucu” ya da “kolaylaştırıcı” rol oynamaya çalışması Türkiye'yi “altından kalkamayacağı” durumlara sokabilmektedir (Birand, 2010a).

BÖLÜM 2: ORTADOĞU'DA DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: FAKTÖRLER, SINIRLAR VE İMKÂNLAR

2.1. 1 Mart Tezkeresi: Ortadoğu'da Türkiye Algısında Tarihi Değişim

6 Kasım 1998 Cuma günü ABD'nin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'i devirmek amacı ile Irak'a askeri müdahalede bulunabileceğini ve bu operasyonda Türkiye'nin aktif desteğini beklediğini Ankara'ya bildirmesi ile Türkiye ve ABD arasında 1990'dan sonra ikinci kez fakat daha uzun ve çetin bir Irak pazarlığı başlamaktaydı (Yetkin, 2004: 14). Bölgede istikrarsızlığın meydana gelmesini istemeyen Türkiye, müzakereler süresince AB ve ABD arasında bir kimlik bölünmesi yaşamakta ve ikisinden bir tarafı seçme yönünde üzerinde baskı hissetmekteydi. ABD tarafında olmak güvenlik öncelikli yaklaşımın devamı, çoğunluğu bu savaşa karşı olan AB ile üyelik görüşmelerinin aksaması ve demokratik gelişmenin ertelenmesi anlamına gelebilirdi. Ayrıca, her ne kadar ABD, Saddam'ı nükleer silah geliştirmekle ve el-Kaide ile hareket etmekle¹ suçlayarak uluslararası toplumu ikna etmeye çalışsa da (Aras, 2004: 106-108), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bir kararı olmadan Irak'a askeri bir müdahaleye ABD ile birlikte katılması Ankara'yı bölgede zor durumda bırakabilirdi.

ABD'li yetkililer, zaman ilerledikçe Türkiye'nin bu savaşta kendilerine destek vermeleri gerektiği yönündeki baskılarını artırma yoluna gitmiştir. Bu baskılar karşısında, ABD ve Türkiye ile imzalanan Mutabakat Muhtırası'ndan (MOU)² sonra Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök (Bila, 2010a), isteksizliğine rağmen Abdullah Gül

---

¹ Kitle imha silahları konusunun daha sonradan Irak'lı bir Muhalif tarafından ortaya atılan bir iddia olduğu ortaya çıkmıştır. Curveball' kod adıyla tanınan Iraklı Refid Ahmed Elvan el Cenabi, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in BM'yi Irak savaşının gerekliliğine inandırmak için yaptığı ve kitle imha silahlarının yerlerine dair görsel kanıt gösterdiği konuşmasının, kendisinin ABD Dışişleri Bakanı'na anlattığı Irak'a dair 'fantezileri'nden ibaret olduğunu iddia etmiştir. Her ne kadar Powell'in bu konuşması BM'nin Irak savaşına onay vermesini sağlamasa da Bush yönetimi bu 'kanıt'lara dayanarak Saddam Hüseyin rejimini devirmişti. "Yüzyılın Yalanı", *Milliyet*, 17.02.2011.

² ABD ve Türkiye arasında imzalandığı belirtilen bu anlaşmaya göre Türkiye'nin ABD'den talep ettiği çoğu şeyi elde ettiği belirtilmektedir. Bu konulardan önemli bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz. Metne göre Türk askeri ABD ile birlikte Irak'a girecek fakat PKK ile girilebilecek muhtemel çatışma dışında silahlı mücadeleye girmeyecekti, ABD tarafı Kürt gurularının Kerkük ve Musul'u ele geçirmesine izin vermeyecekti, KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) gibi Kürt guruplara ağır silahlar verilmeyecekti, Türkiye Irak'ın politik ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılması sürecinde yer alarak "masada bulunmayı" sağlayacaktı. Fikret Bila, "Özel Amacı Aşan Faaliyetler Yasak", *Milliyet*, 24.09.2003; "PKK'yu Bitirecek İmzalar Atılmıştı", *Milliyet*, 22.09.2003.

Başkanlığındaki Hükümet, o dönemlerde henüz milletvekili olmayan fakat partide ve milletvekilleri üzerinde ciddi ağırlığı olan parti başkanı Recep Tayyip Erdoğan (Dündar, 2010) Irak'ın bölünmesi, Kerkük, Türkmenler, Kürtlerin otonom olması ve PKK ile ilgili endişeler (Özel ve diğ., 2009: 53), Türk askerinin savaş süresince ve sonrasındaki pozisyonu gibi konulardaki sıkıntılara rağmen ABD ile ilişkilerin bozulmaması ve Irak harekâtının dışında kalınmaması için (Yetkin, 2004: 117-149) tezkerenin TBMM'den geçmesini istemişlerdir. Diğer taraftan, Türkiye'deki solcu, İslamcı ve milliyetçi kesimler Irak'taki savaşa olumlu yaklaşmamıştır (Aras, 2004: 107). Özellikle 2003 tarihinde halkın sokaklara dökülerek AKP'nin Irak'a asker gönderilmesi konusundaki kararına tepki göstermesi TBMM'deki görüşmelerde etkili olmuştur (Aras ve Karakyapolat, 2007: 475).

Böylelikle, bölgesel istikrarsızlık ve ABD gibi bir müttefikini kaybetme endişeleri arasında Irak politikasını oluşturmaya çalışan Türk yetkililer, bir taraftan ABD'ye 6 Şubat 2003 tarihinde ABD'ye Türk hava sahalarının inşası için izin vererek Washington ile birlikte hareket ederken (Altunışık, 2006: 187), diğer taraftan Gül'ün inisiyatifi ile Saddam'ı geri adım atmaya ve bölge ülkeleri ile çeşitli diplomatik temaslar kurarak bu savaşı engellemeye çalışmaktaydı (Hale, 2007: 104-105). 3 Kasım 2002 seçimlerine kadar Ankara'da hükümetin kurulmasını bekleyen Amerikan yönetimi, bu tarihten itibaren daha kolay işbirliği yapabileceğini umduğu AKP yönetimi üzerinde Irak konusundaki baskılarını artırmıştır (Kardaş, 2010b: 364). Bu çerçevede Washington yönetimi, Savunma Bakanı Colin Powel ve Dışişleri Bakanı Paul Wolfowitz'i bu yöndeki temaslar amacı ile Ankara'ya göndermiştir (Yetkin, 2004: 98). Bu olumlu havaya 3 Aralık 2002'de gerçekleşen Wolfowitz-Gül görüşmesinde üç aşamalı planda mutabık kalınması katkı sağlamıştır.

Hükümet bu anlaşma ile ABD tarafı ile birinci aşamada havaalanları ve limanlar gibi alanların incelenmesi, ikinci aşamada ABD kuvvetlerinin konaklama durumlarının karşılanması ve üçüncü aşamada da 60.000 kadar hava ve kara kuvvetlerinin Türkiye'ye yerleşmesi konusunda görüş birliğine varmaktaydı. Her ne kadar Wolfowitz bunu "Türkiye'nin desteği sağlandı" şeklinde değerlendirse de, hükümet birinci aşamanın uygulanmasının ikinci ve üçüncü aşamalarla ilgili bir söz olmadığını belirterek (Hale, 2007: 102-103) bu sürecin çok çetin geçeceğini sinyali vermekteydi. Devletin üst

düzyey yetkilileri Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Abdullah Gül, Meclis Başkanı Bülent Arınç ve AKP Genel Başkanı konumundaki Recep Tayyip Erdoğan gibi üst düzey karar alıcıları ve Milli Güvenlik Kurulu, Bakanlar Kurulu ve Irak Özel Komitesi gibi üst düzey karar alma organları savaş öncesi süreçte Türkiye'nin ABD'nin Irak operasyonuna desteğini ve katılımını hep uluslararası meşruiyet zeminine bağladığından¹ ve bu durumu 17 Aralık 2003 tarihinde Cumhurbaşkanlığı köşkünde yapılan toplantıda² açıkça dile getirdiklerinden ABD ve Türkiye arasında mutabık kalınan planın üçüncü aşamasına geçilmesi bir türlü mümkün olmamıştır.

Meşruiyet kaygılarının yanı sıra, 1990-1991 Körfez Savaşı'nda ABD ile birlikte hareket ederek ağır ekonomik, siyasi ve güvenlik endişeleri yaşayan ve bu savaştan önemli dersler çıkaran Türkiye'nin ikinci bir Irak müdahalesine neden bu kadar temkinli yaklaştığı anlaşılabilir (Gözen, 2009: 352). Ayrıca hükümet kendi partisindeki milletvekillerinin de karşı olduğu bu şekilde bir tezkereyi meclisten geçirme konusunda endişeliydi (Yavuz, 2009: 229-230). Gül'ün asker tarafından gelen ABD'ye "destek verilmemesi durumunda...50 yıllık stratejik ilişkinin ciddi ölçüde zedeleneceği" uyarısına "Ben bunu muhalefet partisine anlatabilirim ama, kendi partime anlatamam" şeklindeki cevabı hükümetin kendi içindeki zor durumunu açıklamaktaydı (Yetkin, 2004: 117). Meclis Başkanı Bülent Arınç, Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, Beşir Atalay, Zeki Ergezen ve Hüseyin Çelik gibi AKP'nin önde gelen isimleri bu savaşta Türkiye'nin yer almaması gerektiğini dile getirenlerdi. CHP ise bu durumdan da faydalanarak savaşa ilişkin muhalefetini sertleştirmişti. Bu nedenle Erdoğan partilileri "Aklınızı başınıza alın, CHP'nin oyununa gelmeyin" diyerek uyarılmış ve ABD'nin yanında yer alınması gerektiğini vurgulamıştır (Kardaş, 2010b: 378-381).

---

¹ Her ne kadar BM 8 Kasım 2002 tarihinde Güvenlik Konseyi 1441 no'lu kararı ile "Irak'a silahsızlanma ile ilgili yükümlülüklerine uyması" için "son şans" vermişse de bu karara uymaması durumunda Irak'a müdahale konusunda yetki vermemiştir. Bakınız, William Hale, *Turkey, the USA and Iraq*, London Middle East Institute, London, 2007, s. 102.

² Bu toplantıya Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Milli Savunma Bakanı Gönül ve Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök katılmış ve "(BM Güvenlik Konseyi'nin daha önce aldığı 1441 sayılı karardan sonra)...ikinci bir BM güvenlik Konseyi kararı olmadıkça Meclis'ten izin alınması zor olacaktır..." şeklinde karar alınmış ve bu durum 31 Ocak 2003 tarihindeki MGK'nın "uluslararası meşruiyet şartına uygun olmak üzere... barışçıl arayışlar devam etmelidir" şeklindeki hükümete yapılan tavsiye ile güçlendirilmiştir. Bakınız, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2009, s. 350-351.

Bunun yanında bölge ülkelerinin ve kamuoyunun nabzını tutmaya çalışan Gül Başbakanlığındaki AKP yönetimi bölge ülkelerinin de bu müdahale konusunda bölünmüş olduğunu görmekte ve Arap kamuoyunun ise bu savaşa tamamen karşı olduğunu bilmekteydi. İktidara gelmeden önce Ortadoğu ülkeleri ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye ve bölgesel işbirliğini ilerletmeye yönelik istekliliğini açıkça ifade eden AKP hükümeti, Erdoğan'ın 10 Aralık 2002'de Beyaz Saray'da ABD Başkanı Bush'a hissettirdiği gibi, Irak'a karşı koalisyonla katılan tek Müslüman nüfuslu ülke olmaktan rahatsızlık duymaktaydı (Yetkin, 2004: 109). Arap halkının bu savaşa ilişkin görüşleri ve düşünceleri göz önüne alındığında (Bahaa, 2003), iktidar ve İslami medya Türkiye'nin ABD ile hareket etmesi durumunda bölgede Türkiye aleyhtarı bir ortam oluşabileceğinden endişe etmekteydi. (Yavuz, 2009: 229-230). Diğer taraftan sabırsızlığı artan ABD'nin yoğun baskısı altında bu ülke ile Irak konusundaki pazarlığını sürdürmeye devam eden Türkiye bu ülkeden istediği kazanımları henüz elde edebilmiş değildi. Kerkük, PKK ve Kürtler konusu, Türk askerinin durumu ve savaş süresince ve sonrasında Türkiye'nin yaşayacağı ekonomik kayıplar konularında sürdürülen müzakereler (Altunışık, 2006: 189) bir türlü sonuca erdirilemiyor ve tarafların sabırları tükeniyordu.

Tüm bu tartışmaların ve çekincelerin gölgesi altında 24 Şubat 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu 62 bin Amerikan askeri, 255 uçağı ve 65 helikopterin Türk topraklarına kabul edilmesi ile ilgili tezkereyi imzaya açarak 25 Şubat'ta Meclis'e göndermiştir. Bu kritik oylamadan önce 28 Şubat tarihinde bu konunun da ele alınacağı MGK toplantısında ABD'nin Irak operasyonuna açık bir desteğin verilmeyerek, belki de ilk defa tavsiyesiz ve yorumsuz bir kararın MGK'dan çıkması hükümetin tezkereyi MGK desteği ile Meclisten geçirme taktiğinin de ters tepmesine yol açmıştır. Bu olumsuz atmosferin altında hükümet tezkeresinin geçmesi yönündeki tek olumlu haber, ABD'yle yapılan görüşmeler sonucu mutabakat muhtırasının tamamlandığı haberi idi (Yetkin, 2004: 161-171). Bu muhtıra ile Türkiye tezkereyi geçirmesi halinde, yukarıda da belirtildiği gibi, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda istediği çoğu şeyi ABD'den elde etmekteydi. Böylelikle Türkiye savaş sırasında uğrayabileceği maddi kayıpları karşılamak üzere, Washington'dan 6 milyar dolar mali yardım ve 26 milyar dolar ödünç ekonomik destek alabilecekti. Buna ek olarak, ordu kuvvetlerinden 40000 kişi Kuzey Irak'ta konuşlanabilecekti (Altunışık, 2006: 189).

Sonuç olarak Hükümetin Şubat ayında ve Gül-Wolfowitz görüşmelerinde ABD tarafına vermiş olduğu sözlere ve kuzeyden açılacak cephe konusunda yapılan tüm hazırlıklara rağmen 1 Mart 2003 tarihinde TBMM’de bu cephenin açılmasına olanak verecek olan tezkere, toplantıda hazır bulunan milletvekillerinin salt çoğunluğu sağlanamadığı için kabul edilmemiştir. Bu durum ABD tarafını sınırlendirmiş ve mecliste çoğunluğu olan AKP’nin “verdiği sözlere rağmen” tezkereyi meclisten geçirememesi Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni gerginlikleri beraberinde getirmiştir. Bu oylama sonrasında, yüze yakın AKP milletvekilinin ya “hayır” oyu verdiği ya da “çekimser” kaldığı ve Bakanlar Kurulunda tezkere imzaya açıldığı zaman “evet” oyu kullanan üç bakanın da tezkereye “hayır” oyu verdiği ortaya çıkmıştır (Hale, 2007: 113-114). Böylelikle ABD’nin Irak işgaline bir Müslüman devlet olan Türkiye’yi katarak Ortadoğu bölgesindeki Müslüman bir ülkenin Hıristiyan güçlerce işgal edilmesi şeklindeki algıyı değiştirme yönündeki hesapları gerçekleştirilmemiştir.

Yasama organının Türk dış politikası üzerindeki gücünü ve etkisini göstermesi sonucunda, Türk demokrasisi uzun yıllardan sonra ilk defa, dış politika konusundaki etkisini sürpriz bir şekilde göstermekteydi (Gözen, 2009: 358). Demokrasinin beklenmeyen sürprizi sonucunda dünyada da Türkiye ile ilgili derin bir şaşkınlık ortaya çıkmıştır. Türkiye, ABD ile “tabu” sayılabilecek bir şeyi kırarak bu ülkeye “hayır” diyebilmişti. Almanya ve Fransız basınında “Türkiye, Avrupa’nın bir parçası olduğunu gösterdi” şeklinde yazılar çıkıyordu. Arap ülkeleri uzun yıllar aradan sonra ilk defa Türkiye’yi öven yazılar yazıyordu (Yetkin, 2004: 174-178). Bu olumlu tepkilere rağmen, ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz’in savaşın başladığı tarihten yaklaşık 47 gün sonra¹, 7 Mayıs 2003 tarihinde katıldığı CNN-Türk televizyon programında Türkiye’nin 1 Mart tezkeresini kabul etmemekle büyük bir hata yaptığını belirtmiştir. Ankara’nın bu hatayı kabul etmesi gerektiğini vurgulayan Wolfowitz, askerinin bu tezkerenin geçmesinde liderlik rolü oynayamadığını ifade ederek, ABD’nin demokratik sürecin işlemeden pek memnun kalmadığını ortaya koymaktaydı. Bu

---

¹ Irak savaşı 20 Mart 2003 gecesi Amerikan ordusu Üçüncü Piyade Tugayı’nın Kuveyt’ten Irak’a girmesi ile resmen başlamış ve 7.5 yıl süren savaş 1 Eylül 2010 tarihinde Obama’nın 15 dakikalık konuşmasının ardından “şimdi sayfayı çevirme zamanı” demesi ile sona ermiştir. Bu savaş sonucunda 4400 Amerikan askeri ölmüş ve 34260 askerde yaralanmıştır. Ayrıca 97 bin-106 bin arası Iraklı’nın da öldüğü tahmin edilmektedir. “Irak Savaşı Resmen Bitti”, *Milliyet*, 2 Eylül 2010.

krizden sonra iki ülke arasında yaşanan gelişmelerde bu durumun önemli bir kanıtı olarak değerlendirilebilir (Hale, 2007: 114).

1 Mart tezkeresi ile birlikte Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler sarsıntılı bir döneme girmektedirken, “Irak savaşını sadece bir başlangıç” olarak gören (Bahaa, 2003) ve Irak’a uygulanan yaptırımları ve savaşı kendilerine yapılmış gibi kabul eden Arap halkının, Türkiye’nin tezkerayı kabul etmeme kararından memnun kaldığı ifade edilebilir (Furia ve Lucas, 2006: 596-597). Ortadoğu ülkelerince 1 Mart tezkeresinin TBMM’den geçmemesi, bağımsız bir dış politikanın sinyali olarak değerlendirilmektedir. 2002 yılında bölgede Türkiye imajının İsrail, ABD ve İngiltere’den sonra en olumsuz ülke olduğu düşünüldüğünde (Altunışık, 2010: 11), tezkere krizi sonrasında Arap kamuoyunda Türkiye’nin Amerika politikasından bağımsız hareket ettiği (Nafi, 2009: 74) şeklinde bir imajın oluştuğu ve ilk defa Arapların Türkiye ile ilgili görüşlerinde tarihi bir dönüm noktası yaşandığı söylenebilir (Mudhoon, 2011).

Bu çerçevede, Kahire Üniversitesi akademisyenlerinden Hassan Nafaa Türkiye’nin tezkerayı reddetme sebebini “Türkiye’nin kimse ile çatışmaya girmeden bağımsız bir dış politika” yürütmek şeklinde açıklamakta ve bu nedenle Ankara’nın ABD askerlerine Irak’a geçiş izni vermemesini (Nafaa, 2007) normal olarak görmektedir. Ürdünlü Gazeteci Yusuf Elşerif ise “geçmişte Türkiye’nin Arap dünyasında Batı’nın bir parçası olarak görüldüğünü” belirtmekte ve “Türkiye parlamentosunun Mart 2003’te ABD birliklerini Irak savaşında desteklememe kararı almasını Arapların Türkiye algısında tarihi bir değişimi işaret ettiğini” vurgulamaktadır (Alsharif, 2008). Şerif şu şekilde devam etmektedir:

“ABD ile gizli bir şekilde işbirliği içinde olarak bu ülkeye askeri tesislerini açan ve lojistik destek sağlayan kendi Arap liderleri ile kıyasladıklarında Arapların çoğunluğu tarafından Türkiye’nin yeni yaklaşımı olumlu karşılanmıştır. Arap basınındaki çoğu makale Türkiye’nin duruşunu takdir ederken kendi ülkelerinden Türkiye’nin ABD’den nasıl uzak kalabildiğini öğrenmelerini istemektedirler.”

Arap coğrafyasındaki bu olumlu tepkilerin yanı sıra, gelinen noktada ABD ile yaşanan krizlere rağmen Türkiye’nin genel olarak Irak, özel olarak Irak’lı gruplar olan Sünniler, Şiiler ve Kürtler yakın ilişkiler kurarak Irak’ın istikrarına katkı sağladığını görmekteyiz (Shadid, 2010). Ayrıca Irak ile 2010 yılında 7.5 milyar dolara yaklaşan

ticaret (Ülkelere Göre İhracat ve İthalat, 2010b) ile Türkiye'nin Irak'ın hemen hemen her bölgesinde ekonomik, siyasi ve kültürel olarak varlığını göstermesi Türkiye'nin savaş zamanında ABD ile birlikte hareket etmemesine rağmen bu ülkede önemli bir aktör olarak varlığını devam ettirdiğinin kanıtıdır.

2.2. AB Sürecinin Ortadoğu'da Değişen Türkiye Algısına Etkisi

1997 tarihinde gerçekleştirilen AB Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke olarak ilan edilmemesi sonucu Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Fakat bir önceki kararının aksine AB'nin 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülke ilan etmesi ile Türkiye'nin Birliğe üyeliği yönünde tarihi bir adım atılmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli uyum paketleri ile iç ve dış politikasında önemli reformlar¹ gerçekleştiren Türkiye AB üyeliği doğrultusunda ilerlemiştir. 2002 seçimlerinden sonra iktidara gelerek ideolojik ve duygusal AB yaklaşımını bir kenara bırakarak çıkar mantığı ile AB'ye yaklaşan (Oğuzlu, 2008: 10-13; Oğuzlu ve Kibaroglu, 2009: 584-586) AKP yönetimi, bir önceki koalisyon hükümetinin demokrasi, insan hakları ve özgürlükler alanında başlatmış olduğu reform sürecini daha da hızlandırarak 2002-2004 yılları arasında 17 reform paketini meclisten geçirmiştir (Bilgin, 2008b: 413).

2002-2005 tarihleri arasında halkın AB yönündeki olumlu desteğini alarak (Uluslararası Stratejik, 2004-2005, German Marshall Found, 2010: 24) çoğunlukla reform sürecine odaklanan AKP iktidarı, "Uyum Yasaları" ve anayasal düzenlemeler ile özgür düşünce, işkencenin önlenmesi, MGK'nın yapısının sivillerin lehine değiştirilmesi şeklindeki düzenlemeler sonucunda, AB ile ilişkilerinde adeta "altın yıllarını" yaşamaktaydı (Öniş ve Yılmaz, 2009: 8). Bu şekilde gerçekleştirilen reformlar ile Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri açısından ekonomik, siyasi ve demokratik çerçevede önemli aşamalar

---

¹ Türkiye, 1999'daki karardan sonra 2001 yılı Mart ayında bir ulusal program hazırlayarak AB sürecinde reform çalışmalarına hız vermiştir. Bu çerçevede Bülent Ecevit Başbakanlığındaki DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti Ekim 2001, Ocak 2002, Şubat 2002 ve Ağustos 2003 tarihlerinde önemli reform paketlerini meclisten geçirerek özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, siyasi partilerin kapatılması, idam cezasının kaldırılması ve Kürtçenin radyo ve televizyonda kullanılması gibi demokrasi, insan hakları ve özgürlükler alanını kapsayan çok geniş alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bakınız, Gözen, "İmparatorluktan...", s. 437-438; Meliha Benli Altunışık, "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, 2005, Vol. 27, No. 1-2, s. 54.

kaydettiğini düşünen AB, 2004 yılındaki Brüksel zirvesinde 2005'ten itibaren Türkiye ile müzakere sürecine başlayabileceğini belirten bir karar almıştır.

AB sürecinde görülen bu olumlu gelişmelerin Türkiye'ye üç önemli alanda katkı sağladığı söylenebilir. Birincisi bu süreç ile birlikte ekonomik liberalleşmesine hız veren Türkiye yabancı yatırımın ilgi odağı olmuş ve küresel ekonomi ile bütünleşerek 2003 yılından itibaren ekonomik büyümesini devam ettirmiştir (Zucconi, 2009: 31). Ayrıca, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF) ve AB destekli reformlar ile mali disipline öncelik vererek 2009'daki küresel krizde çabuk toparlanabilen ülkeler arasında yer almıştır (Özhan ve diğ., 2011: 139-141). İkincisi, yukarıda da vurgulandığı üzere, Türkiye demokratikleşme süreci ile kronik sorunlarını çözüm sürecine sokmaya çalışmıştır. Üçüncüsü ise dış politika oluşturulması ve uygulanmasında AB etkisinin hissedilir hale gelmesi ve bölge ülkelerine yönelimde Avrupalı bir aktör gibi davranılarak bölge ülkelerinde demokratikleşmenin teşvik edilmesinin bir dış politika amacı haline gelmesidir (Öniş ve Yılmaz, 2009: 8; Kirişçi, 2004: 9).

2005'ten itibaren ise Kıbrıs sorunu ve Almanya ile Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olan partilerin iktidara gelmesi ve Türkiye'nin "bölgesel-güç" olma yönünde Ortadoğu'ya yönelmesi ile AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler yavaşlamaya başlamıştır (Kardaş, 2010c: 132). Diğer taraftan, "Avrupacılık sonrası" olarak nitelendirilebilecek bu dönemde (Cemal, 2011) Türkiye iç dinamiklerinin de katkısı ile demokratikleşme ve sivilleşme yönünde önemli adımlar atmaya devam etmiştir (Hakura, 2010). Bununla birlikte toplumda AB üyeliğine desteğin %53,7'ye kadar düştüğü görülmektedir. AB-Türkiye arasındaki gelinen noktayı AB'den sorumlu Bakan olan Egemen Bağış "Fişi çeken taraf biz olmayacağız" diyerek açıklamıştır (Başmüzakereci Bağıştan AB'ye, 2011). Bu süreçte Hırvatistan'ın 35 Fasıldan 28'ini açıp kapatarak üyeliğe hazır hale gelmesi ve Türkiye'nin ise 19'u Kıbrıs gibi siyasi nedenlerle kapalı olmasına rağmen geriye kalan 16 başlıktan 13'ünü açarak sadece 1 başlığı açıp kapatmış olması, siyasi iktidarın AB ile müzakere sürecinde ne kadar samimi olduğunu göstermektedir (Türkiye: 1,2010; Ha Gayret, 2010).

Müzakere sürecinin hızlandırılmasına ilişkin AKP iktidarında oluşan isteksizliğe rağmen, 2009 yılında önceleri "Kürt Açılımı" sonradan "Milli Birlik ve Beraberlik

Projesi” ve “Demokratik Açılım” ile siyasal iktidar, her ne kadar kesintiye uğrasa ve başarısız olduğu düşünülse de, toplumdaki dini ve etnik kesimlerin daha demokratik ve özgür bir yaşam tarzına sahip olma iddiası ile bir girişim başlatmıştır (Ulusoy, 2010: 72-84). Ayrıca, AKP yönetiminin AB’nin de destek verdiği Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK), Anayasa Mahkemesi gibi yargı organlarının yapılandırıldığı, ombudsman kurumunun getirildiği, kadına pozitif ayrımcılığın getirildiği... vb geniş kapsamlı anayasa değişiklik paketini 12 Eylül 2010 tarihinde referanduma sunması ve halkın %58 “Evet” oyu ile yasalaştırarak demokratikleşme ve hukukun üstünlüğü adına önemli düzenlemeler gerçekleştirdiği söylenebilir (Ergil, 2010: 16-18; Alessandri, 2010: 23-26). Kuds Ül Arabî gazetesi yazarı Muflih, son referandumun “Türkiye’de özgürlükleri geri dönülmez bir evreye” soktuğunu belirterek, Türk toplumunun askeri yükten kurtularak içeride ve soğuk savaşın yükünden kurtularak dışarıda özgürleştiğini belirtmektedir (Muflih, 2010).

Birinci bölüm üçüncü alt başlıkta ele aldığımız gibi, AKP’nin Türkiye’nin demokratikleşmesi yönünde önemli adımlar atmasına rağmen bu süreçte kendi içinde ve Türkiye uygulamasında eksiklikleri ve paradoksları olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca dış politikasında demokrasinin doktrininin etkili olduğu belirtilen (Ergin, 2011) bir ülkenin liderinin Sudan Lideri Ömer Al- Beşir’i “Müslüman soykırım” yapmaz diyerek savunması, 2009 seçimlerinde İran’da muhaliflere gösterilen sert müdahaleye rağmen hem bu ülkeyi eleştirmemesi hem de seçimlerden galip çıkan Ahmedinejad’ı ilk tebrik eden ülke olması bölge ülkelerince ve kamuoyu tarafından tutarsızlık olarak görülebilir (Mumcu, 2011). Bunun yanında, Ortadoğu’da istikrarın bozulmaması amacı ile, bazen güçlü bir şekilde ifade edilse de, demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü vurgusunun cılız yapılması Türkiye’nin dış politikada evrensel değerlere ne kadar sahip çıkabildiğinin sınır ve eksikliklerini gösterdiği söylenebilir (Demirelli, 2011).

Türkiye’nin AB yöneliminin ve demokratikleşme yönünde attığı adımların Ortadoğu bölgesinde genel itibari ile olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır. Bölgede gerçekleştirilen anketlerde Türkiye’nin AB üyeliğine verilen desteğin 2009 yılında %57, 2010 yılında ise %54 (Akgün ve diğ., 2011: 14) ve Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinin bölgeye olumlu katkısının olduğunu düşünenlerin oranının %64 olması (Akgün ve diğ., 2009: 25) bölgede Türkiye’nin üyeliği sürecine verilen desteğin önemli kanıtıdır. Bu duruma

rağmen bölgede Türkiye'nin AB üyeliği ve bu üyeliğin Araplar için ne gibi gelişmeler oluşturacağı yeterince tartışılmamaktadır. Fakat var olan bu tartışmalar ve görüşlerde Türkiye'nin AB üyeliğinin Arap dünyası için olumlu sonuçlar doğuracağı belirtilmekte ve Türkiye'ye destek verilmektedir (Podeh, 2007: 319). Bu desteğin arkasında pek çok neden olmasına rağmen, bu nedenlerden iki tanesinin ön plana çıktığı ve küresel ve bölgesel açıdan önemli yansımaları olacağı söylenebilir.

Bunlardan birincisi, "İslamcı" kökten geldiği belirtilen bir partinin Ortadoğu'da iktidara gelerek demokratik sürece saygı göstermesi ve ilk defa reform ve demokratikleşme sürecini ileriye taşımaya çalışarak Müslüman bir toplumu AB üyeliğine yaklaştırmasıdır (Ghanim, 2009: 83). Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye üyeliği İslam ve Batı karşıtlığını esas alan "medeniyetler çatışması" tezinin bir karşıtı (Podeh, 2007: 320) olarak görülmekte, bu nedenle hem bölge hem birlik hem de Türkiye için önemli anlamları olmaktadır (Gül, 2004: 2). "Müslüman" bir kimliğe sahip olan Türkiye'nin AB üyeliğini "hayal" olarak değerlendiren Arap toplumunun algısı, 1999 sonrasında yaşanan gelişmelerle değişmeye başlamış ve Türkiye'nin AB üyeliği süreci dikkatle izlenilmeye başlanmıştır. Bu ilginin en açık örneği ise 2004 yılı Aralık ayında düzenlenen AB Brüksel Zirvesi'ne Ortadoğu bölgesinden yaklaşık 200 gazetecinin katılmış olmasıdır (Altunışık, 2010: 18).

Bu nedenle Türkiye'nin AB üyeliğinin muhtemel bir reddi bölgede "medeniyetler çatışması" tezinin doğruluğu olarak algılanabilir. 2006 yılında Arap Birliği Hartum'da Türkiye'nin katılımı ile "Medeniyetler Arası Diyalog"unu ilan ederek bu noktaya dikkat çekmiştir (Podeh, 2007: 320). Ayrıca Arap toplumu Türkiye'nin AB yönelimini demokratikleşmesi açısından da olumlu bulmaktadır. 1997 yılında AB'nin Türkiye aleyhine vermiş olduğu kararı Türkiye'nin otoriter batılılaşmasının iflası olarak değerlendiren Arap toplumu (Taşpınar, 2003: 9), son yıllarda hızlanan Türkiye'nin AB yakınlaşmasını bu ülkenin demokratikleştiğinin ve sivil yönetim üzerinde otoriter laiklik anlayışı ile askeri etkinin azaldığının kanıtı olarak değerlendirmektedir (Altunışık, 2010: 18). Ekonomik açıdan ise AB'ye yaklaşan Türkiye'nin altyapısının güvenli ve yatırım yapılabilir haline geldiğini düşünen (İdiz, 2010c) bölge ülkeleri Türkiye'nin kendileri ve AB pazarları arasında ekonomik köprü olabileceğini de hesaba katmaktadırlar. Bu nedenle çoğu Arap devleti Türkiye ile ekonomik ilişkilerini

geliştirme ve serbest ticaret anlaşmaları imzalama yoluna giderek AB pazarına ulaşmayı hedeflemektedir (Podeh, 2007: 322).

Bölge ülkeleri ve halklarının Türkiye'nin AB sürecine destek vermesinin önemli diğer nedeni ise Türkiye'nin bu süreç ile birlikte bölgede ABD'nin ileri karakolu rolünü oynamaktan uzaklaşmasıdır (Oğuzlu, 2010: 104). Çünkü 1990'lı yıllarda görüldüğü gibi, AB'den uzaklaşan Türkiye'nin alternatif ilişkisi İsrail ve ABD ile ilişkileri geliştirmek olacaktır. Bu durum ise Türkiye'nin bölgede yapıcı ve faydalı bir rol oynamasını kısıtlayarak (Öniş, 2003: 4) AB-Ortadoğu ilişkilerinde müzakere süreci ile kazandığı "önemli ortak" rolünün (Jung, 2005: 13) kaybolmasına ve bölge ülkeleri ile ilişkilerinin gerilmesine yol açabilir. Ayrıca demokratik gelişmesini tamamlamış bir Türkiye'de, bölgesel ilişkilerin oluşturulma ve dış politika yapım sürecinde Filistin ve Arap yanlısı bir tutum, kamuoyu baskısının da etkisi ile daha çok hissedilecektir (Grigoriadis, 2010: 65).

Irak savaşı sırasında Amerikan askerlerinin Türkiye üzerinden geçişine izin verilmemesi ve Filistin konusunda iktidarın Arap liderlerini geride bırakan İsrail karşıtı tavrı, bölge halklarınca kamuoyu eğilimlerinin dış politikaya yansımaları olarak görülmektedir (Erhan, 2010). 2010 yılında yapılan anketlerde Ortadoğu bölgesinde İsrail'in %88 ile ABD'nin %77 ile en büyük tehdit görülmesi (Telhami, 2010: 62) ve Türkiye'de de %42.6 ile ABD'nin ve %23.7 İsrail'in en büyük dış tehdit (Sencar ve diğ., 2010: 32) olarak görülmesi iki toplumun kamuoylarındaki paralelliği göstermesi açısından ilginçtir. Böylelikle Türkiye'nin Ortadoğu'ya yöneliminin, Labbad'ın iddia ettiği gibi Türkiye-AB ilişkilerinin bozulmasının sonucunda (El-Labbad, 2009: 59) olmadığı, aksine Avrupa'ya yöneliminin ve kamuoyu eğilimlerinin ¹ desteğinin bir sonucu olduğu ve bu yönelimin Türkiye'nin bölgede daha yapıcı ve sorun çözücü bir aktör olarak yer almasını sağladığı söylenebilir.

---

¹ Yapılan anketlerde Türkiye'de halk 2010 yılında %34 ile Türkiye'nin tek başına hareket etmesini, %22 ile AB ülkeleri hareket etmesini, %20 (2009'da bu oran %10) ile Ortadoğu ülkeleri hareket etmesini ve %6 ile ABD ile hareket etmesini istemektedir. Ayrıntılı oranlar için bakınız, The German Marshall Fund of the United States, *Transatlantic Trends, Key Findings 2010*, s. 23.

2.3. Türkiye'nin Ortadoğu'ya İlişkin Yeni Vizyonu: Yumuşak Güç

“Winning the peace is harder than winning a war, and soft power is essential to winning the peace.”¹

(Nye, 2004: XII)

AB sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ile güvenlik, ekonomik ve siyasi problemlerini çözme yoluna giden Türkiye çalkantılı bir coğrafyada istikrarını ve demokratikleşme sürecini gerçekleştiren sivil-ekonomik bir güç olarak görülmekte ve bölgeye bir esin kaynağı olmaktadır (Park, 2007: 50; Vicenzino, 2010). Ayrıca kendi içinde sağlamaya çalıştığı istikrar, güvenlik ve refahı bölgede geliştirmek amacı ile (Aras, 2009: 34) Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu uyum içinde ve önemli bir performansla hem dünya genelinde hem de bölge özelinde çaba göstermektedirler (Akgün, 2010). Böylelikle son dönemde dış politikasındaki Avrupalılaşma süreci ile birlikte Türkiye, bölgesel sorunlara işbirliği çerçevesinde, çok taraflı ve daha yumuşak bir tonda (Oğuzlu, 2008: 16) yaklaşmakta ve Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana askeri ve ekonomik araçlara dayalı sert güç anlayışını da terk etmeye çalışmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllar boyunca Suriye, Yunanistan, Ermenistan ve PKK konularında “istediği sonuçları elde etmek amacı” ile ekonomik ve askeri kapasitesini ön plana çıkaran Türkiye tipik bir sert güç olarak hareket etmiştir (Oğuzlu, 2007: 83-87).

Bu tutum kültür, siyasi değerler ve dış politikanın meşru olması gibi yumuşak güç unsurlarına (Nye, 2004: 119) dayalı dış politikayı benimseyerek MGH çizgisindeki partilerin dış politika anlayışından uzaklaşan (Bilgin, 2008b: 407-419) AKP yönetiminin iş başına gelmesi ile değişmiştir. Kıbrıs sorununda yapıcı tutum izleyen ve “sıfır problem” çerçevesinde komşuları ile ilişkilerini geliştiren (Öniş ve Yılmaz, 2009: 9) Ankara'nın bölgedeki olumsuz algısı değişmeye başlamıştır. Zorlamadan ziyade kültürel, siyasi değerler ve dış politikası nedeni ile oluşturduğu cazibe merkezi (Nye, 2004: 5-11) olma özelliğini kullanarak bölgede “istediği çıkarları elde etmeye çalışan”

---

¹ Türkçesi, “Barışın kazanılması savaşın kazanılmasından daha zordur ve yumuşak güç barışın kazanılması için çok önemlidir.”

AKP yönetimi, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini artırmıştır (Birand, 2011). Yumuşak gücün dış politikadaki etkisine rağmen AKP döneminde 2008'de Kuzey Irak'a düzenlenen askeri operasyon bu politikadan kısa dönemli bir sapma olarak görülebilir (Türk Askeri, 2008). Diğer taraftan yumuşak güç ve sert gücün, bir devletin herhangi bir amacı elde edebilmesi için diğerlerinin davranışlarını etkilemeye çalışan birbiri ile ilişkili iki farklı kabiliyet (Nye, 2004: 7) olduğunu düşündüğümüzde, sivil siyasete müdahil olmayan güçlü bir ordunun Ortadoğu'da Türkiye'nin yumuşak güç uygulamasını kolaylaştıracağı ve nüfuzunu artıracacağı söylenebilir (Birand, 2011).

İslami eğilimli bir iktidarın Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu dönüşümler ile bölgede yumuşak güç olarak yer almaya çalışması Türkiye ve Arap dünyasında akademisyenlerin, gazetecilerin, siyaset yapımcıların, uzmanların, muhabirlerin ve işadamlarının arasında önemli tartışmaların başlamasını sağlamıştır (Altunışık, 2008; Kalın, 2009: 90; Hamzawy, 2007; Shaaban, 2010; 2011). Yumuşak güç kaynaklarının siyasi değerler, kültür ve meşru dış politika olduğunu hatırlarsak Türkiye ile ilgili tartışmalarında bu çerçevede gerçekleştiğini görebiliriz. Bunlardan birincisi ve özellikle Mısır ve Tunus'taki devrimlerden sonra gündeme gelen Türkiye'nin "İslam"ı ve "demokrasi"yi uyumlaştıran (Kalın, 2011a) siyasi değerlere sahip olarak bölgeye model olup olamayacağı ile ilgilidir. Burada Türkiye'nin model olarak otokratik yönetime sahip olan bölge liderleri ve rejimlerinden ziyade bu rejimlerden memnun olmayan bölge halkının beğenisini ve cazibesini çektiği belirtilmelidir (Aybet, 2011). Türkiye'nin bu şekilde bölgedeki reformculara bir ilham kaynağı olurken aynı zamanda bölge rejimleri ile işbirliğini geliştirmeye yönelmesi, dış politikada bir ikilemi meydana getirmektedir (Altunışık, 2011).

Modellik tartışmaları ile ilgili olarak söylenebilecek ilk şey İran'ın aksine demokratik, laik ve batı ile olumlu ilişkilere sahip olan Müslüman bir ülke olarak Ortadoğu'da istikrarı sağlayabilecek Türkiye'nin İran'ı bölgede sınırlamasıdır (Taşpınar, 2011). Böylelikle, 1990'lı yıllarda Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde olduğu gibi bölgedeki model tartışmalarının Türkiye ve İran'ın etrafında dönmekte olduğu söylenebilir. Fakat Türkiye yöneticilerinin bölge için model olma iddiasında olmadıklarını dile getirmeleri (Kalın, 2011b) ve İran ile de sıkı ilişkiler geliştirilmesi 1990'lı yıllardaki olayların tekrarlanmasını engellemeye yönelik bir durumdur. Buna rağmen hem Türkiye'de, hem

bölgede hem de batıdaki modellik tartışmalarında Türkiye ve İran'ın adı ön plan çıkmaktadır (Fuller, 2004; Yıldız, 2011; Alpay, 2011). Bu tartışmalarda Türkiye'nin yumuşak güç unsurları ve geçirmiş olduğu dönüşümler ile İran'ın bölgedeki nüfuzunu engelleyebileceği ve İran'ın bölgeye sunduğu Şii modeli (Altunışık, 2010: 14; Çandar, 2009: 9) dengeleyebileceği belirtilmektedir.

Modellik konusu ile ilgili ikinci tartışmanın AKP'deki gibi bir dönüşümün Ortadoğu'daki İslamcı hareketlerde görülüp görülemeyeceği ile ilgili olmakta (Nafi, 2009: 77) ve bu çerçevede "İslamcı bir geçmişi olduğu düşünülen" AKP'nin bölgedeki İslamcı hareketlere ve Arap halklarına bir esin kaynağı olabileceği belirtilmektedir (Hamzawy, 2007; Mudhon, 2011). Bu çerçevede, Tunustaki İslamcı Muhalif Lider Raşid Gannuşi'nin "İlmli İslam'ı" temsil ettiklerini ve "AKP'nin İslam ile demokrasinin birlikte olabileceğini kanıtladığını" ve "AKP'nin görüşlerine yakın olduklarını" (Tunus İçin En İyisi, 2011; Alpay, 2011) vurgulaması, ayrıca Mısır'daki Müslüman Kardeşler yöneticilerinden Dr. Eşref Abdülgaffar'ın modellerinin İran olmayacağını ve Türkiye'deki hükümetin başarılı olduğunu belirtmesi (Yıldız, 2011) AKP'nin bölgede önemli bir deneyim olarak görüldüğünün önemli kanıtlarıdır. Fakat her şeyden önce AKP'nin "İslamcı bir parti" olmadığını düşündüğümüzde dahi (Kaddorah, 2010: 116-122) bu deneyimin, bölge hareketlerine esin kaynağı olabilme ihtimaline rağmen, bölgedeki İslamcı hareketler açısından bazı sınırları olduğu söylenebilir.

AKP'yi ve Türkiye'nin siyasi sistemini Arap dünyasındaki İslamcı hareketler ve Arap devletlerinin siyasi sistemleri ile kıyaslayan Hamzawy, AKP'nin bölgedeki diğer İslamcılar gibi "İslam tek çözümdür" sloganını kullanmadığını belirtmekte, ayrıca Türkiye'nin siyasi sisteminin İslamcı hareketlerin siyasi sürece katılımını sağladığını belirtmektedir (Hamzawy, 2007; Kaddorah, 2010: 120-121). Mudhoon ise Türkiye'nin bölgedeki tek demokratik ve laik devlet olduğunu ve "Türk demokrasisinin AKP'nin ortaya çıkışını mümkün kıldığını" dikkat çekerek bölgedeki diğer İslamcı oluşumların bu olanaktan yoksun olduğunu belirtmektedir. Böylelikle dönüşüm imkanı sağlanmayan İslamcı partilerin önceden olduğu gibi geleneksel ideolojik kavramlara ve tarihi doğmalara bağlı kalmaya devam ettiğini vurgulamaktadır (Mudhon, 2011).

Modellik tartışmaları ile ilgili olarak özellikle Şubat 2011’de Mısır’daki devrimden sonra yoğunlaşan üçüncü bir tartışma ise Türkiye’de ordunun demokratik hayatta oynadığı rol ve demokrasiye ordu kontrolünde aşamalı bir şekilde geçilmesi ile alakalı gerçekleşmektedir. Bu modelin en önemli özelliği Türk ordusunun zaman zaman siyasi alana müdahale ederek hukuku ve düzeni tesis ettikten sonra kışlasına geri dönmesidir (Taşpınar, 2003: 39). Buradaki temel amaç, Ortadoğu bölgesinde gerçekleştirilen seçimlerde İslamcı bir hareketin muhtemel başarısının, batının müttefiki olan ülkeleri farklı bir yöne çevirmesine engel olmaktır (Taşpınar, 2011).

Askerin kontrolünde sürdürülecek olan “laik-demokratik” Türkiye uygulamasının uzun yıllar bölgeye model gösterilmesi bunu uygulayan ülkenin bir tek Pakistan olduğu düşünüldüğünde ve bu sistemde Müslümanların bazı sıkıntılar yaşadığı göz önüne alındığında bu sistemin tekrar dile getirilmesinin bölge tarafından memnuniyetle karşılanmayacağı tahmin edilebilir (Dağı, 2011). Bu nedenle liberal olan, İslam, demokrasi ve laiklik arasında dengeyi sağlayabilmiş ve sivil ve çok kültürlü bir vatandaşlık anlayışını kabul eden Türkiye modelinin bölge halkına ve reform isteyen kitlelere daha cazip gelebileceği söylenebilir (Taşpınar, 2003: 39). 2010 yılında gerçekleştirilen bir ankette Türkiye’nin İslam ve demokrasiyi birleştirebilen iyi bir örnek olduğunu ve Türkiye’nin bölge için model olabileceğini belirtenlerin oranının %66 oranında çıkması (Akgün ve diğ., 2011: 12) bu yargıyı desteklemektedir.

Türkiye’nin bölgede yumuşak güç olarak belirmesinin ikinci boyutu olan dış politikanın moral değerlere dayalı ve meşru olması konusuna bakıldığında ise burada da bazı uyumların olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada verilebilecek en önemli örnek Türkiye’nin uluslararası düzenin daha eşit ve daha adil olması için yürütmüş olduğu çabalar ve getirmiş olduğu eleştirilerdir. Küreselleşmenin bir güç dengesini meydana getirdiğini fakat uluslararası toplumun açıklık, adalet ve meşruluk taleplerinin devam ettiğini belirten Erdoğan, “Bu nedenle Türkiye’nin çok taraflı uluslararası kuruluşlarda dünya kaynaklarının daha adil paylaşılması amacı ile proaktif bir siyaset” izlediğini belirtmektedir (Erdoğan, 2010). Ayrıca bu çerçevede BM gibi uluslararası kuruluşların reform sürecine girmeleri gerektiğini vurgulayan Türkiye, ABD ve Batı’nın güç sorumlulukların diğer devletlerle paylaşması gerektiğini vurgulamaktadır (Kardaş, 2011). Türkiye bu amacına bölgesel örgütlerle ilişkilerini geliştirmeye ve uluslararası

kuruluşlarda etkili olmaya ve bu kuruluşlarda önemli pozisyonlar¹ elde etmeye çalışarak hem pozisyonunu kuvvetlendirmekte hem de yumuşak gücünü artırmaktadır (Yalçınkaya, 2008).

Bu tutumunu Ortadoğu bölgesine de yansıtan Türkiye bölgede kurulu bir düzenin olmamasından şikâyetçi olmakta ve bölge halkının enerjisini ortaya çıkaracak yeni bir yaklaşım ve sosyal düzenin oluşturularak bölgedeki istikrarsızlık, eğitimsizlik, istismar ve savaşların önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylelikle moral değerlere dayalı ilkeli bir dış politika izlediği belirtilen ve bölgede adalet ve eşitliği sağlamaya yönelik adımlar attığı düşünülen Türkiye'nin bölgede adalet isteyen toplumlar arasında önemi ve imajı artmaktadır (Kalın, 2010; Kalın, 2009: 87). Türkiye, 2003 Irak savaşı sırasında uluslararası meşruiyeti aradığı için bu savaşa destek vermeyerek ve İran'ın nükleer sorununda da bölgede nükleer silah edinilmesine karşı olduğunu fakat uluslararası hukukun devletlere nükleer enerji elde etme hakkını verdiğini belirterek (Ülgen, 2010) uluslararası hukuka dayalı dış politika izlemiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin Lübnan Krizinde ve Ortadoğu'daki devrimler sırasında son ana kadar bölgesel istikrarın bozulmaması için çaba göstermesi ve demokrasi isteyen halklara desteğini vermekte gecikmesi Ankara'nın bölgesel istikrar ve demokratik hareketler arasında ikilemde kaldığını göstermektedir (Demirelli, 2011; Aydıntaşbaş, 2011).

Yumuşak güç unsurlarından diğeri olan kültürel etki açısından Türkiye'nin bölgedeki rolüne baktığımızda ise Türk dizilerinin bu anlamda önemli etkisinin olduğunu görmekteyiz (Kimmelman, 2010; Khalaf, 2008). “Gümüş”, “Asmalı Konak”, “Yaprak Dökümü”, “Aşk-ı Memnu”, “Kurtlar Vadisi” ve “İhlamlar Altında” gibi diziler Arap dünyasında Türkiye'ye olan ilgiyi artırmaktadır (Kimmelman, 2010; Turkish Drama Series, 2008). Bilbassy bölgede Türk dizilerinin geldiği durumu esprili bir şekilde açıklamaktadır; “Eğer sultanlar bu durumu bilseydi hazinelerinden harcama yapmadan yakışıklı erkekleri ve güzel kadınları bölgeye göndererek Arap toplumunun kalbini

---

¹ Uluslararası kuruluşlarda görev yapan Türk diplomatlar şunlardır; İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü'nün Genel Yöneticisi Ahmet Üzümcü, Avrupa Birliği Parlamenterler Meclisi Başkanı Mevlüt Çavuşoğlu, Enerji Anlaşması Konferansı Başkanı Selim Kunalp, NATO Genel Sekreter Yardımcısı Hüseyin Diriöz, Akdeniz Birliği Genel Sekreter Vekili Yiğit Alpogan, BM Pakistan'a Yardım Genel Sekreterliği Özel Elçisi Engin Soysal, Birleşik Şehirler ve Yerel Yönetimler Başkanı Kadir Topbaş ve son olarak Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi Genel Sekreteri Halil Akıncı. “Turkey Seeks to Encompass the Compass”, *Hurriyet Daily News*, 27.12.2010.

kazanırlardı” (Bilbassy, 2010). Ayrıca Türkiye TRT-El Türkiye kanalını yaklaşık 22 ülkede yayına sokarak 300 milyon Arap nüfusuna ulaşmayı hedeflemektedir (Cheviron, 2010). Dizilerin oluşturmaya başladığı iki toplum arasındaki yakınlaşma Arap turistlerin Türkiye’ye yoğun ilgi göstermesini sağlamış (Bilbassy, 2010) ve Arapça Türk menülerindeki yerini almıştır (Türk, 2010).

Bölgeden gelen turist sayısının 2004’te yaklaşık 850 bin iken bu sayının 2008’de yaklaşık iki katına katlanarak 1.650 bin olması artan ilginin diğer önemli bir kanıtıdır (Yabancı Ziyaretçiler, 2008). Ortadoğu’da tatil için tercih edilen ilk dört ülke arasında Türkiye’nin %35 ile birinci çıkması ve bölge insanın yaklaşık %78’nin daha önce bir Türk dizisi izlediğini belirtmesi (Akgün ve diğ., 2011: 16) Arap dünyasında Türkiye’ye artan ilginin diğer önemli göstergeleridir. Erdoğan’ın her fırsatta Türkler ve Arapların “bir elin parmakları” gibi olduklarını ve iki toplumun aynı tarih, aynı kültür ve aynı medeniyeti paylaştıklarını vurgulaması (Cheviron, 2010) Arap dünyası ile kültürel bağların gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu çerçevede Erdoğan’ın gittiği Arap ülkelerinde sevgi ile karşılanması (Birand, 2010a) ve 2011 yılında CNN Arabic internet sitesinde düzenlenen “Yılın Adamı” anketinde en yakın rakibi Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad yüzde yirmi alırken Erdoğan’ın yüzde yetmiş dördlük bir çoğunlukla birinci seçilmesi (CNN’s Arabic Website, 2011) Türkiye’nin bölgede artan kültürel etkisinin önemli bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Böylelikle Türkiye’nin kültürel açıdan da bölgede etkili olmaya çalışması İran’ın bölgedeki Şii temelli kültürel etkisini dengelemesi açısından bölge ülkeleri, özellikle Suudi Arabistan, için önemli görülmektedir (Hanizadeh, 2008).

Kültürel alanda görülen bu olumlu gelişmelere rağmen tarih ve okul kitaplarında her iki toplumun birbirlerine ilişkin önyargılı yaklaşımlarının varlığının (Noureddine, 2009: 50) devam etmesi ve bazı kesimlerce TRT-El Türkiye kanalı ve Türk dizilerinin Türkleri yansıtmadığının belirtilmesi ve dizilerdeki açık sahnelerin “müstehcen” olarak değerlendirilmesi (Yıldız, 2011) Türkiye’nin kültürel etkisinin bazen ters etkiler yaptığı şeklinde açıklanabilir. Filistinli Akdemisyen El-Temmi TRT-El Türkiye kanalını önceden desteklediğini fakat sonradan yayımlanan Filmlerde “sevdiği Türkiye’yi göremediğini, hayasızlığın baskın olduğu yaşam biçiminin...lanse edilmesini” gördüğünü belirtmektedir (Temmi, 2010).

2.4. Bölge İstikrarına Yönelik Gerçekleştirilen Roller: Arabuluculuk ve Kolaylaştırıcılık

AB ile ilişkilerin geliştirilerek dış ve iç politikada reform sürecine hız verilmesi sonucu Türkiye'nin artan yumuşak güç kapasitesi ile paralel bir şekilde Ankara'nın bölgedeki sorunların çözümü ve bölgede istikrarlı bir havza oluşturabilmek amacı ile bazen arabulucu bazen de kolaylaştırıcı olarak yer almaya çalıştığını görmekteyiz. Bu kavramların dış politikada kullanılmasında uluslararası ya da medeniyetler arası, devletlerarası ve herhangi bir devlette bulunan aktörler arası olmak üzere üç önemli boyutun etkili olduğu söylenebilir. Bu üç boyutta da Türkiye'nin aktif bir şekilde yer alabilmesi son dönemde izlediği dış politika ile soruna taraf olan tüm aktörler ile iyi ilişkilere sahip olmasından ve bu aktörlerle rahatça görüşebilme ve konuşabilme özelliğinden yani *sui generis*¹ bir pozisyona sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye'nin bu pozisyonunu kullandığı alanlardan ilki BM çatısı altında yürütülen ve “medeniyetler çatışması” tezine karşı geliştirilen Türkiye ve İspanya'nın eş başkanlığını yaptığı “medeniyetler arası diyalog” oluşumudur. Birinci bölümün dördüncü alt başlığında ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, hem İKÖ'ye üye olan hem de AB ile üyelik müzakerelerine başlayan tek ülke olarak 11 Eylül saldırıları ve 2003 Irak savaşı sonrası İslam ve Batı arasında yaşanan gerilimlerin giderilmesi için Türkiye, “medeniyetler diyalogu” çerçevesinde hem batılı hem Müslüman bir ülke olarak yapıcı bir rol yürütmektedir. Yine Türkiye'nin İran ve Batı arasında yürüttüğü çabalarda uluslararası bir rol niteliğinde değerlendirilebilir.

Ayrıca Türkiye, Rusya- Gürcistan, Afganistan-Pakistan, Sırbistan-Bosna Hersek, Irak-Suriye, Suudi-Arabistan-Suriye, İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin gibi devletler arasındaki gerginliklerde sorunlu taraflarla olumlu ilişkilere sahip olan ender ülkelerden biri olması nedeni ile bu ülkeler arasındaki sorunların çözümünde de bazı misyonlar yüklenmiştir. Son olarak Türkiye Lübnan'da Şii-Sunni, Filistin'de Hamas-El Fetih ve Irak'ta Şii-Sunni gibi belli ülke içindeki guruplar ile ilişkilerini önemli bir şekilde geliştirdiği için gerektiğinde bu guruplar arasında yapıcı rol oynamıştır (Kirişçi ve diğ., 2010: 9-10; Kanat, 2010: 212; Turkey to host, 2010; Turkish PM visits, 2010; 2010: Turkey Builds, 2010). Böylelikle Türkiye soruna taraf bölgedeki ülkelerle olan iyi ilişkilerini

¹ Kendine özgü özellikleri olan ve başka bir örneği olmayan nesne anlamında kullanılmaktadır.

kullanarak “sıfır problem” çerçevesinde amaçladığı bölgesel istikrar ve barış ortamını sağlamaya (Aras, 2009: 34) yönelik adımlar atmaktadır. Bu çerçevede özellikle Ortadoğu bölgesindeki temel sorunları ki Filistin sorunu bunların başındadır, çözüm aşamasına getirmek amacı ile arabulucu, kolaylaştırıcı ve yardımcı rolleri kapsayan çeşitli inisiyatifler gerçekleştirmiştir (Aras ve Karakyapolat, 2007: 478).

Bu amaçlar ile yürütülen bazen arabulucu, bazen kolaylaştırıcı ve bazen de yardımcı olarak nitelenen rollerden önemli bir tanesi İran ve Batı ya da ABD arasında gerçekleştirilen rollerdir. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Afganistan’da Taliban’ın, 2003 Irak Savaşı sonrası Irak’ta Saddam’ın ABD güçlerince devrilmesi ile İran’ın iki düşmanından kurtulması ABD’yi (Gasiorowski, 2007: 127-130) ve bölge ülkelerini Ortadoğu’da İran’ın nüfuzuna dayalı oluşabilecek muhtemel bir Şii hilali (Black, 2007) dolayısı ile endişelendirmektedir. Bu nedenle ABD ve Batı, İran’ın nükleer enerji ya da silah elde etmesini bölge çıkarları açısından tehlikeli olarak görmektedirler (Salem, 2008: 1-23). Diğer taraftan İran ise nükleer enerji elde etmeyi, rejiminin devamı olarak yani bir “beka” sorunu olarak değerlendirdiği için yaşanan krizlere rağmen bu yöndeki çabalarına devam etmektedir (Özcan, 2006a: 3-52).

Böyle bir zor durumda İran’ın nükleer silahlara sahip olmasına karşı çıkan Türkiye, Batı ile paralel bir tutum sergilerken (Larrabee, 2010b: 36) diğer taraftan ekonomik ve askeri önlemlerin bu sorunu çözmeyeceğini aksine daha da kötüleştireceğini belirterek İran’ın görüşlerine yakın bir tutum sergilemiştir (Fitzpatrick, 2010: 86; Poyraz, 2009: 7). Ayrıca 1970 yılındaki Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (NPT) anlaşmasına göre her ülkenin enerji ihtiyacını sağlamak amacı ile nükleer enerji üretebileceğini belirten Türkiye bu anlamda batının eleştirilerine de karşı çıkmıştır (Ülgen, 2010: 4-15). İki tarafın diyalog yolu ile bu soruna çözüm bulmasını isteyen ve “güvenilir” partner (Bağcı, 2008) olarak görülen Ankara, tarafların birkaç kez bir araya gelmesini sağlamış (Uygur, 2008: 6; İran’dan ABD’ye, 2008) ve Obama yönetiminin Ankara’ya ve Brezilya’ya ulaştırdığı ve İran ile anlaşma koşullarını belirttiği mektubu üzerinden İran ile görüşmelere başlamıştır (Davutoğlu: Tahran Anlaşmasının, 2010).

Nihayetinde Türkiye bu mektup çerçevesinde Brezilya ile birlikte 17 Mayıs 2010 tarihinde İran’ı Tahran Anlaşmasını imzalamaya (El-Labbad, 2010) ikna etmiş fakat ardından 9 Haziran 2010 tarihinde ABD’nin girişimi ile 1929 nolu BM Güvenlik

Konseyi kararı ile İran'a getirilen yaptırımlara engel olamamıştır. Yaşanılan bu gelişmeler sonrasında ABD'nin başına Obama'nın gelmesi ile başlayan ve kısa süren Türkiye-ABD arasındaki "altın dönem" sona ermiş ve iki müttefik bir dönem sıkıntılı ilişkiler yaşamıştır (Küçükkaya, 2010). Diğer taraftan İran ile ilişkiler daha da gelişmeye başlamış ve İran Türkiye'yi bu sorunda masada görmek istediğini belirtmiştir (İdiz, 2010b). Fakat bundan sonraki süreçte Türkiye taraflar arasında "arabulucu" ya da "kolaylaştırıcı" olarak değil tarafları bir araya getiren bir devlet olarak yer almıştır (İdiz, 2010a).

11 Eylül olayları sonrasında yaşanan gelişmeler nedeni ile uluslararası izolasyondan kurtulmak isteyen Suriye, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve gelişen ilişkilerden faydalanmak isteyen Türkiye ise Suriye-İsrail arasındaki uzun yıllardır süren sorunu çözmek amacı ile tarafların onayını alarak arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık çabalarına başlamıştır (Aras, 2009: 36). Bu görüşmelerin çerçevesini, İsrail'in 1967 savaşında ele geçirdiği ve 1980'de ilhak ettiği Golan Tepeleri'ni Suriye ile yapılacak barış karşılığında bu ülkeye iade etmesi oluşturmaktaydı (Hale, 2009: 152). Böylelikle uluslararası izolasyonunu kırmak ve Batı'ya barış için gerçek bir dost olabileceğini göstermek isteyen Suriye ile barış görüşmeleri neticesinde Suriye-Hizbullah bağlantısını zayıflatmak isteyen iki taraf 2004 yılından itibaren görüşmelere başlamıştır (Kirişçi ve diğ., 2010: 9).

Fakat 2004 yılında başlayan bu görüşmeler, İsrail'in 2006 yılında Lübnan'a yaptığı saldırılar, 2007 yılında Suriye'nin Dayr Al Zur bölgesindeki bir askeri tesisi bombalaması ile sürekli kesintiye (Kirişçi ve diğ., 2010: 9) uğramıştır. 2008 yılında Türkiye'nin denetiminde İsrail'den Shalom Turjeman ve Yoram Trubovitz ile Suriye'den Riyad Dawudi arasında görüşmeler tekrar başlamış ve dördüncü toplantıdan (Bengio, 2009: 50-51) taraflar umutlu bir şekilde çıkarak "beklediklerinden daha fazla ilerleme sağladıklarını" dile getirmişlerdir. Fakat aynı tarihte İsrail'in Gazze'ye saldırılara başlaması ile Suriye süreçten çekildiğini belirtmiştir. Bu saldırının İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Ankara ziyaretinden kısa bir süre sonra gerçekleşmesi Ankara'nın İsrail'e tepki göstermesine yol açmıştır (Kirişçi ve diğ., 2010: 9).

Bu durumu kendisine yapılan bir "saygısızlık" olarak değerlendiren Türkiye İsrail'e yönelik tutumunu sertleştirmiştir (Hale, 2009: 149). Sonrasında ise İsrail ile yaşanan

Davos ve Alçak Koltuk gibi krizler Türkiye'nin bu sorundaki arabuluculuk rolünün "koma"ya (Türkiye'nin Arabulucu, 2011) girmesine yol açmıştır. Esad'ın 2009 yılında İsrail ile görüşmelere kalındığı yerden devam edilebileceğini bildirmesi ve Türkiye'nin tarafların istemesi halinde tekrar devreye girebileceğini belirtmesine rağmen 2009 yılında kurulan Benyamin Netanyahu hükümetinin isteksizliği nedeni ile görüşmeler gerçekleşmemiştir (Hale, 2009: 152). Esad bu sorunda özellikle Türkiye'nin arabulucu olarak yer almasını istemekte ve Ankara'ya bölgedeki öneminin İsrail ile iyi ilişkilere sahip olmasından geçtiğini hatırlatmaktadır (Özkök, 2010). Esad'ın bu isteğine rağmen İsrail tarafı Türkiye'nin sorundaki "tarafsızlığını" yitirdiğini belirterek bu fikre karşı çıkmaktadır (Netanyahu: Erdoğan'ı, 2009).

Bir devlet içinde bulunan aktörlerle ilgili olarak son dönemde Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı ama çoğu arabulucu inisiyatif gibi başarısız olan diğer bir girişim ise Ocak 2011'de Lübnan'da ortaya çıkan hükümet krizi ile ilgilidir. Lübnan'da hükümet krizi BM'de sürdürülen Refik Hariri suikastında Şiilerin adının geçmesi ile başlamış ve Hizbullah gurubu hükümetin bu araştırmaya olan desteğini çekmesini istemiştir. Refik Hariri'nin oğlu ve Lübnan'ın Sünni Başbakan'ı Saad Hariri ise Hizbullah'ın bu teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine Hizbullah yanlısı 11 bakan istifa ederek hükümetin dağılmasına ve Lübnan'da krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Suudi Arabistan'ın Lübnan Başbakanı'na ve İran ile Suriye'nin ise Hizbullah gurubuna destek vermesi nedeni ile sorun bölgesel bir nitelik kazanmıştır (Türkiye Arabuluculuk Faaliyetlerini, 2011).

Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Katar Dışişleri Bakanı Hamid Casim Bin Cabir El Tani hemen devreye girerek Suriye-Suudi Arabistan girişimi temelinde muhalefetteki Hizbullah Lideri Nasrallah ve Sunni iktidar ile iki gün boyunca görüşmelerde bulunmuştur. Ayrıca Başbakan Erdoğan bu sorun ile ilgili görüşmelerde bulunmak için Suriye'ye giderek burada Katar, Suriye ve Türkiye arasında gerçekleşen toplantıya katılmış (Türkiye'nin Arabulucu, 2011) ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ile de telefonla görüşerek sorunun çözülmesi için İran liderinden sorunun tarafları ile görüşmesini talep etmiştir. Bu çabalara rağmen Katar ve Türkiye "yaptıkları tekliflere yönelik oluşan bazı çekincelerden dolayı" girişimlerini askıya alma kararı alarak ülkelerine dönmüşlerdir.

Yukarıda sayılan girişimlerden de anlaşılacağı üzere sorun çözücü ya da arabulucu rolleri Türkiye'nin dış politikasında bir "sektör" konumuna gelmiş (Kohen, 2010) ve Ankara'nın bu yönde yoğun çaba sarf etmeye çalışması, her zaman olmasa da, sorunlu ülkeler ile kendisi arasındaki ticari, siyasi ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumun Türkiye'ye diğer önemli bir katkısı ise Ankara'nın bölge genelinde artan rolü ve önemi olmuştur (Yılmaz ve Öniş, 2009: 18-19; Alsharif, 2008). Türkiye'nin Arap dünyasında barışın sağlanmasına ne derecede olumlu katkı yaptığı sorusuna bölge halkının %76'sının ve Türkiye'nin Arap dünyasında daha büyük rol alması ile ilgili soruya %77'sinin olumlu cevap vermesi Türkiye'nin bölgede gerçekleştirmiş olduğu girişimlerle önemini artırdığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir (Akgün ve diğ., 2011: 18-19).

Ayrıca Türkiye, Irak-Suriye, Suudi Arabistan-Suriye arasında arabulucu olarak yer alarak geçmişe kıyasla bu ülkelerle olan ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerinde önemli gelişmeler gerçekleştirmiştir. Yine Pakistan-Afganistan örneğinde görüldüğü gibi Türkiye sorunlu taraflar arasında önemli bir pozisyonda yer alarak (Turkey to host, 2010) taraflarla olan ilişkilerini geliştirmeyi başarabilmiştir. Diğer taraftan bazen bu durumun aksine bir gidişat ortaya çıkmaktadır. İran-Batı, İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin sorunlarında Türkiye'nin oynamaya çalıştığı yapıcı rolün zaman ile aleyhine döndüğü ve sorunun tarafı şeklinde algılanmaya başlandığını görmekteyiz.

Bugünkü durum itibari ile Türkiye, Suriye, İran ve Filistin ile ilişkilerini her alanda geliştirmekteyken sorunun diğer tarafları olan İsrail ve Batı ile ilişkilerde yaşanan gerginlikler ortada bir çelişkinin olduğunu doğrulamaktadır. Önceleri İran sorununda "güvenilir" bir partner olarak görülen Türkiye, BM'de İran'a ekonomik yaptırımlar getiren pakete hayır demesinin de etkisi ile Batı tarafından şüphe ile karşılanmaya ve İran'ı "savunan" ve bu ülke ile "hareket eden bir devlet olarak değerlendirilmeye" başlanmıştır (Ergin, 2010; Ama Yaptırım, 2010). Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri Suriye'nin aksine daha da kötüleşmeye başlamış ve Türkiye arabuluculuk rolü bir yana sorunun bir tarafı haline gelme riski ile karşı karşıya kalmıştır (Bengio, 2009; Ulutaş, 2009b: 1-13).

Aynı endişe İsrail-Filistin arasındaki arabuluculuk rolünde de dile getirilmektedir. İç siyaset unsuru olarak da kullanılmaya başlanıldığı belirtilen Filistin sorununda

Türkiye'nin artık yapıcı bir rol oynamaktan ziyade taraflardan birinin sözcüsü durumuna geldiği belirtilmektedir (Türkiye Ortadoğu'da Güçleniyor, 2010). Sonuç olarak her ne kadar bölgede Türkiye'nin yapıcı bir rol oynaması olumlu karşılansa da tüm inisiyatifler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye tarafların birbirlerine olan mesajlarını iletmede önemli bir rol oynamasına rağmen bu durumun bölgesel sorunların çözümü için gerekli somut sonuçları elde etmekten uzak olduğu söylenebilir. Bu anlamda Türkiye'nin Irak'taki Şii'leri seçim sürecine dahi etmek dışında somut bir sonuç elde edemediği görülmektedir (Abramovitz ve Barkey, 2009: 4). Bu çerçevede Davutoğlu'nun dünyanın her yerinde aktif olma çabasını biraz fazla ama umutlu bulan Howeidy'nin tespitleri önemlidir (Yıldız, 2011):

“Güçlü bir ülke olabilirsiniz ama dünyada bir numara değilsiniz. Bazı şeylerin abartılmaması önemli...Evet sorunlarla ilgileniyor olabilirsiniz ama henüz hiçbirşey çözmediniz...Türkiye'den Afrika'da, dünyanın öbür ucundaki problemleri çözmesi beklenmiyor. Ama Türkiye'nin artan rolü memnuniyet yaratıyor.”

2.5. Türkiye'nin Değişen Filistin Politikası ve İsrail ile İlişkiler

Türkiye'nin Filistin politikası dış politika davranışlarının da ötesinde iç politikaya, sosyal dengelere ve devlet-toplum ilişkilerine de önemli etkisi olan bir durumdur. Bu çerçevede Ortadoğu ile ilgili diğer sorunlardan farklı olarak Filistin sorununun Türk toplumunun büyük kısmınca takip edildiği görülmektedir. Bu ilginin asıl nedenini ise bu toprakların eski bir Osmanlı toprağı olması ve Kudüs ve El-Aksa gibi İslamiyet açısından önemli olan toprakların burada bulunması ile açıklanabilir (Aras, 2004: 49-54). Bu nedenle 2000 yılında yapılan kamuoyu yoklamasında Türklerin yüzde 63'ü, Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın kendileri için önemli olduğunu belirtmiş, yüzde 60'ı da Filistin halkının korunması için Türkiye'nin daha aktif bir rol oynaması gerektiğini ifade etmiştir (Fuller, 2008: 216). Bu nedenle Türkiye kamuoyu hükümetin bu bölgeye ilişkin politikasını dikkatlice izlemektedir.

Birinci bölümün beşinci alt başlığında açıklandığı gibi, Cumhuriyetin kurulması ile başlayan süreçte Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin mesafeli devam etmesi, Filistin sorununa ilişkin yaklaşımında temelini oluşturmuştur. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 1964'te kurulmasına kadar Türkiye'nin bu soruna yaklaşımı genel Arap politikasının bir sonucu olmaktaydı. Türkiye'nin, soğuk savaşın henüz başladığı bir

dönemde 30 Kasım 1947'deki BM Genel Kurulunda yapılan oylamada Filistin'in bölünmesine Araplarla birlikte karşı çıkması Ankara'nın 1949-1964 yılları arasında Batı ile birlikte hareket etmesi ile değişmeye başlayan Ortadoğu politikasına (Robins, 1991: 75) bir istisna olarak görülebilir. Bu durumun en net örneğini Türkiye'nin 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i ayrı bir devlet olarak tanımada görmekteyiz. İsrail'in Türkiye tarafından tanınması Arap toplumlarınca Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların Türklere yaptığı "ihamet" in misillemesi olarak değerlendirilmiş ve Türkiye Arapların düşmanı İsrail ile hareket eden bir devlet olarak görülmüştür (Bengio ve Özcan, 2001: 57).

Her ne kadar bundan sonra başlayan süreçlerde Türkiye Süveyş Krizi esnasında İsrail ile olan diplomatik temsil seviyesini düşürmeye ve 1960'lı yıllarda Kıbrıs sorununda ihtiyaç duyulan destek ve 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeni ile Araplara yaklaşıp da hiçbir dönem İsrail ile ilişkilerini kesmemiş (Ulutaş, 2010: 3) ve İsrail ile Araplar arasında dengeli bir tutum izlemeye çalışmıştır. Diğer taraftan 1964 yılında kurulan FKÖ, 1970'li yıllardan itibaren dünya sahnesinde tanınmaya başlamış ve bu yeni şartlarda Türkiye'de FKÖ ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. BM'de Filistin yanlısı bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye Ekim 1979'da FKÖ'nin Ankara'da bir büro açmasına izin vermiştir (Robins, 1991: 78-79). 1980'li yıllarda Özal'ın iktidara gelmesi, İsrail'in Kudüs dahil işgal ettiği toprakları ilhak ettiğini ilan etmesi ve 1987 yılında İntifada'nın başlaması ile Ankara'nın İsrail ile ilişkilerinin kesilmesine yol açmış ve Türkiye, Araplarla ve Filistinlilerle birlikte hareket etmiştir (Aras, 2004: 58-59).

Yakınlaşma politikası sonucu 1988'de Filistin'in bağımsızlığını tanıyan ilk NATO üyesi olan Türkiye 1990'lı yıllarda İsrail-Ürdün, İsrail-Filistin barış anlaşmaları ve genel olarak İsrail ile Arap dünyası arasında başlayan barış görüşmeleri nedeni ile hem İsrail ile hem de Filistin ile ilişkilerini elçilik seviyesine çıkarmıştır. Fakat 1990'lı yıllarda Türkiye İsrail'e daha fazla yakınlaşırken bu sefer Araplarla olan ilişkisinde önemli gerilimler yaşamaya başlamış ve bu durum Türkiye'nin 1950'li yıllarda Bağdat Paktı nedeni ile Arap devletleriyle yaşadığı gergin ortamı hatırlatmıştır (Aras, 2004: 59-60). Böylelikle ordunun iç ve dış politikada tehdit algılaması üzerine artan etkisi nedeniyle Türkiye'nin İsrail ile ekonomik, siyasi ve eğitim alanında ilişkileri artmış ve iki ülke bu alanlarda önemli anlaşmalar imzalamıştır (Ulutaş, 2009b: 4-5). Robins iki ülke arasında

1990'lı yıllarda oluşan yakınlaşmayı dört faktör ile açıklamaktadır: Türkiye ve İsrail elitleri arasındaki doğal benzerlik; İsrail'in, özellikle ABD'deki Yahudi Lobisi ile, Türkiye'ye bazı alanlarda verebileceği yardımlar; Türkiye'ye özgü Yahudi toplumunun hem İsrail hem de Türkiye'de ortaya çıkması ve iki ülke arasında giderek artan ticari ilişkiler (Robins, 1991: 83-85).

Fakat 2000'li yıllarla birlikte ilişkilerin tonu tekrar İsrail'in Filistinlilere olan davranışı üzerine ayarlanmaya başlandığı için Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginlikler ortaya çıkmıştır. Eylül 2000 tarihinde İkinci İntifada'nın başlaması, İsrail'in Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'a müdahalesi ve Batı Şeria'daki Cenin mülteci kampına İsrail'in yapmış olduğu müdahale gibi nedenlerle, Türkiye kamuoyunun hassasiyetleri yükselmiş ve Başbakan Ecevit İsrail'in yaptığı saldırıları “soykırım” olarak nitelerken (Özcan, 2006b: 339; Ulutaş, 2010: 5) laik karakterli olan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer “İslam Dünyası... Filistinli kardeşlerimize karşı girişilen şiddet eylemlerinden derin üzüntü duymaktadır” şeklinde açıklama yapmıştır (Fuller, 2008: 216). 2000'li yıllarda gelişmeye başlayan Türkiye'nin Filistin yanlısı ve İsrail'i sert bir şekilde eleştiren tutumu PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve PKK'nın etkisizleştirilmesi, 1999 yılında AB'nin Türkiye'ye adaylık statüsünü vermesi ve İran, Suriye ve Yunanistan gibi 1990'larda sorunlu ilişkilere sahip olduğu ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesi neticesinde dış politikada “öncelikle güvenlik” anlayışının etkisini yitirmesi ile açıklanabilir (Jung, 2005: 12).

AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte Ecevit döneminde sürdürülen Filistin yanlısı politikanın artarak devam ettiği ve bu durumun kaçınılmaz olarak Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz bir atmosfere soktuğu söylenebilir. AKP döneminde özellikle Gazze'de yaşanan olaylara dikkat çekilmiş ve İsrail'in bu bölgeye düzenlediği saldırılar ve uygulamakta olduğu ambargo Gazze'yi “açık cezaevi”ne dönüştürmek şeklinde değerlendirilmiştir (Dleh, 2010). Erdoğan'ın 2004'te önce Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'in daha sonra da yerine geçen Abdülaziz Al Rantissi'nin suikaste kurban gitmesini “devlet terörü” olarak nitelemesi bunun açık göstergesidir. Bu süreçte gerilen ilişkiler hem Türkiye'nin söylem değişikliğine gitmesi hem de İsrail'in 2005 yılında Gazze'den çekilme kararı ile düzelme yoluna girmiştir (Aytürk, 2009: 60). Bu atmosferde 2005'te Dışişleri Bakanı Gül ve Başbakan Erdoğan İsrail'e resmi ziyaret

düzenlemiş ve bu ziyarette Erdoğan anti-semitizmi bir insanlık suçu ilan ederek İsrail ile ilişkilerin önemini altını çizmiştir (Tür, 2006: 158-159). Fakat Ocak 2006 seçimlerinden sonra seçimlerden galip çıkan Hamas lideri Halid Meşal'ın Ankara ziyareti iki ülke arasındaki ilişkileri kısa süreliğine sarsmıştır (Larrabee, 2010b: 43).

Aslında temel referansları anti-semitizm olan Milli Görüş çizgisinden gelen AKP yönetiminin 2002'de iktidara gelmesi İsrail ile ilişkileri bir *litmus testi*¹ haline dönüştürmüştür. Fakat AKP yönetimi iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesi için yoğun çaba sarf etmiş (Özcan, 2006b: 347-350) ve bu şekilde bir algıyı kısa zamanda aksi yönde değiştirmiştir. Fakat AB süreci ile dış ve iç politikada görülen demokratikleşme süreci sonucu kamuoyunun dış politikada artan etkisi ve Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümü için yerine getirmeye çalıştığı çabalar İsrail'in bölgede sert güç odaklı tutum benimsemesi (Bacık, 2009: 34; Seale, 2010) nedeni ile iki ülke siyasi ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Türkiye'nin değişen dış politika retoriğini anlamakta güçlük çeken İsrail ise bu değişimi "AKP'nin İslami kimliğinde aramaya" çalışmaktadır (Kuloğlu, 2010: 6; Kabalan, 2010).

İsrail'in Aralık 2008-Ocak 2009 tarihlerinde üç hafta boyunca Gazze'ye saldırı düzenlemesi ile iki ülke geri dönülemez bir biçimde krizler dizisinin içine girmiştir. Bu saldırıyı "insanlığa karşı bir suç" olarak niteleyen Erdoğan "Filistinli çocukların kanının yerde kalmayacağına" işaret ederek aslında Davos'ta yaşanılacakları haber vermekteydi (Başbakan Erdoğan: İsrail, 2009). 29 Şubat 2009 günü Erdoğan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez ile bir tartışmaya girerek İsrail'in Gazze'de yaptıklarını "barbarca" hareketler olarak nitelemekteydi (Hale, 2009: 149). Bu yaşanan gelişmeler sonrasında Türkiye'de anti-İsrail ve anti-semitik duyguların yükseldiği söylenebilse de (Bengio, 2009: 52), AKP iktidarı Yahudi halkından ziyade eleştirilerini İsrail hükümetine yönelttikçe ihtiyatlı tutumunu devam ettirmiştir. Bu süreçten sonra "Alçak Koltuk Krizi", "Kurtlar Vadisi Filistin" ve "Ayrılık" filmleri gibi olaylar nedeni ile iki ülke arasındaki ilişkiler bir türlü düzelememiştir (Ekşi, 2010; Laçiner, 2010).

Çoğunlukla Gazze nedeni ile başlayan 1990'lı yılların eski iki müttefiki arasındaki gerilimler yine Gazze'ye insani yardım getiren gemilere İsrail'in saldırması ve 8 Türkün

---

¹ Bu tabir burada, önemli bir sınav anlamında kullanılmıştır.

burada hayatını kaybetmesi ile kesilme noktasına gelmiştir. Bu vakayı “Türkiye’nin 11 Eylül’ü” olarak değerlendiren Ankara, derhal büyükelçisini geri çekmiş ve İsrail’in katılacağı askeri harekât planını iptal edilmiştir (Turkish PM vows, 2010). İsrail’den bu olay sonrasında ilişkilerin eski haline dönmesi için Özür, Tazminat, Uluslararası Soruşturma ve Gazze’deki Ambargonun derhal kaldırılması şartlarını yerine getirmesi istenmiş, aksi takdirde bölgede yalnızlığa (Aydıntaşbaş, 2010a) sürükleneceği ve Türkiye ilişkilerinin asla eskisi gibi olmayacağı ifade edilmiştir. Böylelikle İsrail Erdoğan için “Ortadoğu’da barışın baş tehdidi olarak görülürken”, İsrail Dışişleri Bakanı Liberman Erdoğan’ı “İslam Dünyasında isim yapmaya çalışmakla” suçlamıştır (İsrail’le Polemikte, 2010).

Bu kriz sonrası Gemi saldırısında yaşananları araştırmak için uluslararası bir komisyon kurulmuş ve İsrail bu komisyona katılacağını belirterek geri adım atmıştır. Sonrasında İsrail hükümeti krizin aşılması amacı ile Ticaret Bakanı Ben-Elizer’i Davutoğlu ile görüşmesi için Paris’e göndermiştir (Liberman İsrail’i Temsil, 2010). İsrail’de çıkan yangın sonucunda Türkiye’nin acilen bu bölgeye iki yangın uçağını göndermesi iki ülke arasındaki görüşmelerin tekrar başlamasını sağlamıştır. Fakat tüm bu olumlu girişimler İsrail’in gemi saldırısı nedeni ile yaşanan olaylardan üzüntü duyduklarını belirtebileceklerini fakat resmi bir özür dilemeyeceklerini belirtmesi ve Ankara’nın resmi özür ısrarını sürdürmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır. Gelinek noktada halkın %63,6’sının İsrail ile ilişkilerin dondurulmasını istemesi ve en büyük tehdit sıralamasında İsrail’in %23,7 ile ikinci sırada gelmesi siyasi ilişkilerin yanında toplumsal ilişkilerin de bozulma riski olduğunu göstermektedir (Sencar, 2010: 32-35).

Diğer taraftan ironik bir şekilde Türkiye ve İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler her yıl hatta her ay, istisnalar hariç, artarak devam etmiştir. Örneğin Gemi Saldırısının yapıldığı 2010 Mayıs ayında İsrail’e ihracatımız yaklaşık olarak 153 bin dolar civarındayken, Haziran ve Temmuz aylarında sırası ile önce 160 bin dolara sonra ise 170 bin dolara yükselmiştir (Ülkelere Göre İhracat ve İthalat, 2010-C). Davos krizinin hemen ardından İsrail Genelkurmay Başkanı’nın 15 Mart 2010 tarihinde Türkiye’ye resmi ziyaret düzenlemesi ve “Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile ilişkilerimiz her zaman iyi olmuştur” şeklinde düşüncelerini aktarması askerden-askere ilişkilerin siyasi gerginlikten pek etkilenmediğini göstermektedir (Bila, 2010b). İki ülke ilişkilerinin

bozulmasının iki taraf açısından bazı sonuçları olduğu görülmektedir. Öncelikle Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin bozulması İsrail'in en önemli müttefiki Amerika ile de ilişkilerinde bazı sıkıntılar ortaya çıkarmıştır (Küçükkaya, 2010).

Amerikan Kongresi'ndeki İsrail'in bazı politikacı dostları Türkiye'yi sözde "Ermeni Soykırımı"ı tanımakla tehdit etmiş ve başta Erdoğan'a "cesaret ödül"ü vermiş olan İftira ve Karalama ile Mücadele Birliği (Anti Defamation League-ADL) ve Amerikan Yahudi Komitesi (American Jewish Committee-AJC) gibi Yahudi örgütleri, AKP heyetleri ile görüşmeleri reddederek Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini düzelttiği takdirde görüşmelere tekrar başlayacaklarını bildirmişlerdir ('Ermeni Soykırımı'ı Tanımanın, 2010). Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin özellikle 1990'lı yıllardan sonra ABD'deki Ermeni ve Yunan lobilerinin Türkiye karşıtı kararlarının ve politikalarının Amerikan Kongresi'nde kabul görmemesi için denge unsuru olarak kullanılan Yahudi lobileri İsrail ve Türkiye arasındaki son gelişmeler neticesinde pozisyonunu değiştirmeye başlamıştır. Diğer önemli bir sonuç ise İsrail'in, Türkiye ile yaşadığı gerginlikler dolayısı ile Yunanistan başta olmak üzere Romanya ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme stratejisini benimsemesidir.

Bu çerçevede İsrail ve Yunanistan arasında askeri işbirliğinin dahi gelişmekte olduğunu görmekteyiz (Ankara-Tel Aviv Tension, 2010). Ayrıca yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin arasında arabulucu rolü oynama imkânı da ortadan kalkmıştır. Türkiye'nin ise İsrail'e karşı haklı duruşu BM'nin Gemi Saldırısını araştırmak üzere kurmuş olduğu komisyonun yayınladığı ve İsrail'in saldırısını "orantısız" ve "hukuk dışı" gören rapor ile doğrulandığı (BM: İsrail'in Mavi Marmara, 2010) söylenebilir. Yaşanan gelişmeler neticesinde Erdoğan'ın "herkes sussa bile Türkiye'nin susmayacağını" (Bostan, 2011) belirterek İsrail'i sert bir şekilde eleştirmeye devam etmesi bazı gözlemcilerin Erdoğan "İslam dünyasının vicdanı" olmuştur yorumunu yapmasını sağlamıştır (Nureddin, 2010). Bu doğrultuda bölgede en beğenilen lider sıralamasında Erdoğan'ın 2008'de %0 ve 2009'da %4 olan oranının 2010'da %20 olarak birinci sıraya yükselmesi (Telhami, 2010: 66) ve Arap kamuoyunda Türkiye'ye artan ilginin İsrail ile yaşanan gelişmelerin ve Erdoğan'ın Gazze ve Filistin tutumunun doğrudan bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Her ne kadar Erdoğan Türkiye'nin Filistin sorununu Arap kamuoyunu etkilemek amacı ile kullandığı eleştirilerine sert çıkarak “durumdan vazife çıkarmıyoruz” dese de (Erdoğan: Filistin Sorunundan, 2010) 2010 yılında %30 oranı ile bölgedeki en önemli sorun olarak görülen İsrail-Filistin sorununda (Akgün ve diğ., 2011: 9) Türkiye'nin tutumu bölge halkının Türkiye'ye yönelik algısının değişmesini sağlamıştır. Bu durum son dönemde Arap kamuoyunda Türkiye ile ilgili yapılan yorumlarda da açıkça görülmektedir. İsrail'in gemi saldırısı sonrasında Nawfal, “Türkiye'nin artık Batı'nın Truva atı olarak düşünülmemeyeceğini” belirtirken, bir başka analist Badrakhan, “Arap rejimlerinin İsrail'e ilişkin tutumlarının aksine, Türkiye'nin bölgedeki politikalarının Arap Sokağı için önemli” olduğunu belirtmektedir. Al Kuds Al Arab'ın editörü Attwan ise farklı bir noktaya dikkat çekerek “Türkiye'nin Arap dünyasında önemli bir rol oynayabilmek amacı ile Filistin sorunun en iyi yol olduğunu fark ettiğini” belirtmektedir (Keyrouz, 2010). El-Khazen de “İran ve Türkiye'nin Filistinlileri destekleyerek Atlantik'ten Körfez'e kadar popülarite elde ettiklerini” belirterek (El-Khazen, 2010) Attwan ile paralel bir yorum getirmektedir.

Kabalan ise “İsrail'in, Türkiye'nin önemli bir rol aldığı bölgedeki yeni düzeni anlayamadığını ve Türkiye'yi ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğünü” belirtmektedir (Kabalan, 2010). Türkiye'nin “60 yıl boyunca Batı ve İsrail'e karşılığı ödenmeyecek hizmetler” sunduğunu belirten Nureddin ise bu durumun “Arapların düşmanlığını çekmek dışında” bir faydasının olmadığını savunmaktadır (Nureddin, 2010). Erdoğan'ın bölgede reddedilmeyecek bir saygınlık kazandığını belirten diğer bir yorumcu ise, Türkiye'nin bu durumla birlikte bölge ülkeleri ile ticari ve siyasi ilişkileri geliştirebildiğini (Turkey's Western Gaze, 2010) belirtmektedir. Gelişmelere farklı bir açıdan yaklaşan Mukkaled ise, Arapların, Türkiye'nin İsrail'e karşı elde etmiş olduğu diplomatik zaferi kutlamasının, Türkiye ile İsrail arasında var olan diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerin gerçekliğini reddetmek anlamına geldiğini belirterek (Mukkaled, 2010) önemli bir uyarı yapmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

AKP'nin kurucu kadrosunun, MGH'den başlayarak günümüze kadar önemli dönüşümler geçirdiği söylenebilir. Tepe yönetiminde görülen söz konusu dönüşümler, hem AKP'nin siyasi kimliğini hem de Türkiye'nin dış ve iç politikasını önemli oranda etkilemiştir. Bu bağlamda, Türk siyasi hayatındaki deneyimlerinden çıkardıkları dersler, AB süreci, MÜSİAD'ın dünya ekonomisine entegre olmak istemesi gibi faktörler, ulusal alanda yaşanan değişimler, 11 Eylül olayları, 2003 Irak savaşı ve uluslararası alanda meydana gelen farklılaşmalar AKP'nin siyasi kimliğinin belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, meşruiyet arayışı, dünya gerçeklerini anlama ve evrensel değerlerin farkına varılması gibi pek çok faktörün etkili olduğu bu dönüşüm neticesinde AKP yönetimi Türkiye siyasi tarihine “muhafazakâr demokrasi” kavramı ile birlikte yeni bir söylem ve eylem getirmiştir.

Evrensel ve yerel değerlerin birleştirilmesi, statüko anlayışı yerine evrimci bir değişimin benimsenmesi şeklinde değerlendirilen bu terimin AKP'nin iç ve dış politikasında belli etkileri olduğu söylenebilir. Bu kavramın tercih edilmesindeki belirleyici etken ise bir taraftan “demokrasi” vurgusu ile medya, ordu ve yargı gibi kurumların tepkisinin çekilmemesi ve AKP'nin “İslamcı” bir parti olmadığına işaret edilmesi, diğer taraftan “muhafazakâr” kavramı ile İslami eğilimi yüksek kesimlerin desteğinin sürdürülmesinin istenmesidir. Bu şekilde bir siyasi hareket olarak Türkiye'de tüm kimliklere hitap ederek kimlik krizini aşma amacı taşıyan AKP'nin aslında kendisinin önemli ikilemler ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Her kesim için demokratik özgürlüklerin genişletilmesi gerektiğini vurgulayan AKP yönetiminin zaman zaman bunu dini özgürlüklerle sınırladığının düşünülmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca liberal piyasa sistemini savunmasına rağmen alkollü içki tüketimi konusunda gösterdiği tutum, AKP yönetiminin yaşadığı diğer ikilemdir. Liberalizm-Muhafazakârlık arasındaki söz konusu zıtlığın yanı sıra, önceleri “Kürt Açılımı” sonradan “Demokratik Açılım” sürecinde görüldüğü gibi AKP'nin Türk ve Kürt milliyetçisi olduğu düşünülen milletvekilleri arasında da bir gerilimin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çerçevede muhafazakâr demokrasi kavramının bu kimlik krizini gizleyen bir simge olarak düşünüldüğü söylenebilir. Bu ikilemlere rağmen “merkez sağ”

parti olmayı amaçlayan AKP'nin bu tür kırılmalardan çıkabildiğini ve birliğini koruyabildiğini görmekteyiz.

Böylelikle kuruluşundan itibaren kırılmalardan bir denge üzerinde duran bu siyasi hareket, İsrail ile ilişkilerini geliştirirken ve “türban, öncelikli gündem maddemiz değil derken” dini kesimlerle önemli sorunlar yaşamaktadır. Diğer taraftan, İran ve Hamas gibi Batı tarafından terörist örgüt olarak görülen “İslamcı” örgütlerle ilişki geliştirirken de, laik ve ulusalcı kesimlerle karşı karşıya gelmiştir. Buna rağmen 12 Haziran 2011 itibari ile yaklaşık dokuz yıldır iktidar partisi olarak devam eden AKP'nin bu dengeyi kollayabildiğini ve başarılı bir şekilde sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca iktidarda kaldığı dönemde her ne kadar Ortadoğu ile ilişkilerde daha fazla yoğunlaşma görülse de Türkiye'nin çevresindeki her bölge ile hatta Latin Amerika ve Afrika ile de ticari, siyasi ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi, içte var olan bu ayrışmanın giderilmesi ve Türkiye'nin yaşadığı kimlik krizinin aşılması amacı ile kullanıldığı söylenebilir.

Her ne kadar dış ticaret konusunda Türkiye'nin gelişen ve dinamikleşen ekonomisine paralel olarak tüm bölgelere yayılan ve çeşitlenen bir gelişme söz konusu olsa da Türkiye'nin dış politikasında olduğu gibi dış ticaretindeki temel yönelim AB olmaya devam etmiştir (Babacan, 2010). Bu durum AKP'nin İslamcı olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. AKP'nin “İslamcı” olarak tanımlanmasını güçleştirebilecek diğer husus da AB ile ilişkiler konusunda ortaya çıkmaktadır. “İslamcı” olarak tanımlanan diğer partilerin aksine AKP küresel ekonomi ile bütünleşmek ve AB'ye üye olabilmek amacı ile özellikle 2005 yılına kadar yoğun bir çaba sarf etmiştir. AKP'nin AB'ye yönelimindeki temel amacının iç ve dış alanda meşruiyet sahibi olmak olduğu söylenebilse de, Türkiye'nin AB'ye yaklaşması demokratikleşme sürecini hızlandırmış ve bu durum geçmişin aksine iç dinamiklerin AB sürecine daha fazla önem vermesini sağlamıştır.

Bu sürece önem vermesine rağmen Türkiye'nin son dönemde AB yöneliminde önemli bir ilerleme kaydettiği söylenemez. Kıbrıs Sorunu ile Fransa ve Almanya gibi ülkelerin Türkiye'ye olumsuz bakışı, bu sürecin yavaşlamasında etkili olmuştur. Bu yavaşlamanın Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelimini hızlandırdığı belirtilebilse de, bu süreçte daha önemli faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Hükümetin son dönem Ortadoğu yönelimine dikkat çeken AKP Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, “AB

bizim işlerimizi kolaylaştırırsa da” biz yine Ortadoğu ve Afrika’ya açılacaktık diyerek, büyük bir ülke olarak Türkiye’nin çok kapsamlı bir dış politika izlemesi gerektiğini vurgulamıştır (Sevimay, 2010). Bu nedenle, Ankara’nın söz konusu bölgeye yönelimi AB ile ilişkilerinin bozulması nedeni ile değil, aksine AB sürecinin kolaylaştırılması ve kuvvetlendirilmesi amacı ile gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Türkiye’nin Irak, Suriye ve İran gibi sorunlu ülkelere komşu olmasını AB üyeliği yönünde önemli bir engel olarak değerlendiren Birlik üyesi bazı ülkeler, Ankara’nın üyeliği nedeni ile AB sınırlarını çatışma ve istikrarsızlık alanlarına doğru genişletmek istememektedir. Bu gerçeğin farkında olan Türkiye, AKP döneminde bölgesel vizyonunu istikrar ve bölgesel barış şeklinde tasvir ederek, Birlik içerisindeki söz konusu olumsuz düşüncenin önüne geçmek istemiştir.

AB yöneliminin de katkısı ile Türkiye’nin AKP döneminde diğer dönemlerden farklı olarak Ortadoğu bölgesinde farklı bir dış politika stratejisi geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Her şeyden önce bölgesel sorunlara bulaşmama veya PKK nedeni ile komşularla ilişkilerde güç unsurunun kullanılması gibi anlayışların terk edildiğini ve Türkiye’nin bölgedeki hemen hemen her soruna istikrarı sağlamak amacı ile müdahil olmaya çalıştığını görmekteyiz. Bunu sağlayabilmek için ise sıfır sorun politikası ile bölgedeki her devlet hatta bir devlet içindeki her gurupla iyi ilişkilere sahip olmaya çalışmaktadır. Böylelikle bölgesel sorunların büyümeden kontrol altına alınmasını amaçlayan Türkiye, bölgede istikrarı sağlamaya ve komşu ülkeler arasında kazan-kazan mantığını oturtmaya çalışmaktadır. Bu durum ise Türkiye’nin bölgede Avrupalı bir aktör gibi hareket etmesini sağlamıştır.

Bu şekilde bölge ülkeleri ile ilişkilerini “maksimum işbirliği” temelinde geliştiren Türkiye’nin, özellikle 2003 Irak savaşına ABD ile birlikte müdahil olmaması, Arap toplumu tarafından olumlu karşılanmış ve iki toplum uzun aradan sonra önemli yakınlaşmalar göstermiştir. Bunun en önemli örneği Suriye ve Türkiye arasında siyasi, kültürel ve ekonomik alandaki ilişkilerin hızla gelişmesidir. Bu süreç Türkiye’nin bölgedeki algısını değiştirirken aynı zamanda uzun yıllar Türkiye’de kötü şekilde tasvir edilen Arap imajı ve algısı da değişmeye başlamıştır (Küçükcan, 2010). Bu atmosferde iki toplumda geçmiş tarihlerine ve ortak kültürlerine yoğun bir şekilde vurgu yapmaya ve birbirlerini ortak kadere sahip olarak tanımlamaya başlamışlardır.

Türkiye'nin bölgede kültürel vurguyu ön plana çıkarması ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelmesi 1990'lı yıllarda yapılan hatalardan ders çıkarıldığının bir kanıtı olarak görülebilir. 1990'lı yıllarda bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Kafkasya ve Orta Asya devletlerine Batı'nın teşviki ile "ağabey" rolü oynamaya ve onlara model olmaya çalışan Türkiye bölge ülkelerince olumsuz karşılanmış ve bu durum 1990'lı yıllarda bölgede etkin olmaya çalışan Rusya ve İran ile olan ilişkilerini belli bir dönem bozmuştur. 2000'li yıllarda Ortadoğu bölgesi başta olmak üzere diğer bölgelerde ekonomik ilişkilerin önemine daha çok vurgu yapan ve Neo-Osmanlılık söyleminden uzak durmaya çalışan Türkiye'nin dış politika faaliyetlerinin bölge ülkelerince olumlu karşılandığı söylenebilir. Ayrıca Ortadoğu bölgesinde Şii nüfuzuna dayalı olarak etki oluşturmaya çalışan İran ile rekabet haline girmemesi ve bu ülke ile de ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesi, Türkiye'nin muhtemel gerilim alanlarından uzak durmaya çalıştığını göstermektedir.

Ayrıca bölgesel sorunların çözümünde bölge ülkeleri ile ortak politika oluşturmaya çalışması ve arabuluculuk, kolaylaştırıcılık rolleri ile sorunlu ülkeler arasında yapıcı rol üstlenmeye çalışması Türkiye'nin bölgedeki etkisini ve yumuşak gücünü artırdığı söylenebilir. Bu durum, bölgede demokrasi ve refah isteyen Arap halkı tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve Türkiye bazı kesimlerce model olarak veya daha doğru bir ifade ile demokratik deneyimleri ile bir cazibe merkezi olarak görülmektedir. Bölgedeki çoğu ülke ile ilişkilerini geliştiren Türkiye'nin, İsrail ile ilişkilerinin ise özellikle 2009 yılından itibaren bozulmaya başladığını görmekteyiz. Bozulan ilişkilerin pek çok nedeni olmakla birlikte, İsrail'in bölgede sert güce dayalı bir dış politika izlemesi bunların başında gelir. Bölgede istikrar ve barış isteyen Türkiye İsrail'in bölgedeki eylemlerini tasvip etmemekte ve İsrail'e özellikle Filistin konusundaki tutumu dolayısı ile sert eleştiriler getirmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin bölgedeki imajı ve algısında olumlu değişimler olduğu söylenebilir. Fakat Arap kamuoyunun algısının önemli oranda değişken olduğu düşünüldüğünde, bu durumun sürekli bir şekilde devam edebileceği ile ilgili önemli soru işaretleri vardır. Ayrıca her ne kadar Türkiye'nin bölgedeki rolü artmış olsa da, Mısır ve Tunus'ta ortaya çıkan sonradan tüm bölgeye yayılan devrimler sırasında görüldüğü gibi, Türkiye, bölgede iddia ettiği gibi henüz "düzen kurucu" ve etken bir

konumda değil, olayların gelişimine göre tepki veren bir ülke konumundadır. Bunun yanı sıra, demokrasi isteyen Arap kamuoyunu desteklemekle, bölgesel istikrarın sağlanması amacı ile işbirliği içinde olduğu Arap diktatörlerini desteklemek arasında kalan Türkiye, devrimler sırasında bölgedeki rolünün sınırlarını görmüştür.

KAYNAKÇA

- ABGS Yayınları (2010), *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS)*,
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=43447>
- ABRAMOWITZ, Morton ve Henri J. Barkey (2009), “Turkey’s Transformers the AKP sees big”, *Foreign Affairs*, s. 1-7.
- AHMADOV, Ramin (2008), “Counter Transformations in the Center and Periphery of Turkish Society and the Rise of the Justice and Development Party”, *Alternatives*, Vol. 7, No. 2/3, s. 15-38.
- AKDOĞAN, Yalçın (2004), *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AKP Programı (2002), AK Parti, http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html
- AKGÜN, Mensur, S. S. Gündoğar, G. Perçinoğlu (2009), “Dış Politika Analiz Serisi Ortadoğu’da Türkiye Algısı”, *TESEV Yayınları*, Aralık, s. 1-35.
- AKGÜN, Mensur, S. S. Gündoğar, J. Levack, G. Perçinoğlu (2011), “Dış Politika Programı Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2010”, *TESEV Yayınları*, Şubat, s. 1-23.
- AKGÜN, Birol (2010), “Türk ve Arap Dünyasının Entelektüel Buluşması: ATCOSS 2010”, *Star Açık Görüş*, 22 Aralık.
- ALESSANDRI, Emiliano (2010), “Democratization and Europeanization in Turkey”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 4, s. 23-31.
- ALSHARIF, Yousef (2008), “Turkey’s Image in the Arab Countries ‘Are There Anty Muslims in Turkey’”, *Qantara.de*, 29 Ekim,
http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-476/_nr-1054/i.html.
- ALPAY, Şahin (2010a), “Liberal Principles Inspire Turkish Foreign Policy”, *Today’s Zaman*, 11 Ağustos.
- ALPAY, Şahin (2011), “Turkey, not Iran, will inspire Arab Democracies”, *Today’s Zaman*, 07 Şubat.

- ALPAY, Şahin (2010b), “Eğer AB’ye üyelik ‘Temel Dış Politika Hedefi’ ise”, *Zaman*, 11 Kasım.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli ve Özlem Tür (2006), 'From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations'. *Security Dialogue*, Vol. 37, ss. 229-248.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2005), “The Turkish Model and Democratization in the Middle East”, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 1-2, s. 45-63.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2008), “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 2, s. 41-54.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2006), “Turkey’s Iraq Policy: The War and Beyond”, *Journal of Cotemporary European Studies*, Vol. 14, No. 2, s. 183-196.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2010), “Turkey: Arab Perspectives”, *Türkiye Ekonomi ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)*, Mayıs, s. 1-30.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2011), “‘Arab Leaders Anxious, Public Positive about Turkey’s Support for Uprisings’”, *Today’s Zaman*, 07 Şubat.
- “AMA Yaptırım Hazır” (2010), *Milliyet* 19 Mayıs.
- AMANOV, Shatlyk (2011), “Bölgesel Entegrasyonların Değişen Dinamiği”, *Zaman*, 13 Ocak.
- “ANKARA-TEL AVIV Tension opens New Era in Israel-Greece Ties” (2010), *Hurriyet Daily News*, 22 Ağustos.
- “ARAP Ligi Zirvesi Konuşması” (2010), *Başbakanlık*, <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pNews.aspx?NewsType=5> (24.06.2010).
- ARAS, Bülent (2004), *Turkey and Greater Miiddle East*, Tasam Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ARAS, Bülent (2008), “Turkey between Syria and Israel: Turkey’s Rising Soft Power”, *SETA Policy Brief*, No. 15, s. s

- ARAS, Bülent ve Rabia Karakyapolat (2007), “Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 61, No. 4, s. 471-488.
- ARAS, Bülent (2009), “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: Peace Building in the Periphery”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 11, No. 1, s. 29-41.
- ASSAY, Çınar (2010), “Türkiye Bizim İçin Model”, *Milliyet*, 12 Temmuz.
- ATACAN, Fulya (2005), “Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 2, s. 187-199.
- ATEŞ Davut (2009), “2002-2008 Döneminde Türkiye’nin Güç Arayışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. 5, Sayı. 17, s. 23-53.
- AYBET, Gülnur (2011), “Turkey’s Rising Role in the Middle East and Its Fondering EU Accession a Star-Crossed Collision”, *Today’s Zaman*, 10 Şubat.
- AYDIN, Mustafa ve Sinem A. Açıkmeşe (2007), “Europeanization through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 9, No. 3, s. 263-276.
- AYDINTAŞBAŞ, Aslı (2010a), “Türk Mahkemelerine Hesap Verirler”, *Milliyet*, 03 Haziran.
- AYDINTAŞBAŞ, Aslı (2010b), “Türkiye Irak’ta Neden Kaybeti”, *Milliyet*, 12 Kasım.
- AYDINTAŞBAŞ, Aslı (2011), “Erdoğan Açıkça ‘Git Artık’ dedi”, *Milliyet*, 01 Şubat.
- AYTÜRK, İlker (2009), “Between Crises and Cooperation: The Future of Turkish-Israeli Relations”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 2, s. 57-74.
- BABACAN, Mehmet (2010), “Whither Axis Shift: A Perspective from Turkey’s Foreign Trade”, *SETA Policy Report*, No.4, s. 1-35.
- BACIK, Gökhan (2009), “Turkish-Israeli Relations after Davos: A View from Turkey”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 2, s. 31-41.
- BAÇ, MELTEM M. (2004), “Turkey’s Accession To The European Union: Institutional And Security Challenges”, *Perceptions*, Vol. 9, S. 29-44.

- BAHAA, Sherine (2003), “Arab Anger”, *Al-Ahram Weekly*, 10-16 Nisan.
- BAĞCI, Hüseyin (2008), “Turkey and the Middle East A Trustworthy Mediator”, *Qantara.de*, 15 Eylül, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-476/_nr-1034/i.html.
- BALCI Ali ve Murat Yeşiltaş (2006), “Turkey’s New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq’s Neighboring Countries”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 29, No. 4, s. 18-37.
- BARKEY, Henry J. ve Yasemin Çongar (2008), “Deciphering Turkey’s Elections Making of a Revolution”, *World Policy Institute*, Vol. 24, No. 3, s. 63-73.
- BABALI, Tuncay (2009), “Losing Turkey or Strategic Blindness?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, No. 3, s. 27-38.
- “BAŞBAKAN Erdoğan: İsrail BM kararlarını tanımıyor” (2009), *Sabah*, 18 Ocak.
- “BAŞMÜZAKERECİ Bağış’tan AB’ye Mesaj: Fişi Çeken Taraf Biz Olmayız” (2011), *Zaman*, 29 Şubat.
- BEKTAŞ, Ümit (2003), “İslam Dünyasına Gül Dersi”, *Milliyet*, 29 Mayıs.
- BENGIO, Ofra (2009), “Altercating Interests and Orientations between Israel and Turkey: A View from Israel”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 2, s. 43-55.
- BENGIO, Ofra ve Gencer Özcan (2001), “Old Grievances, New Fears: Arab Perceptions of Turkey and Its Alignment with Israel”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 2, s. 50-92.
- BIYIKLI, Mustafa (2006), *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları İstanbul.
- BİLA, Fikret (2003), “Özel Amacı Aşan Faaliyetler Yasak”, *Milliyet*, 24 Eylül.
- BİLA, Fikret (2003), “PKK’yı Bitirecek İmzalar Atılmıştı”, *Milliyet*, 22 Eylül.
- BİLA, Fikret (2010a), “Özkök 1 Mart’ın Geçmesini İstiyordu”, *Milliyet*, 10 Nisan.

- BİLA, Fikret (2010b), “İsrail Genelkurmay Başkanı’ndan Sıcak Mesajlar”, *Milliyet*, 16 Mart.
- BİLA, Fikret (2010c), “Erbakan Hoca’nın Büyük İdeali”, *Milliyet*, 7 Kasım.
- BILBASSY, Nadia (2010), “Leave It to Turkish Soup Operas to conquer Hearts and Minds”, *Foreign Policy*, s. 1-6.
- BİLGİN, Pınar (2008a), “The Securityneeds of Secularism? The Case of Turkey, *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 6, s. 593-607.
- BİLGİN, Hasret Dikici (2008b), “Foreign Policy Orientation of Turkey’s Pro-Islamist Parties: A Comperative Study of the AKP and Refah”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 3, s. 407-421.
- BİRAND, Mehmet Ali (2010b), “Ne Bölünüyor, Ne Parçalanıyoruz Sadece Gerçek İktidar El Değiştiriyor”, *Milliyet*, 12 Ocak.
- BİRAND, Mehmet Ali (2011), “Now We Need a Strong Turkish Military”, *Hurriyet Daily News*, 01 Şubat.
- BİRAND, Mehmet Ali (2010a), “One Minute”, *Posta*, 14 Ocak..
- BLACK, Ian (2007), “Fear Of Shia Full Moon”, *Guardian*, 26 Şubat.
- “BM Lübnan Geçici Kuvveti” (2006), Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK),
http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_22_BM_Lubnangecicikuvveti/BM_UNIFIL.htm
- “BM: İsrail’in Mavi Marmara Saldırısı Orantısız ve Hukuk Dışı” (2010), *Zaman*, 23 Eylül.
- BOSTAN, Yahya (2011), “Herkes Sussa Bile, Biz Susmayacağız”, *Sabah*, 11 Ocak.
- “BUSH Says it is time for action” (2001),
<http://edition.cnn.com/2001/US/11/06/ret.bush.coalition/index.html>, 6 Kasım.
- CAN, Eyüp (2000), “Dışardakiler”, *Zaman*, 06 Ocak.

- CEMAL, Hasan (2011), “Türkiye’de ‘Avrupacılık-Sonrası’ mı Yaşanıyor”, *Milliyet*, 01 Ocak.
- CHECKEL, Jeffrey T. (2008), “Constructivism and Foreign Policy”, (der.) Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, New York: Oxford University Press, s. 71-82
- CHEVIRON, Nicolas (2010), “Television becomes Turkey’s new weapon to reach out to Arab world”, *Jordan Times*, 08 Nisan.
- CİZRE, Ümit ve Menderes Çınar (2003), “Turkey 2002: Kemalism, Islamism, and Politics in the Light of the February 28 Process”, *The South Atlantic Quarterly*, Vol. 102, No. 2/3, s. 309-332.
- “CNN’s Arabic Website PM names ‘Erdoğan’ Man of the Year” (2011), *Today’s Zaman*, 03 Mart.
- ÇAKIR, Ruşen (2000), “Gül: İran’da Değil ABD’de Yaşarım”, *Milliyet*, 09 Şubat.
- ÇAKIR, Ruşen (2010b), “Müslüm Gündüzün Gösterdikleri”, *Vatan*, 27 Ekim.
- ÇAKIR Ruşen ve Fehmi Çalmuk (2001), *Bir Dönüşümün Öyküsü Recep Tayyip Erdoğan*, Metis Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen (2010a), “AKP’ye Yönelik İslamcı Bir Tehdit Mümkün Mü?”, *Vatan*, 26 Ekim.
- ÇAKIR, Ruşen (2010c), “Müslüm Gündüzün Gösterdikleri”, *Vatan*, 28 Ekim.
- ÇAKMAK, Cenap (2010), “ABD’nin Ortadoğu Ülkelerine Silah Satışının Anlamı”, *Zaman*, 27 Eylül.
- ÇAKMAK, Cenap (2003), “Human Rights, the European Union and Turkey”, *Alternatives*, Vol. 2, No. 3&4, s. 63.92.
- ÇANDAR, Cengiz (2009), “Turkey’s “Soft-Power”, Strategy: A New Vision for A Multipolar World”, *SETA Policy Brief*, No. 38, s. 1-10.
- ÇAVDAR, Gamze (2006), “Islamist New Thinking in Turkey: A model for Political Learning?”, *Political Science Quarterly*, Vol. 121, No. 3, s. 477-497.

- ÇELİK, Minhac (2011), “Experts Say Turkey to become Center of Political Awakening”, *Today’s Zaman*, 18 Şubat.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2006), “Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun”, *SETA İran Dosyası*, No. ST2-706, s. 1-32.
- ÇINAR, Menderes (2006), “Turkey’s Transformation under the AKP Rule”, *Muslim World*, Vol. 96, s. 469-488.
- ÇINAR, Menderes (2009), “AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 307-316.
- DAĞI, İhsan D. (1998), *Kimlik, Söylem ve Siyaset Doğu Batı Ayrımında Refah Partisi Geleneği*, İmge Kitabevi, Ankara.
- DAĞI, İhsan D. (2004), “AK Parti: Müslüman Demokrat Mı Muhafazakar Demokrat Mı?”, *Zaman*, 09 Ocak.
- DAĞI, İhsan D. (2011), “Is the AK Party Experience Relevant for the Middle East?”, *Today’s Zaman*, 07 Şubat.
- DAĞI, İhsan D. (2010), “Kimlik, Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, , Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 121-141.
- DAĞI, İhsan D. (2005), “Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, s. 21–37.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2008a), “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, s. 77-96.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2010), “Turkey’s Zero-Problems Foreign Policy”, *Foreign Policy*, 20 Mayıs.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2008b), *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul.

- “DAVUTOĞLU: TAHRAN Anlaşmasının Zeminini Obama'nın Mektubu Hazırladı”
(2010), *Zaman*, 10 Haziran.
- DEMİRELLİ, Fatma (2011), “Turkey in Minefield As Popular Uprisings Engulf Arab World”, *Today's Zaman*, 22 Şubat.
- DLEH, Jackson (2010) “Cameron İsrail'i Sattı”, *Radikal'in Çevirisi*, 29 Temmuz.
- DOĞAN, Yasin (2006), “AK Parti ve Dönüşüm”, *Yeni Şafak*, 18 Ağustos.
- DOĞANAY, Ülkü (2007), “AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 62, Sayı. 1, s. 65-89.
- DÖNMEZ, Rasım Özgür (2008), “Vigilantism in Turkey: Totalitarian Movements and Uncivil Society in a Post-9/11 Democracy”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 9, No. 4, s. 551–573.
- DURAN, Burhanettin (2010), “AKP ve Dönüşümün Bir Aracı Olarak Politika”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 33-359.
- DURAN, Burhanettin (2009), “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor Mu?”, Derleyen: İNAT, K., M. Ataman ve B. Duran, *Ortadoğu Yılığ 2008*, Küre Yayınları, İstanbul, ss. 385-403.
- DÜNDAR, Can (2010), “Peki Irak İşgalini İsteyen Kimdi”, *Milliyet*, 15 Haziran.
- EKŞİ, Oktay (2010), “Küstahlık Sökmedi”, *Hürriyet*, 14 Ocak.
- ELİGÜR, Banu (2009), “Turkey's March 2009 Local Elections”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 3, s.469–496.
- ENGİNSOY, Ümit (2010), “Turkey to set up Trade Zone with Syria, Lebanon and Jordan”, *Hurriyet Daily News*, 07 Kasım.
- ER, Mesut (2010), “AB'ye Rest: Oylamayın”, *Sabah*, 07 Ekim.
- ERBAKAN, Necmettin (1975), *Milli Görüş*, Dergah Yayınları, İstanbul.

- ERDOĞAN, Recep Tayyip (2010), “Turkey: The New Indispensable Nation”, *Hurriyet Daily News*, 20 Aralık.
- “ERDOĞAN İsrail’i Libya’dan Bombaladı” (2010), *Milliyet*, 27 Mart.
- “ERDOĞAN: Filistin Sorununda Durumdan Vazife Çıkarmıyoruz” (2010), *Radikal*, 22 Aralık.
- “ERDOĞAN’IN Gurup Konuşması” (2002),
http://www.belgenet.com/2002/erdogan_191102.html
- ERGİN, Sedat (2010), “Türkiye Çekimser Kalmalıydı”, *Hürriyet*, 11 Haziran.
- ERGİL, Doğu (2010), “Constitutional Referendum: Farewell the ‘Old Turkey’”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 4, s. 15-23.
- ERHAN, Çağrı (2010), “Suriye Sadece Komşumuz Değil”, *Türkiye*, 20 Nisan.
- EROĞUL Cem (2007), “2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 62, Sayı.3, s. 167-181.
- “ERMENİ Soykırımı’ını Tanımamın Zamanı Geldi” (2010), *Milliyet*, 18 Haziran.
- ESAYAN, Markar (2010), “Religion and Politics, and the Recent ‘Surah Wars’ in the Turkish Political Arena”, *Today’s Zaman*, 14 Kasım.
- ERSOY, Eyüp (2009/2010), “Old Principles, New Practices: Explaining the AKP Foreign Policy”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, No. 4, s. 115-127.
- FITZPATRICK, Mark (2010), “Iran: The Fragile Promise Of the Fuel-Swap Plan”, *Survival*, Vol. 52, No. 3, s. 67-94.
- FIRAT, Melek (2009), “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 439-463.
- FRIEDMAN, Thomas (2010), “Letter from Istanbul”, *the New York Times*, 15 Haziran.
- FULLER, Graham E. (2008), *Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- FULLER, Graham E. (1992), "Turkey Faces East New Orientations towards the Middle East and Old Soviet Union", *Rand Corporation*, s. 1-86.
- FULLER, Graham E. (2004), "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No.3, s. 51-64.
- FURIA Peter F. ve Russel E. Lucas (2006), "Determinants of Arab Public Opinion on Foreign Relations", *International Studies Quarterly*, Vol. 50, s. 585-605.
- GASIOROWSKI, Mark (2007), "The New Aggressiveness in Iran's Foreign Policy", *Middle East Policy*, Vol. 14, No. 2, s. 125-133.
- GERMAN Marshall Found of the United States (2010), "Transatlantic Trends Key Findings", s. 1-31.
- GÖZEN, Ramazan (2006), "Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon", Derleyen: Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, Ankara, ss. 71-97.
- GÖZEN, Ramazan (2009), *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- GÖZLER Kemal (2010), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* Ekin Yayınevi, Bursa.
- GRAHIM, David (2009) "Turkish Democracy and Political Islam", *Middle East Policy*, Vol. 16, No. 1, s. 75-83.
- GRIGORIADIS, Ioannis N. (2010), "Friends No More? The Rise of Anti-American Nationalism in Turkey", *Middle East Journal*, Vol. 64, No. 1, s. 51-66.
- GÜL, Abdullah (2004), "Turkey's Role in a Changing Middle East Environment", *Mediterranean Quarterly*, 2004, s. 1-8.
- GÜMÜŞÇÜ, Şebnem ve Deniz Sert (2009), "The Power of the Devout Bourgeoisie: The Case of the Justice and Development Party in Turkey", *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 6, s. 953-968.
- "HA Gayret Türkiye" (2010), *Radikal*, 04 Ekim.
- HAKURA, Fadi (2010), "A Rising Turkey without Europe", *Daily Star*, 07 Ekim.

- HALE, William (2007), *Turkey, the US and Iraq*, London Middle East Institute, United Kingdom.
- HALE, William (2005), “Christian Democracy and the AKP: Parallels and Contrasts”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 2, s. 293-310.
- HALE, William (2009), “Turkey and the Middle East in the ‘New Era’”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, s. 143-159.
- HAMMOND, John L. (2005), “The Bush Doctrine, Preventive War, and International Law”, *The Philosophical Forum*, Vol. 36, No. 1, s. 97-111.
- HAMZAWY, Amr (2007), “Islamist Lessons in Turkey”, *Al-Ahram Weekly*, 16-22 Ağustos.
- HANIZADEH, Hassan (2008), “Turkish soaps not so clean”, *Tehran Times*, 28 Ağustos.
- HEPER, Metin ve Sule Toktas (2003), “Islam, Modernity, and Democracy in Contemporary Turkey: The Case of Recep Tayyip Erdogan”, *Muslim World*, Vol. 93, No. 2, s. 1-17.
- INTERNATIONAL Symposium on Conservativism and Democracy (2004), AK Parti, Ankara.
- “İRAK Savaşı Resmen Bitti” (2010), *Milliyet*, 2 Eylül.
- İDİZ, Semih (2010), “Türkiye, İran ile Yeni Müzakerelerin Neresinde Olacak?”, *Milliyet*, 03 Kasım.
- İDİZ, Semih (2010a), “İran Konusunda Türkiye’ye Bir Rol Kalmadı”, *Milliyet*, 23 Haziran.
- İDİZ, Semih (2010b), “Arapların Türkiye İlgisi Nereden Geliyor?”, *Milliyet*, 26 Haziran.
- İNAT, Kemal (2008), “Ortadoğu’da Ankara Washington Dengesi ve Davutoğlu Vizyonu”, *Star Açık Görüş*, 18 Temmuz.

- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran (2006), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, Derleyen: Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, Ankara, ss. 15-71.
- İNAT, Kemal ve Ali Balcı (2007), “Dış Politika: Teorik Perspektifler”, Derleyen: Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 266-274.
- İNSEL, Ahmet (2003), “The AKP and Normalizing Democracy in Turkey”, *South Atlantic Quarterly*, Vol. 102, s. 293-308.
- “İRAN’DAN ABD’ye Sıcak Mesaj” (2008), *Zaman* 19 Temmuz.
- “İSRAİL’LE Polemikte İkinci Gün” (2010), *Milliyet*, 08 Nisan.
- JUNG, Dietrich ve Wolfango Piccoli (2000), “The Turkish-Israeli Alignment: Paranoia or Pragmatism”, *Security Dialogue*, Vol. 31, No. 91, s. 91-106.
- JUNG, Dietrich (2005), “Turkey and Arab World: Historical Narratives and New Political Realities”, *Mediterranean Politics*, Vol. 10, No. 1, s. 1–17.
- KABALAN, Marwan Al (2010), “Turkey’s Rise puts Israel on Edge”, *Gulf News*, 10 Aralık.
- KADDORAH, Emad Y. (2010), “The Turkish Model: Acceptability and Apprehension AK Party”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 4, s. 113-131.
- KALIN, İbrahim (2011b), “Is Turkey a Model for the Arab World”, *Today’s Zaman*, 11 Şubat.
- KALIN, İbrahim (2010), “Turkish Foreign Policy: Values and Mechanisms”, *Today’s Zaman*, 09 Aralık.
- KALIN, İbrahim (2011a), “Turkey and Arab World”, *Today’s Zaman*, 06 Ocak.
- KALIN, İbrahim (2009), “Debating Turkey in the Middle East: The Dawn of a New Geo-Political Imagination”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 1, s. 83-96.
- KANAT, Kılıç Buğra (2010), “AK Party’s Foreign Policy: Is Turkey Turning Away from the West”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 1, s. 205-225.

- KARDAŞ, Şaban (2010b), “Türkiye ve Irak Krizi: Kimlik ve Çıkar Arasında AKP”,
Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, Kitap
Yayınevi, İstanbul, ss. 359-389.
- KARDAŞ, Şaban (2011), “Turkey’s Bid for Global Actorhood: Davutoğlu’s New
Foreign Policy Lexicon”, *Today’s Zaman*, 06 Ocak.
- KARDAŞ, Şaban (2010c), “Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building
Sandcastles?”, *Middle East Policy*, Vol. 17, No. 1, s. 115-138.
- KARPAT, Kemal H. (2001), *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çeviren:
Recep Boztemur, İmge Kitabevi, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2010), “Türk Dış Politikasında ‘Eksen’ Tartışmaları: Küresel
Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm”, *SETA Analiz*, No. 15, s. 1-15.
- KEYMAN, E.Fuat (2005), *Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye*, İstanbul, Bilgi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Lale (2010), “Armament in the Mideast: Turkey’s Immediate Concern is
Regional Instability”, *Sunday’s Zaman*, 26 Ekim.
- KEYROUZ, Wissam (2010), “Turkey’s Arab Appeal Surges After Israeli Aid”, *Jordan
Times*, 04 Haziran.
- KHALAF, Rouls (2008), “Arab women fall for soap's Turkish delight”, *Financial
Times*, 30 Ağustos.
- KHAZEN, Jihad El (2010), “A Turkish-Arab Alliance Against Israel”, *Al-Hayat*, 14
Haziran.
- KIMMELMAN, Michael (2010), “Turks Put Twist in Racy Soaps”, *New York Times*,
17 Haziran.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2004), “Between Europe and the Middle East: The Transformation of
Turkish Foreign Policy”, *MERIA Journal*, Vol. 8, No. 1, s. 1-12.

- KİRİŞÇİ, Kemal, N. Tocci ve J. Walker (2010), “A Neighborhood Rediscovered Turkey’s Transatlantic Value in the Middle East”, *Transatlantic Academy Paper Series*, s. 1-30.
- KOHEN, Sami (2010), “Dış Politikada yeni ‘sektör’: Arabuluculuk”, *Milliyet*, 9 Şubat.
- “KÖKÜ Kazınmalı” (2010), *Milliyet*, 04 Ekim.
- KULOĞLU, Armağan (2010), “Türkiye-İsrail İlişkilerindeki Gelişmeler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 2, No. 17, s. 85-94.
- KURU, Ahmet T. (2010), “Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, , Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 183-209.
- KÜÇÜKCAN, Talip (2010), “Arab Image in Turkey”, *SETA Research Report*, Haziran, s. 1-39.
- KÜÇÜKKAYA, İsmail (2010), “Washington-Ankara Hattının Stratejik Derinliği”, *Akşam*, 28 Kasım.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E. (1972), *Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- LABBAD, Mustafa El (2010), “Turkey and Brezil Step İn”, *Al-Ahram Weekly*, 27 Mayıs-2 Nisan.
- LABBAD, Mustafa (2009), “Understanding the New Turkey: An Egyptian Perspective”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 1, s. 53-61.
- LACOSTE, Yves (2008), *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yayınları, İstanbul.
- LAÇİNER, Sedat (2010), “İsrail ve Türk Dizileri”, *USAK*, 18 Ocak.
- LARRABEE, F. Stephen (2007), “Turkey Rediscovered the Middle East”, *RAND Corporation*, s. 1-8.
- LARRABEE, Stephen F. (2010a), “Turkey’s New Geopolitics”, *Survival*, Vol. 52, No. 2, s. 157-180.

- LARRABEE, F. Stephen (2010b), “Troubled Partnership US-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change”, *RAND Corporation*, s. 1-127.
- “LIBERMAN İsrail’i Temsil Etmiyor” (2010), *Zaman*, 29 Ekim.
- MANGO, Andrew (2010), “Ottoman Past Shadows Turkish President”, *the Wall Street Journal*, 26 Haziran.
- MARTIN, Lenore (2000), “Turkey’s National Security in the Middle East”, *Turkish Studies*, Vol. 1, No. 1, s. 83-106.
- MECHAM, R. Quinn (2004), “From the ashes of virtue, a Promise of light: the transformation of political Islam in Turkey”, *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 2, s. 339–358.
- “MİSYON ve Vizyon” (2011), *MÜSİAD*,
<http://www.musiad.org.tr/MusiadHakkinda.aspx?id=2>, (20.04.2011)
- MUDHOON, Loay (2011), “AK Parti Arap Dünyasına Örnek Mi? Ufukta Benzeri Görünmüyor”, *BYEGM*, 01 Ocak.
- MUFLIH, Gassan El (2010), “Kürtler Referandumda AKP’nin Yanında Yer Almalıydı”, *Radikal*, 29 Eylül.
- MUKKALED, Diana (2010), “Turkey and Israel: Our War by Proxy”, *Asharq Alawsat*, 22 Ocak.
- MUMCU, Özgür (2011), “Politics of Conscience, Talks of Conscience”, *Hurriyet Daily News*, 14 Şubat.
- NAFAA, Hassan (2007), “A New Turkey”, *Al-Ahram Weekly*, 6-12 Eylül.
- NAFI, Basheer M. (2009), “The Arabs and Modern Turkey: A Century of Changing Perceptions”, *Insight Turkey*, Vo. 11, No. 1, s. 63-82.
- NETANYAHU: Erdoğan’ı Tarafsız Bir Arabulucu Olarak Görmüyoruz (2009), *Milliyet*, 16 Kasım.
- NOUREDDINE, Mohammed (2009), “Arab-Turkish Cooperation in the New Era”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 1, s. 43-51.

- NOUREDDINE, Muhammed (2010), “Türkiye İslam Dünyasının Vicdanı”, *Radikal*, 05 Ekim.
- NYE, Joseph S. (2004), *Soft Power the Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, United States.
- OĞUZLU, H. Tarık (2006), “Türk Dış Politikasında Normalleşme: Bölgesel ve Küresel Bir Analiz”, Derleyen: Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, Ankara, ss. 389-407.
- OĞUZLU, H. Tarık (2010), “Ortadoğu’da Yeni Bir Aktör: Avrupalı Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 2, Sayı. 17, s. 100-106.
- OĞUZLU, H. Tarık ve Mustafa Kibaroğlu (2009), “Is the Westernization Process Losing Pacey Turkey: Who is to Blame?”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 4, s. 577-593.
- OĞUZLU, H. Tarık (2007), “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 61, No. 1, s. 81-97.
- OĞUZLU, H. Tarık (2008), “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1, s. 1-20.
- ORAN, Baskın (1996), *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- ÖKE, Nim Kemal (2004), *Derviş ve Komutan Özgürlük ve Güvenlik Sarkacındaki Türkiye’nin Kimlik Sorunsalı*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖNAL, Cumali (2010), “Türkiye’nin Stratejik Yaklaşımı Bizi Korkutuyor”, *Zaman*, 20 Ekim.
- ÖNİŞ, Ziya (2010), “Adalet ve Kalkınma Partisinin Ekonomi-Politiği”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 259-286.
- ÖNİŞ, Ziya ve Şuhnaz Yılmaz (2009), “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 1, s. 7-24.

- ÖNİŞ, Ziya (2003), “Turkey and the Middle East After September 11: The Importance of the EU Dimension”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 2, No. 4, s. 83-92.
- ÖNİŞ, Ziya ve Emin Fuat Keyman (2003), “A New Path Emerges”, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 2, s. 95-107.
- ÖZBUDUN, Ergun (2006), “From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey”, Vol. 11, No. 3, s. 543-557.
- ÖZBUDUN, Ergun ve William Hale (2010), *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZCAN, Nihat Ali (2006a), “İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*, Haziran, s. 1-79.
- ÖZCAN, Gencer (2006b), “Türkiye İsrail Yakınlaşmasında İlk Onyılın Ardından”, Derleyen: ERHAN, Ç. ve M. Aydın, *Beş Deniz Havzasında Türkiye, Siyasal Kitabevi*, Ankara, ss. 323-361.
- ÖZEL, Soli (2003), “After the Tsunami”, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 2, s. 80-94.
- ÖZEL, Soli, Ş. Yılmaz ve A. Akyüz (2009), *Rebuilding A Partnership: Turkish-American Relations for A new Era A Turkish Perspective*, TUSİAD Publication, İstanbul, s. 1-92.
- ÖZHAN, Taha (2010), “Turkey, Israel and the US in the Wake of the Gaza Flotilla Crisis”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 3, s. 7-18.
- ÖZHAN, Taha, H. Ete ve S. M. Bölme (2011), “2010’da Türkiye”, *SETA Analiz*, Ocak 2011, No. 32, s. 1-180
- ÖZKÖK, Eruğrul (2010), “İslam’da Aşırılıkla Mücadele Etmeli”, *Hürriyet*, 21 Aralık.
- ÖZTEK, Güner (2009), “Türkiye Ortadoğu İlişkileri”, *BİLGESAM*, No. 13, s. 1-32.

- PARK, Bill (2007), "US-Turkish Relations: Can the Future resemble the Past?", *Defense and Security Analysis*, Vol. 23, No. 1, s. 41-54
- PEHLİVANOĞLU, Öner (2004), *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- PERTHES, Volker (2010), "Turkey's Role in the Middle East", *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 4, s. 1-9.
- PODEH, Elie (2007), "'The Final Fall of the Ottoman Empire': Arab Discourse over Turkey's Accession to the European Union", *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 3, s. 317-328.
- POPE, Hugh (2010a), "Türkiye...Orta Doğu'da Arabuluculuk Rolü", *BYEGM*, 15 Aralık.
- POPE, Nicole (2010b), "Drifting Perceptions", *Today's Zaman*, 17 Eylül.
- POYRAZ, Serdar (2009), "Turkish-Iranian Relations: A Wider Perspective", *SETA Policy Brief*, No. 37, s. 1-15.
- REHN, Oli (2008), "Turkey and EU: a Vin-Vin Game", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 2, s. 17-32.
- ROBINS, Philips (2007), "Turkish Foreign Policy since 2002: between a 'post-Islamist' Government and a Kemalist State", *International Affairs*, Vol. 83, No. 1, s. 289-304.
- ROBINS, Philip (1991), *Turkey and the Middle East*, Royal Institute of International Affairs, Britain.
- ROBINS, Philip (2009), *Takım Elbiseliler ve Üniformalılar*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- ŞABAN, Gazi (2010), "Geo-Stratejik Bölgede 'Ankara Ekseni'", *Zaman*, 11 Ocak.
- ŞAHİN Mehmet (2010), "'Anadolu Kaplanları' Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrika'da Etkili Kılıyor", *ORSAM Analiz*, Cilt. 2, Sayı. 17.
- SALEM, Paul (2008), "The Middle East: Evolution of a Broken Regional Order", *Carnegie Papers*, No. 9, s. 1-20.

- SAN, Coşkun (2009), “Yasallık ve Meşruluk Ölçütleri Açısından AKP”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 126-139.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2003), “AKP Kimliksizliğe Mahkum”, *Vatan*, 13 Ekim.
- SAZAK, Derya (2003), “AKP’nin Yol Haritası”, *Milliyet*, 25 Ağustos.
- SEALE, Patrick (2010), “Israel Faces a Formidable Coalition”, *Dar-Al Hayat*, 11 Haziran.
- SENCAR, Özer, İ. Dağı, D. Ergil, S. Yıldız ve V. Coşkun (2010), “Türkiye Siyasal Durum Araştırması”, *MetroPOLL Stratejik ve Sosyal Araştırmalar*, Aralık, s. 1-43, <http://www.metropoll.com.tr/report/turkiye-siyasal-durum-arastirmasi-aralik-2010>
- SERCANİ, Halid El (2010), “Türkiye ile İran Arasındaki Bölgesel Rekabet”, *Zaman*, 24 Ekim.
- SEVER, Ayşegül (1997), *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- SEVİMAY, Devrim (2010), “Soru-Cevap’ın Konuğu Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik: Başbakan Bu tavrı Koymasa Antisemitizm daha çok artar”, *Milliyet*, 14 Haziran.
- SHADID, Anthony (2010), “Resurgent Turkey Flexes Its Muscles around Iraq”, *New York Times*, 04 Şubat.
- SHAABAN, Bouthaina (2010), “Democracy in Arab Eyes”, *Asharq Alawsat*, 23 Eylül.
- SHAABAN, Bouthaina (2011), “Turkes as a Model for New Mideast”, *Asharq Alawsat*, 16 Mart.
- SHANKLAND, David (2007), “Islam and Politics in Turkey: the 2007 Presidential Elections and Beyond”, *International Affairs*, Vol. 83, No. 1, s.357–371.
- SİNKAYA, Bayram (2009), “Başbakan Erdoğan’ın Tahran Ziyaretinin Sonuçları ve Türkiye-İran İlişkilerinin Sınırları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 1, Sayı. 11, s. 19-25.

- SMITH, Thomas W. (2005), “Between Allah and Atatürk: Liberal Islam in Turkey”, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 9, No. 3, s. 307–325.
- “SUUDİ Arabistan Kralı, Türkiye Başbakan’ı Erdoğan’a ‘Kral Faysal İslam’a Hizmet’ Ödülü Verdi” (2010), *BYEGM (Basın Yayın Enformatik Genel Müdürlüğü)* 11 Mart.
- TANIYICI, Şaban (2003), “Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party’s Pro-EU Turn”, *Party Politics*, Vol. 9, No. 4, s. 463-483.
- TAŞPINAR, Ömer (2008), “Turkey’s Middle East Policies between Neo-Ottomanism and Kemalism”, *Carnegie Papers*, No. 10, s. 1-30
- TAŞPINAR, Ömer (2003), “An Uneven Fit? The “Turkish Model” and the Arab World”, *the Brookings Institution*, s. 1-41.
- TAŞPINAR, Ömer (2010a), “ABD ile Asıl Sorun İsrail değil İran”, *Sabah*, 05 Temmuz.
- TAŞPINAR, Ömer (2010b), “Turkey’s Kurdish Predicament”, *Today’s Zaman*, 19 Temmuz.
- TAŞPINAR, Ömer (2011), “Mısır, ABD ve Türkiye Modeli”, *Sabah*, 07 Şubat.
- TEKİN, Üzeyir (2004), *AK Parti’nin Muhafazakar Demokrat Kimliği*, Orient Yayınları, Ankara.
- TELHAMI, Shibley (2010), “2010 Arab Public Opinion Poll Key Poll Findings”, *Zogby International*, s. 1-95.
http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/reports/2010/08_arab_opinion_poll_telhami/08_arab_opinion_poll_telhami.pdf
- TEMMI, Azzam El (2010), “TRT’nin Arapça Kanalı El Türkiye Müstehcenmiş Meğer!”, *Radikal*, 16 Nisan.
- TEPE, Sultan (2005), “Turkey’s AKP: Model “Muslim-Democratic” Party?”, *Journal of Democracy*, Vol. 16, No. 3, s. 69-82.

- TEPE, Sultan (2010), “İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 141-182.
- THUMANN, Michael (2010), “A Very Secular Affair: The Power Struggle of Turkey’s Elites”, *Transatlantic Academy*, s. 1-20.
- TIRMAN, John (1998), “Improving Turkey’s ‘Bad Neighborhood’ Pressing Ankara for Rights and Democracy”, *World Policy Journal*, Vol. 15, No. 1, s. 60-68.
- TOPRAK, Binnaz (2005), “Islam and Democracy in Turkey”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 2, s. 167–186.
- TORBAKAOV, Igor ve Hanna Ojanen (2009), “Looking for a New Strategic Identity: Is Turkey Emerging As An Independent Regional Power?”, *Finish Institute of International Affairs*, Briefing Paper 30, Mayıs, s. 1-8.
- TUNUS İçin en iyisi AKP Modeli (2011), *Akşam*, 2 Şubat.
- “TURKEY to host Fifth Summit with Pakistan, Afghanistan” (2010), *Today’s Zaman*, 22 Aralık.
- “TURKISH PM visits Syria for Talks on Iraq Govt Deadlock” (2010), *Gulf Times*, 12 Ekim.
- “TURKISH Drama Series Gain Popularity in Arab World” (2008), *Asharq Alawsat*, 27 Nisan.
- “TURKISH PM vows to pursue Israel over ‘state terror’” (2010), *Jordan Times*, 07 Haziran.
- “TURKEY seeks to encompass the compass” (2010), *Hurriyet Daily News*, 27 Aralık.
- “TURKEY’S Western Gaze” (2010), *Al-Ahram Weekly*, 1-7 Temmuz.
- TURUNÇ, Hasan (2007), “Islamicist or Democratic? The AKP’s Search for Identity in Turkish Politics”, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 15, No. 1, s. 79–91.

- TÜR, Özlem (2006), “Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine”, Derleyen: Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, Ankara, ss. 389-407.
- TÜRK, Eylem (2004), “Muhafazakar MÜSİAD Metroseksüel Olabilir Mi?”, *Milliyet*, 08 Nisan.
- TÜRK, Eylem (2010), “Arap Turistler Akın Edince”, *Milliyet*, 18 Eylül.
- “TÜRKİYE: 1 Hırvatistan: 28” (2010), *Milliyet*, 22 Aralık.
- “TÜRKİYE Ortadoğu’da Güçleniyor Brüksel Anlamakta Zorlanıyor” (2010), *Radikal*, *Radikal Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Toplantısı*, 18 Haziran.
- “TÜRKİYE’NİN Arabulucu Rolü” (2011), *Radikal*, 22 Ocak.
- “TÜRKİYE Arabuluculuk Faaliyetlerini Askıya Aldı” (2011), *Hürriyet*, 20 Ocak.
- “TÜRK Askeri Kuzey Irak’ta PKK ile Çatışıyor” (2008), *Milliyet*, 22 Şubat.
- TÜRKMEN, İlter (2010), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, *BİLGESAM*, Sayı. 4, s. 1-44.
- TÜRKMEN, Füsun (2009), “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No.1, s. 109-129.
- ULUSLARARASI Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), “USAK 3. Dış Politika Algılama Anketi”, Aralık 2005, s. 1-27, <http://www.usak.org.tr/anket.asp?id=15>
- ULUSLARARASI Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), “USAK Avrupa Birliği Algılama Anketi”, Aralık 2004, s. 1-11, <http://www.usak.org.tr/anket.asp?id=13>
- ULUSOY, Kıvanç (2010), “The ‘Democratic Opening’ in Turkey: A Historical/Comperative Practice Perspective”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 2, s. 71-90.
- ULUTAŞ, Ufuk (2009a), “The 2009 Israeli Elections and Turkish-Israeli Relations”, *SETA Policy Brief*, No. 31, s. 1-12.

- ULUTAŞ, Ufuk (2009b), “Reclaiming Israeli-Syrian Talks”, *SETA Policy Report*, No. 2, s. 1-24.
- ULUTAŞ, Ufuk (2010), “Turkey and the Israel in the Aftermath of the Flotilla Crisis”, *SETA Policy Brief*, 2010, No. 43, s. 1-12.
- URAL, Abdullah (2009), *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- UZGEL, İlhan (2009), “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 11-40.
- UYGUR, Hakkı (2008), “İran’s Nuclear Ambitions and Turkey”, *SETA Policy Brief*, No.7, 2008, s. 1-7. ÜLGEN, Sinan (2010), “Preventing The Proliferation Of Weapons Of Mass Destruction: What Role For Turkey?”, *Transatlantic Academy Paper Series*, s. 1-18.
- ÜLGEN Sinan (2010), “Preventing The Proliferation Of Weapons Of Mass Destruction: What Role For Turkey?”, *Transatlantic Academy Paper Series*, ss. 1-32.
- ÜLKELERE Göre İthalat ve İhracat (İran) (2010a), *Türkiye İstatistik Kurumu* (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (05.03.2011)
- ÜLKELERE Göre İthalat ve İhracat (İsrail) (2010c), *Türkiye İstatistik Kurumu* (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (08.02.2011)
- ÜLKELERE Göre İthalat ve İhracat (Irak) (2010c), *Türkiye İstatistik Kurumu* (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (27.04.2011)
- ÜNAL, Ali (2010), “Türkiye’de Siyaset ve Numan Kurtulmuş”, *Zaman*, 01 Kasım.
- ÜNLÜHİSARCIKLI, Özgür (2009), “EU, Turkey and Neighborhood Policies”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, No. 3, s. 73-83.
- ÜSTÜN, Kadir (2010), “Turkey’s Iran Policy: Between Diplomacy and Sanctions”, *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 3, s. 19-26.

- VICENZINO, Marco (2010), “Can Turkey show Arab states the way to a Brighter Future?”, *Guardian*, 12 Aralık.
- WENDT Alexander (1992), “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, s. 391-425.
- WENDT Alexander (1995), “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, s. 71-81.
- YABANCI Ziyaretçiler ve Vatandaş Araştırması (2008) ,Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.ktbayatirimisletmeler.gov.tr/belge/1-63772/yabanci-ziyaretciler-ve-vatandas-arastirmasi.html>
- YALÇINKAYA, Alaeddin (2008), “Bölgesel Örgütlerle İlişkiler: KEİ, ECO, D-8, İKÖ-İSEDAK”, Editör: Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası, 1918-2008*, Barış Platin, Ankara.
- YANATMA, Servet (2010), “Türkiye İran’ı Masada Tutmak için ‘Hayır’ dedi”, *Zaman*, 10 Haziran.
- YAVUZ, Hakan (2003), *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York.
- YAVUZ, M. Hakan (2009), *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, Cambridge University Press, New York.
- YAVUZ, Hakan (2010), “Türkiye’de İslami Hareketin Dönüşümünde Yeni Burjuvazinin Rolü”, Derleyen: Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 7-31.
- YEŞİLADA, Birol A. (2002), “The Virtue Party”, *Turkish Studies*, Vol. 3, No. 1, ss. 62-81.
- YEŞİLYURT, Nuri ve Atay Akdevelioğlu (2009), “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 381-409.
- YETKİN, Murat (2004), *Tezkere*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

YILDIZ, Şenay (2011), “Neo-Osmanlılık’tan Araplar Rahatsız”, *Akşam*, 06 Ocak.

YILDIZ, Şenay (2010), “Modelimiz İran Değil”, *Akşam*, 09 Şubat.

YILDIZOĞLU, Ergin (2009), “AKP ve Liberal Entelektüellerin Yavaş İntiharı”, Derleyen: UZGEL, İ., B. Duru, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 108-126

YILMAZ, İhsan (2005), “State, Law, Civil Society and Islam in Contemporary Turkey”, *the Muslim World*, Vol. 95, s. 385-411.

YÜKSELİR, Sevilay (2010), “Acı Çektiren ile Yolumuz Ayrılır”, *Sabah*, 27 Kasım.

“YÜZYILIN Yalanı” (2011), *Milliyet*, 17 Şubat.

ZUCCONI, Mario (2009), “The Impact of the EU Connection on Turkey’s Domestic and Foreign Policy”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 1, s. 25-36.

“2010: TURKEY builds Bridges for Peace in Troubled Balkans” (2010), *Today’s Zaman*, 29 Aralık.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Sakarya'nın Karasu ilçesinde doğan YETİM, ilk ve orta öğrenimini Karasu'da, lisans öğrenimini ise Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.